

SZENT ISTVÁN EGYETEM

1000 fő alatti települések vizsgálata Magyarországon

Oláh Izabella

Gödöllő

2017

A doktori iskola

megnevezése: Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola

tudományága: Regionális tudományok

vezetője: Dr. Hajdú Zoltán
egyetemi tanár, MTA doktor
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

Témavezető: Dr. Tóth Tamás
egyetemi tanár, PhD
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	3
JELÖLÉSEK, RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	5
ÁBRAJEGYZÉK	7
TÁBLÁZATJEGYZÉK	8
BEVEZETÉS	9
Kutatási hipotézisek megfogalmazása.....	12
1. IRODALMI ÁTTEKINTÉS	13
1.1 Területfejlesztési stratégiák Magyarországon	14
1.2 Településtipológia Magyarországon.....	19
1.3 Az 1000 fő alatti lélekszámmal bíró települések általános jellemzői.....	23
1.4 A regionális fejlődés és növekedés, területi tőke és a versenyképesség valamint a falvak kapcsolata	28
1.5 A tőke értelmezésének fajtái és a területi tőke	37
1.6 A regionális veszteségtérkép	51
2. ANYAG ÉS MÓDSZER.....	57
2.1 A kutatás módszertana.....	57
2.2 Faktoranalízis.....	60
2.3 Klaszteranalízis.....	62
3. EREDMÉNYEK	65
3.1 A településekhez kapcsolódó mutatók elemzése - faktoranalízis módszerével	68
3.2 A településcsoportok kialakítása - klaszteranalízis módszerével	71
3.3 Törpefalvak - 200 fő alatti települések csoportjai	72
3.4 Aprófalvak – 200 és 499 fő közötti települések csoportjai	79
3.5 Kisfalvak - 500-999 fő közötti települések csoportjai.....	85
3.6 Új tudományos eredmények	96
4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK	99
5. ÖSSZEFOGLALÁS.....	103
6. SUMMARY	105
7. MELLÉKLETEK.....	107
M1. Irodalomjegyzék.....	107
M2. TÖRPEFALVAK - 200 fő alatti települések faktorai (2007 és 2013).....	121
M3. APRÓFALVAK - 200-499 fő közötti települések faktorai (2007 és 2013)	122

M4. KISFALVAK - 500-999 fő közötti települések faktorai (2007 és 2013)	123
M5. TÖRPEFALVAK - 200 fő alatti települések száma az egyes klaszterekben (2007 és 2013) 124	
M6. TÖRPEFALVAK - 200 fő alatti települések klaszterek szerint (2007 és 2013)	125
M7. APRÓFALVAK - 200-499 fő közötti települések száma az egyes klaszterekben (2007 és 2013) 132	
M8. APRÓFALVAK - 200-499 fő közötti települések klaszterek szerint (2007 és 2013)...	133
M9. KISFALVAK - 500-999 fő közötti települések száma az egyes klaszterekben (2007 és 2013) 147	
M10. KISFALVAK - 500-999 fő közötti települések klaszterek szerint (2007 és 2013)	148
M11. A törpefalvak, aprófalvak és kislefalu területi tökéjének méréséhez átalakított regionális veszteségtérkép	162
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	167

JELÖLÉSEK, RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

„**bottom up**”: alulról felfelé építkező módszer

3T: a gazdasági fellendülés 3 tényezőjét jelenti (tehetség, tolerancia és technológia)

Creative capital: kreativitás tőke

ENSZ: Egyesült Nemzetek Szervezete (angolul: United Nations, röviden: UN)

Enviromental capital: környezeti tőke

Financial capita: pénzőke

Hardware: kemény tényezők

Innovative cros: innovációs kereszt

Intangible capital: nem megfogható tőke

Intangible utility: megfoghatatlan haszon

Intellectual capital: intellektuális tőke

Investment capita: állótőke

Knowledge capital: tudástőke

Natural capital: természeti tőke

OECD: Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (angolul: Organisation for Economic Co-operation and Development)

Organizational capital: szervezeti tőke

Orgware: kapcsolati elemek

OTK: Országos Területfejlesztési Konceptió (1971, 2005)

OTT: Országos Településhálózat-fejlesztési Tanulmányterv (1963)

Psychical capital: pszichikai tőke

Relational capital: kapcsolati tőke

Software: puha tényezők

Structural capita: strukturális tőke

Tangible capital: megfogható tőke

TEiR: Országos Területfejlesztési és Területrendezési információs Rendszer

TERINT: Területrendezési Intézet

Territorial efficiency: területi hatékonyság

Territorial identity: területi identitás

Territorial quality: területi minőség

TPM: Total Productive Maintenance /Management

Traditional square: hagyományos négyzög modell

Triple Helix: hármas spirál modell

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra: A területi elmaradottság fő tényezői	13
2. ábra: A települések osztályba sorolása a TERINT alapján (1951).....	16
3. ábra: A település tetraéder-modellje	20
4. ábra: Magyarország népesség változása 2001-2015 közötti időszakban	24
5. ábra: Törpe-, apró- és kistelepülések (2007 és 2013 adatok alapján)	25
6. ábra: A fejlődés és a növekedés kapcsolata	29
7. ábra: A regionális növekedés tényezői.....	30
8. ábra: A területitőke-koncepció fejlesztéspolitikájának hatása	35
9. ábra: A területi tőke és a területi kohézió kapcsolódási pontjai.....	47
10. ábra: Területi tőke elemzése szociológiai, politikai és közgazdaságtudományi oldalról.....	48
11. ábra: A területi tőke komponensei: a „hagyományos négyszög” és az „innovációs kereszt”.	49
12. ábra: A hagyományos és az új tőke elméletek főbb jellemzői	50
13. ábra: A veszteségtérkép alkalmazásának lépései.	53
14. ábra: A vizsgálatba vont 1612 db 1000 fő alatti település (2007 és 2013)	66
15. ábra: A vizsgálatból kizárt települések.....	67
16. ábra: A törpetelepülések területi tőkecsoportok szerinti jellemzői (2007 időszak értékei alapján).....	75
17. ábra: A törpetelepülések területi tőkecsoportok szerinti jellemzői (2013 időszak értékei alapján).....	76
18. ábra: Törpefalvak klasztercsoportok szerint (2007).....	78
19. ábra: Törpefalvak klasztercsoportok szerint (2013).....	78
20. ábra: Az aprótelepülések területi tőkecsoportok szerinti jellemzői (2007 időszak értékei alapján).....	82
21. ábra: Az aprótelepülések területi tőkecsoportok szerinti jellemzői (2013 időszak értékei alapján).....	83
22. ábra: Aprófalvak klasztercsoportjai 2007	84
23. ábra: Aprófalvak klasztercsoportjai 2013	85
24. ábra: Kistelepülések "éledő turizmus" településcsoportjának turisztikai tőkeelemei 2007	88
25. ábra: A kistelepülések területi tőkecsoportok szerinti jellemzői (2007 időszak értékei alapján)	91
26. ábra: A kistelepülések területi tőkecsoportok szerinti jellemzői (2013 időszak értékei alapján)	92
27. ábra: Kistelepülések klasztercsoportjai 2007	93
28. ábra: Kistelepülések klasztercsoportjai 2013	94

TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. táblázat: A településhálózat és a közigazgatási szerkezet Magyarországon a trianoni békeszerződés előtt és után (1918 és 1920, db).	15
2. táblázat: Települések csoportosításának főbb szempontjai	21
3. táblázat: Eltérő településkategóriák a népességszám alapján	22
4. táblázat: Falutípusok - BELUSZKY-SIKOS megfogalmazásában.....	27
5. táblázat: A regionális gazdasági növekedési elméletek főbb közgazdaságtani irányzata	31
6. táblázat: Az endogén növekedés forrásainak meghatározásai	33
7. táblázat: A fenntartható fejlődés 5 kritikus tényezője	36
8. táblázat: A hagyományos és az új tőke elméletek főbb jellemzői.....	37
9. táblázat: A veszteségtérkép kiértékelő szoftver input és outputjai.	54
10. táblázat: Településcsoportok alakulása	59
11. táblázat: A materiális és immateriális dimenziók változótartalma.....	60
12. táblázat: A főkomponens elemzés alkalmazhatóságának főbb mutatószámai	62
13. táblázat: A törpefalvak azonos változótartalommal rendelkező faktorai a 2007 és 2013-as évben (318 db).....	69
14. táblázat: Az aprófalvak azonos változótartalommal rendelkező faktorai a 2007 és 2013-as évben (655 db).....	70
15. táblázat: A kistelepülések esetén kialakított faktorok változótartalma 2007 és 2013-ban.....	71
16. táblázat: A törpefalvak közül kiemelkedő településcsoportok 2007 és 2013 viszonylatában	72
17. táblázat: A kiugró turisztikai potenciállal rendelkező törpefalvak változónkénti rangsora 2013-ban.....	73
18. táblázat: Az aprófalvak közül kiemelkedő településcsoportok 2007 és 2013 viszonylatában	80
19. táblázat: A kistelepülések közül kiemelkedő településcsoportok 2007 és 2013 viszonylatában	86
20. táblázat: A területi tőke alapján kialakított klasztercsoportok és elnevezésük	97

BEVEZETÉS

A különböző típusú, méretű települések vizsgálata hosszú múltra tekint vissza, melyet nagyban befolyásol a gazdasági, természeti és emberi erőforrások folytonos változása, de a kérdéskör vizsgálata nem kerül le a napirendről a társadalmi és gazdasági folyamatokra gyakorolt komplex hatása okán sem. Az eddig a témában született vizsgálatok nagyobb része a települések többségét érintő problémahalmazok feltárására irányult. A vizsgálatok tárgyát számos esetben a sérülékeny társadalmi szerkezet, a kedvezőtlen társadalmi és demográfiai folyamatok, az elöregedés, elvándorlás, munkanélküliség és kedvezőtlen etnikai folyamatok képezték. Feltárára kerültek az ok-okozati tényezők mellett a történelmi sajátosságokon alapuló átfogó folyamatok is. Összességében az a kép rajzolódott ki, hogy a hazai 1000 fő alatti települések a legtöbb tényezőt tekintve – legyen szó népességváltozást, vagy gazdasági folyamatokat leíró tényezőkről - kedvezőtlenebb helyzetben vannak társaiknál, az átlagon aluli értékekkel rendelkeznek.

Mindemellett a történelmi áttekintés során a falupolitika, falufejlesztés és ezekről kialakult vitákban számos ellentmondás, különbség fedezhető fel. Egyrészt köszönhető ez annak, hogy a „szocialista faluhálózat”¹ megteremtésekor a kistalvak nem kaptak helyet az „optimális településhálózati modellben”².

Azonban fellelhetőek olyan 1000 fő alatti települések is, melyek társaikkal ellentétben kedvezőbb helyzetben vannak számos vizsgálati tényező kapcsán – melyek közvetlenül és közvetetten is pozitív hatást gyakorolnak a társadalom és egyén jólétére és „jól létére” egyaránt. Ezeket a sikertényezőket vizsgáló kutatások is fellelhetőek, ha csekélyebb mértékben is (HORVÁTH 2013).

A lokális terek fontossága részben abban rejlik, hogy a tér minden része eltérő adottságokkal és tulajdonságokkal rendelkezik – legyen szó országrészekről, megyékről, járásokról, városokról vagy falvakról, esetleg ezek bizonyos részeiről. Az ebben rejlő kihívás/probléma egyben értéket is jelenthet. Csak rá kell jönnünk, hogyan lehet a megoldásra váró sajátos problémákat lehetőséggé kovácsolni (TÓTH 2016).

A területi tőke vizsgálata az 1000 fő alatti településeken igen időszerű kutatási irány. A területi tőke vizsgálata a magyarországi városok és kistérségek esetében már többek által is megvalósult (TÓTH 2013; JÓNA 2013; GRÜNHUT 2014; BODOR 2014; RECHNITZER 2015; CZAKÓ-DÖRY 2016). Majd 2017 második negyedében megjelent egy a hazai településeket feltáró területi tőkevizsgálatot bemutató könyv (DOMBI et al., 2017). Azonban a legkisebb településekre összpontosító komplex területi tőke vizsgálat mindezidáig nem született. A téma jelentősége abból is adódik, hogy az említett települések a hazai településállomány több mint felét teszik ki (a 2013-as évben a 3152 darab hazai településből, 1734 darab 1000 fő alatti állandó népességszámmal

^{1, 2} BELUSZKY Pál: A kistalvakról településtudományi megközelítésben. In: SÜKÖSD Ferenc: Az aprófalvak közéleti és ifjúsága. Pécs 1988. pp. 72-91., vagy In: BELUSZKY Pál: Vég kiadásítás I. (Társadalomföldrajzi tanulmányok (1959-1992)). MTA RKK, Bp. 1992. pp. 240-250

rendelkezik), és az ország egyes területein tömegesen fordulnak elő. A 2013-as adatok alapján ezeken a településeken az ország állandó népességének majd közel 8%-a él (767 035 fő.)

Dolgozatom elkészítésének célja, hogy feltárjam ezen települések gazdaságfejlesztési kihívásait, valamint azokat a tényezőket, melyek ezeket a településeket jellemzik. Ez a téma öröknek mondható, hiszen ezeknek a területeknek a támogatása és fejlesztése szerves részét képezi a "mindenkori" területi politikának. Jól bizonyítja a téma aktualitását az a tény is, hogy az új 2014-2020-as magyarországi vidékfejlesztési program nagy hangsúlyt helyez ezen települések alapvető szolgáltatásainak fejlesztésére is.

Éppen ezért igen fontos feladatnak tartom a hazai 1000 fő alatti települések kérdéskörének vizsgálatát. A vizsgálat lefolytatásához a már ebben a témában elkészült hazai kutatásokat vettem alapul (TÓTH 2012; JÓNA 2013, HORVÁTH 2013), melyeket átalakítottam illetve összevontam annak érdekében, hogy az az általam vizsgált települési szinten is alkalmazható legyen. Magyarország településállományának vizsgálatában már számos hazai kutató jeles eredményeket ért el (többek között NEMES-NAGY 1998, BELUSZKY-SIKOS 2007 és 2011, MENDÖL 1963, ENYEDI 1980, BAJMÓCY-BALOGH 2002).

A kutatás időbeli lehatárolása a 2007 és 2013-as programozási időszakot öleli fel, annak is a kezdeti illetve a lezáró szakaszát (2007 és 2013-as éveket). A programozási időszak alatt végbemenő változások ok-okozati viszonyainak bizonyos mértékű feltárása is a dolgozat célkitűzéseit képezi (GHAURI- GRONHAUG 2011, BELUSZKY et al. 1984, JÓNA 2014). Azonban ez az időbeli lehatárolás nem csupán a programozási időszakokkal esik egybe. A 2007-es időszor már az uniós csatlakozásunk utáni képet mutatja, mikor is a támogatások és fejlesztések, beruházások elindultak. Valamint az időben visszafelé tekintve elmondható az is, hogy még a gazdasági világválság hazánkat érintő hatásai előtti időszakot is jelenti. A 2013-as év pedig nem csupán a programozási időszak záró éve – amikor is a fejlesztések és beruházások már részben éreztetik hatásaikat, hanem a már említett gazdasági válságra adott reakciókat is megjeleníti, azok mellett a hatások mellett, melyek a településeket érték.

Dolgozatom logikai íve a kis-, apró- és törpetelepülések területi tökéjének vizsgálatától indul, melynek alapjául a hasonló témában már elvégzett kutatások (TÓTH 2013, JÓNA 2014) és a BELUSZKY-SIKOS szerzőpáros által 1982-ben publikált majd 2007-ben megismételt, Magyarország falutípusairól, Magyarország változó falvairól szóló kutatás alapozta meg. Az általuk megalkotott falutípusok legfontosabb adatainak áttekintése során (BELUSZKY-SIKOS 2011, 26pp.) kirajzolódik, hogy az általuk a VI. és VII. falutípusokba sorolt települések jelentik részben a kutatásom alapját, mivel ezen települések átlagos lélekszáma esik 1000 fő alá.

A vizsgált települések lélekszám szerinti csoportosításához a 2014-ben a KSH által is használt településkategóriák sarokszámait és elnevezéseit használtam. Így tehát a hazai 1000 fő alatti települések vizsgálata során kistelepüléseknek nevezem a 500-999 fő közötti településeket. Aprótelepülésnek tekintem 200-499 fő közöttieket, és a 199 fő alattiakat pedig egységesen törpetelepülésnek nevezem.

Kutatásom során érzékelttem, hogy az immateriális tőke mérése nem egyértelmű és nem is igen megfogható az eddig használt eszközökkel, igyekeztem új szemszögből megközelíteni azt. Ezért a regionális fejlesztések során már használt veszteségtérkép modellt alakítottam át, mivel

meglátásom szerint jobban érezzük egy adott dolog/tőke hiányát, mint annak jelenlétét. A veszteségtérkép rámutat mindazon dolgokra/vagy azok hiányára, melyek gátló tényezőként hatnak egy település/térség fejlődésére. Erről a kutatás végén, a javaslatok között teszek említést.

Dolgozatom célja tehát, hogy a hipotézisekben megfogalmazott gondolatokat – a kapcsolódó irodalmak és a hozzájuk kapcsolódó vizsgálatok eredményei alapján - szakmailag alátámasszam vagy elvesszem. Kutatásom elején és közben az alábbi kérdések fogalmazódtak meg bennem:

- A megváltozott településszerkezet milyen lehatárolás mentén válhatna a legjobban jellemezhetővé?
- Melyek az 1000 fő alatti települések főbb jellegzetességei? A történelmi háttér az elhelyezkedésükön felül még mit és milyen mértékben befolyásol?
- Mi az oka annak, hogy néhány ezekbe a kategóriákba tartozó település kimagasló eredményeket ér el egyes területeken, míg mások az életben maradásért küzdenek?
- Milyen tényező mentén csoportosíthatóak a települések? Nem csupán a település szinten elérhető adatokra voltam kíváncsi, hanem azok hasznosíthatóságára és relevanciájára is.
- Vajon a területi tőke milyen módon mérhető ezen a területi szinten? Az eddig alkalmazott módszerek és eljárások hogyan és milyen mértékben illeszthetők rá ezekre a településekre? Milyen változtatásokat kell eszközölni ahhoz, hogy a területi tőke minél jobban mérhetővé váljon ezeken a településeken?
- Az 1000 fő alatti településcsoportok milyen tőketényezők mentén mutatnak hasonlóságot vagy eltérést?
- Lehatárolhatóak-e olyan térségek a vizsgált települések alapján, melyek tipikusan egy-egy problémával küzdenek, illetve ezek hogyan jelennek meg a vizsgált települések szempontjából?
- A 2007 és 2013 között eltelt időszak fejlesztései milyen változásokat idéztek elő a települések mérhető eredményeiben? Mennyire hasznosultak jól az elköltött források, és milyen hatást gyakoroltak (közvetve vagy közvetlen) a településekre?
- Felfedezhetőek-e olyan irányvonalak a két év eredményei között – melyek arra utalnának, hogy az egyes településcsoportot alkotó falvak milyen irányba mozdulnak el?
- A területi tőkevizsgálatok által igényelt puha adatok milyen mértékben állnak rendelkezésre ezen a területi szinten? Létezik-e a gyakorlatban olyan eljárás, mely ezen adatok egységes gyűjtésére képes?
- A regionális veszteségtérkép a szükséges átalakítások után alkalmas lehet-e a kis-, apró- és törpetelepülések területi tőkevizsgálatának lefolytatásához szükséges puha adatok egységes lekérdezésére?
- A kapott eredményeket hogyan lehetne hasznosítani a gyakorlatban, a települések célzott fejlesztése érdekében?

Ezen kérdések újragondolásával és szelektálásával a vizsgálati lehetőségekhez való igazításával és átstrukturálásával az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg. Bár ezen kutatáson belül az összes itt felmerült kérdést nem volt lehetőségem körüljárni, azonban mindegyik szervesen hozzájárult a hipotézisek kialakításához és a vizsgálati metódus megválasztásához.

Kutatási hipotézisek megfogalmazása

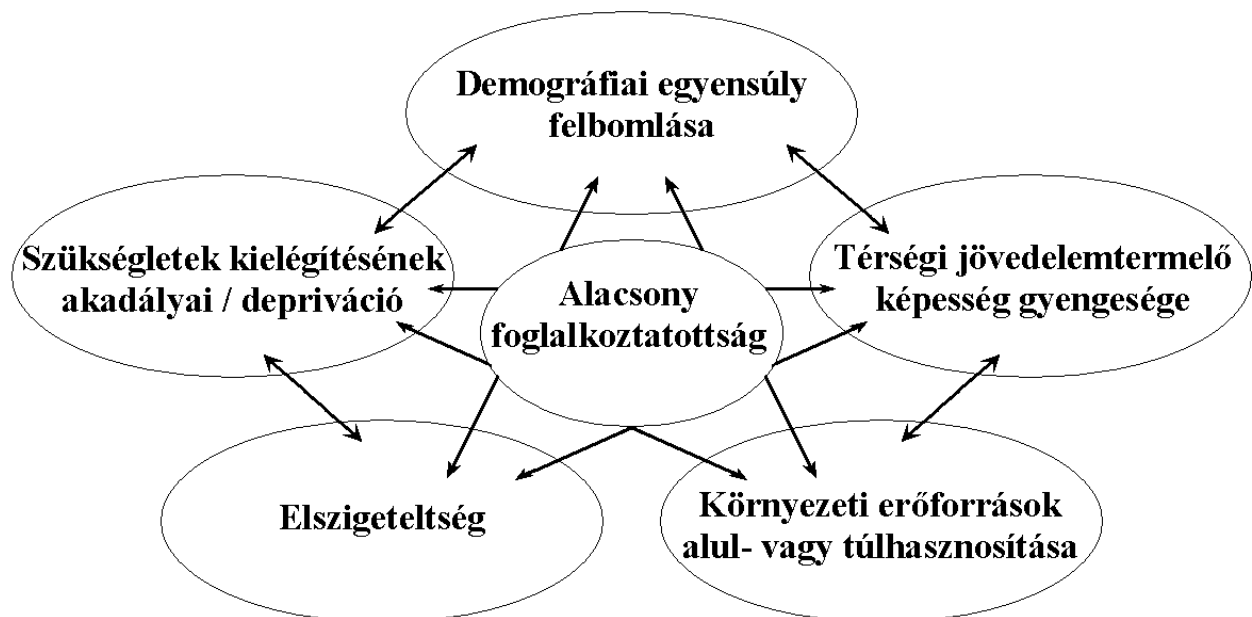
Dolgozatomban az alábbi hipotézisek megválaszolására törekedtem.

- H1:** Feltételezésem szerint a kis-, apró- és törpetelepülések esetében a materiális dimenzió alapján figyelhető meg a települések közötti differenciálódás
- H2:** A sikeresnek mondható települések valószínűleg a fejlett turisztikai potenciáljuknak köszönhetik előnyösebb helyzetüket.
- H3:** A kis-, apró- és törpetelepülések eredményességének pontos meghatározása csupán mutatókkal feltételezésem szerint nem lehetséges, nagymértékben szükség van a puha tényezők feltárására is.
- H4:** A regionális veszteségtérkép a szükséges átalakítások után megfelelő alapot nyújthat a kis-apró- és törpetelepülések pontosabb feltárásához, valamint egységes vizsgálati módszert teremthet.
- H5:** A kis-, apró- és törpetelepülések feltételezésem szerint a területi tökéjük nagysága és jellege alapján hasonló jellegzetességekkel bírnak.

1. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Mint ahogy azt már ENYEDI (2004) is megfogalmazta, a folyamatos területi változások a területi egyenlőtlenségek előidézői közé tartoznak. Ezek a változások hatással vannak a terület gazdasági növekedésére, térbeli fejlődésére egyaránt, valamint mindezek mellett befolyásolják a versenyképességet, hatással vannak az ott élők életszínvonalára és életkörülményeire egyaránt. Azon okból kifolyólag, hogy a tér más-más pontjain különböző adottságok állnak rendelkezésre, a fejlődés is előző módon és irányban valósul meg. Ez az eltérés érinti mind a humán, társadalmi, gazdasági, infrastrukturális mind pedig a környezeti adottságokat. A térségek az erőforrás-különbségekből adódóan más módokon stimulálják a gazdaságot.

Mindezek értelmében FÓTI (2003) az alábbi módon rendszerezi a lokális fejlődésre hatással lévő tényezőket. A hagyományos tényezők csoportjába sorolja azokat, melyek a múltban és a jelenben ugyanolyan módon hatnak a területi egyenlőtlenségekre. Azokat a tényezőket, melyek ugyan már az előzőekben - a múltban – is jelen voltak, de most már máshogyan hatnak a területi egyenlőtlenségek kialakulására, átalakuló tényezőknak nevezi. Az új tényezők csoportjába pedig azokat az elemeket sorolja, melyek régebben vagy nem léteztek, vagy pedig nem voltak hatással a változásokra. Az ebbe a kategóriába eső tényezők azonban mára már hatást gyakorolnak egy adott terület fejlődésére (NAGY 2016). Látható tehát, hogy számos tényező hatása mentén alakul ki a területi egyenlőtlenség (1. ábra), melynek csökkentését és mérséklését a regionális politika célrendszere tartalmazza az elmaradott térségek felzárkóztatása révén. Az elmaradott térségek lehatárolása mellett további fontos kérdés, hogy mely fejlettségi szint az, amit el szeretnénk érni.

1. ábra: A területi elmaradottság fő tényezői

Forrás: G. FEKETE 2006, 55.p.

Az 1. számú ábra a főbb tényezők közötti összefüggés-rendszert is jól szemlélteti. Az alábbi 5 fő tényező került meghatározásra:

- A demográfiai egyensúly felbomlása;
- Elszigeteltség;

- Gyenge térségi jövedelemtermelő képesség;
- A szükségletek kielégítésének akadályai;
- Környezeti erőforrások alul- vagy túlhasznosítása.

A vizsgálat tárgyát képező 1612 darab 1000 fő alatti település esetén is kirajzolódnak az 1. számú ábrán összefoglalt tényezők, melyekre részletesebben a vizsgálatot és az eredményeket bemutató fejezetben térek ki. Összességében az elmaradott vidéki területek többségét az elvándorlás, az alacsonyabb szintű infrastruktúra, gyenge gazdasági szerkezet, a felborult demográfiai szerkezet, az erőforrások nem megfelelő hasznosítása jellemzi.

1.1 Területfejlesztési stratégiák Magyarországon

RECHNITZER (1998) a területi tervezés rövid áttekintése során megfogalmazta, hogy hazánkban a területi folyamatok szerepe az I. világháborút követően merült fel jelentősen. Ekkor, az 1919-1920 közötti időszakban nem csupán a politika, de a tudományos élet és közgondolkodás fő vezérfonalát is az ország területi integritásának megóvása képezte. A területi átrendeződések folyamatosak az idő elteltével, azonban az I. világháborút követően jelentősen változásokkal kellett szembenézni, melyek a politikai élet, a közgondolkodás és a tudományos vizsgálatok alaptémájául szolgáltak. A trianoni szerződés alapjaiban formálta át az országot. Számos terület mellett megváltoztatta hazánk térszerkezetét, hiszen „...a Magyar Királyság területének 71,5%-át, az anyaországnak 67,2%-át választották le, ami azt jelentette, hogy az utódállamokhoz került Nagy-Magyarország lakosságának 63,6%-a és az anyaország vonatkozásában ez az arány 58,3%-ot jelentett” (RECHNITZER 1998, 133.p).

Mindezek mellett hazánk természetföldrajzi arculata is változáson ment keresztül, melynek hatásaként a gazdasági szerkezet is átalakult. Az eddigi termelési kapacitások 50-70%-kal visszaestek, a beszállítói kapcsolatok megszakadtak, és a piac is beszűkült, így az ország gazdasága sebezhetővé vált. Trianonnak a társadalomra és népességre gyakorolt hatásai is erőteljesek voltak. Mindez nem csupán a népességszám drasztikus megcsappanását jelentette, hanem ezzel egyidejűleg a foglalkoztatás szerkezete is megváltozott, mint ahogy a vallási struktúra és az iskolázottság aránya is. Mindezek eredményeként a határokon kívül ragadt 3,4 millió magyar (RECHNITZER 1998).

A közlekedési hálózat is nagy veszteségekkel számolhatott, mivel az addig meglévő vasúthálózat 62,1%-a, az úthálózatnak pedig 64,5%-a maradt az új államhatáron kívül. Bár a közlekedési hálózat koncentráltabban volt jelen az új határokon belül, ez azonban nem jelentette azt, hogy az ellátás jobb lenne. Sőt, a hálózat feldarabolásának következtében a kör-körös jelleg megszűnt, csupán a sugaras vonalak maradtak meg, így a nagytérségek közötti összeköttetés csupán a fővároson keresztül vált elérhetővé (RECHNITZER 1998).

Komoly változások következtek be a közigazgatás szerkezetében is csakúgy, mint a településhálózat arculatában és terület alakító szerepében is. (1. táblázat). Az új államhatáron immáron kívül estek azok a nagyvárosok és fontosabb központok, melyek regionális szerepkörrel voltak felruházva. Ennek eredményeként az eddigi arányok eltolódtak, a fővárosi népesség ugrásszerűen megnőtt a többi településhez viszonyítva, hiszen immáron itt koncentráltak a mindenféle igazgatási, gazdasági és kulturális kompetenciák, mivel az eddig jelentős és meghatározó szerepkörrel rendelkező nagyvárosok az új határokon kívül rekedtek. Így tehát az új

országhatárok nagy csapást mértek az évszázadok alatt kialakult városhálózat természetes egységére. A nagyvárosokat összekötő külső gyűrű leválását követően a belső gyengébb gyűrű nem tudott érdemben a helyére lépni. Az eddigi természetes vonzáskörzetek nagy része is az országhatáron kívül rekedtek, részben ennek köszönhetően a hazai településszerkezet is megbomlott, és a kialakult egyensúlyi nehézségek még hosszú évtizedeken át jelen voltak. Átrendeződések voltak a regionális struktúrában is, – gazdasági, infrastrukturális, településhálózati és népességi szempontból egyaránt (HAJDÚ 1993, RECHNITZER 1998).

1. táblázat: A településhálózat és a közigazgatási szerkezet Magyarországon a trianoni békeszerződés előtt és után (1918 és 1920, db).

Megnevezés	1918 (db)	1920 (db)
Megye	63+8	34
Járás	443+70	163
Törvényhatósági jogú város	27+4	11
Rendezett tanácsú város	112+13	36
Nagyközség	2176+156	1006
Kisközség	10196+389	2496
Egyéb lakott helyek	17083	9086

Forrás: HAJDÚ 1993 in RECHNITZER 1998, 134.p.

A megváltozott helyzetre elsőként Teleki Pál és tanítványai reagáltak, mikor javaslatot tettek a területi folyamatok újraszervezésére, ezáltal a közigazgatási szisztéma átalakítására. A tájelméletre alapozva mutattak rá a hazai térszerkezet változásaira, mellyel a területfejlesztés elméleti alapjait tették le, valamint hozzájárultak a hazai gazdaságföldrajz megalapozásához is (PRINCZ et al. n.a., RECHNITZER 1998).

Magyary Zoltán nevével forr össze a másik irányzat. Mivel Magyary jól ismerte más nemzetek tervezési eljárásait, és tisztában volt az akkori tervgazdasági gyakorlattal, 1931-ben Őt bízták meg, hogy készítse elő a közigazgatási reformot. Elsőként hívta fel a figyelmet az országrendezés kérdéskörének tisztázására, és ezt a kormányzat feladatkörébe helyezte (MAGYARY 1942, HAJDÚ 1993). Az újjító szándék sajnos nem ért célba, azonban a későbbiekben a területfejlesztés többi irányzatára nagy benyomást tett (KISS 1978).

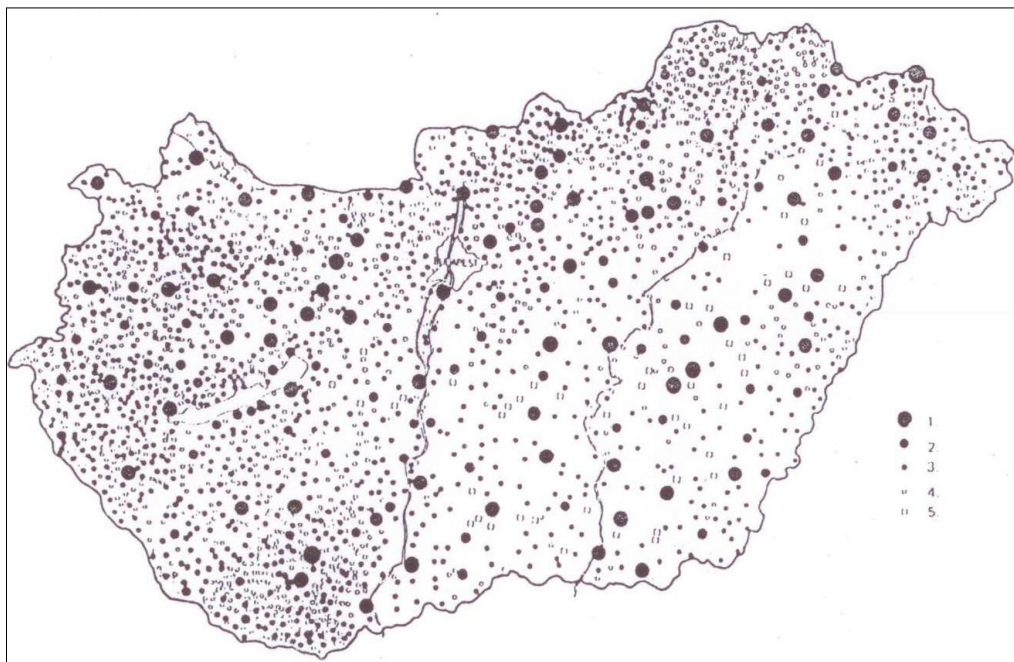
A Nemzeti Munkatervben fogalmazták meg elsőként a tudatos országrendezést (harmincas évek), mivel felismerték, hogy csak a tényezők együttes és harmonikus megformálásával lehetséges az ország fejlesztése. Az átfogó országfejlesztési terv kidolgozását azonban a második világháború keresztül húzta (RECHNITZER 1998).

A második világháború során és annak következményeként elszenvedett károk teljes körű gazdaságszervezési feladatokkal állították szembe az országot, melyet az Újjáépítési és Közmunkaügyi Minisztérium látott el. Ennek szervezésében megalakult a Területrendezési Intézet (TERINT), hogy az ország településhálózatának átrendezésére tervet alakítson ki, a területi és települési változások alapján. Az intézet a regionális vizsgálatok elvégzéséből eredő eredmények alapján az országos területfejlesztési koncepció kidolgozásáért volt felelős, ugyanakkor a kezdeti időszakban a tanyaközpontok megtervezése is a feladatai közé tartozott (PERCZEL 1989). Az idő

igényeinek megfelelően a szocialista iparosítás segítése volt a fő irányvonala az intézetnek. Az új szocialista városok építése és a már meglévő társadalmi és gazdasági szerkezet szintén ehhez való igazítása mellett az eddigi hagyományos falusi életvitel beszüntetése volt a cél, mivel a nagyüzemi mezőgazdaságot csupán tervszerű beavatkozások révén lehet elérni, mely új települési rendet feltételezett (RECHNITZER 1998).

Elrendelték a regionális tervek elkészítését (609/31/1950 Népgazdasági Tanács). Annak érdekében, hogy a rendezési célok átkerülhessenek a gyakorlatba, a településeket 3 csoportba sorolták (2. ábra):

1. ide kerültek azok a települések, melyek kiemelten fejlesztendők voltak az öt éves terv szerint. Ezek többségében nagyobb beruházások célpontjai voltak (72 település).
2. ebbe a csoportba sorolták azokat a városokat, ahol a továbbfejlődést biztosítani szükséges – jellemzően regionális szempontból jelentősnek minősülő intézmények odatelepítésével.
3. ide sorolták az „egyéb” településeket. Jellemzően falusi jelleggel bíró települések, melyek csupán a helyi szükségletek kielégítése miatt érdemesek a fennmaradásra, azonban vagy csupán részben vagy egyáltalán nem ajánlottak fejlesztésre. Ezeken a településeken nem engedélyeztek beruházásokat, illetve a későbbi tervekben felmerült az is, hogy építési engedély sem adható ki. További két alkategóriára osztották:
 4. a vitatható létjogosultsággal bíró települések (800 település)
 5. nem fejlesztendő települések (1300 település)

2. ábra: A települések osztályba sorolása a TERINT alapján (1951)

Forrás: HAJDÚ 1989 in RECHNITZER 1998, 137.p.

(Az 2. ábrán az első három kategória a településkategóriáknak megfelelően alakul, 4-es számmal a nem fejlesztendő települések és 5-össel a tanyaközpontok és eszmei közösségek lettek jelölve.)

A települések osztályozása - ami végül 1951-ben készül el, és addig számos változatban az aktuális érdekeknek megfelelően volt elérhető – alapvetően nem vált teljességgel elfogadottá vagy törvényi szintre emelt koncepcióvá, azonban ennek ellenére a magyar településpolitikán keresztül

megpecsételte a falvak sorsát (HAJDÚ 1989). Ekkor kezdődött el a magyar falvak négy évtizeden át tartó gyötrelmes és megpróbáltatásokkal teli időszak, hiszen 1990-ig a településfejlesztés „örök veszesei” a faluk voltak (NAVRACSICS 1997). Már 1955-ben Erdei Ferenc – aki előtte hasonló mezővárosi-tanyasi nézeteket vallott – figyelmeztetett, hogy az ily módon kidolgozandó optimális településméretnek nem fogják elérni a kitűzött célokat, azok csupán „teljesen meggondolatlan... elvont, formalista tervezések” (BELUSZKY 1992, 241.p).

A hazai területfejlesztés csupán 1958-ban kapott újra szárnyakra, mikor is a Minisztertanácsi rendelet a területi terveket a népgazdasági tervezés részeként ismerte el (KŐSZEGFALVI 1982). Ennek megfelelően első lépésben az országot régiókra (kilenc régióra) osztották fel, melyek alapvetően nagyvárosi hálózaton alapultak. A régiókhoz kapcsolódó egyedi vizsgálatok eredményeit országos szinten is összesítették (a regionális tervezés módszertanának kidolgozásánál alapul vették az itt megszerzett tapasztalatokat) (KŐSZEGI 1964).

A regionális tervezés következő lépéseként a regionális koncepciók elkészítése került sorra. Elsődlegesen a településhálózatról készített elemzések kerültek kidolgozásra, mely az 1963-ban megjelent Országos Településhálózat-fejlesztési Tanulmányterv alapját képezte. Ezt követően a regionális koncepció és a benne foglalt tervek kidolgozásai következtek volna, de mivel a politikai szándék más irányba tolódott, így ezek már nem valósultak meg (RECHNITZER 1998).

Már a településfejlesztés kezdetekor komoly kihívást jelentettek a kisfalvak gondjai. A településtervezés szakembereinek ezzel kapcsolatos véleménye igen egyoldalú volt, mint ahogy erre BELUSZKY (1992) is felhívta a figyelmet, miszerint Kolta János – a számos aprófalvat magába foglaló Baranya megye településpolitikájának atyja - a következőképpen vélekedett a témáról: „...a kis, szinte kizárólag mezőgazdasági lakosságú települések hazánk politikai és társadalmi életében a felszabadulás után megindult gyors fejlődéssel lépést tartani nem tudnak, az ipari üzemek megfelelő telepítését, valamint a mezőgazdasági nagyüzemek kialakítását nehezítik, és emellett szinte teljesen kizárják a lakosság részére akár csak megközelítően egyenlő mértékben a szociális, kulturális és igazgatási hálózat kiépítését és fenntartását.” Koltai szerint a lehetséges megoldás „... a népgazdaság és az itt élő lakosság életszínvonalának emelése érdekében, feltétlenül szükséges a településsűrűség felszámolása...” (BELUSZKY 1992, 240.p). A településhálózat akkori tervezése azon a feltevésen alapult, hogy minél nagyobb egy adott település lakosság száma, annál költséghatékonyabb és jobb a lakosság ellátása. Ezek alapján a szocialista falutípus legkisebb elemének a 3000 fős települések kerültek meghatározásra. A 900-1000 fő lakosságszám közötti településeket életképtelennek és fejlődésképtelennek kiáltotta ki, míg a 900-1500 lakosú településeket „átmenetileg megmaradó” falutípusként írta le. Ezek a megállapítások az 1963-ban elkészült OTT (Településhálózat-fejlesztési Tervtanulmányba) is beépültek, ahol falukörzet-központokként, mellékfalvakként és megszűnő településekként szerepeltek (BELUSZKY 1992). Ezen tanulmány második átdolgozása után 1971-ben, Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció (OTK) néven jelent meg, mely már a fent említett gondolatokat nem az eredeti formában tartalmazta. Azonban egyik fő célkitűzése maradt „a településsűrűség és településméret és lakosságkoncentráció aránytalanságait azáltal csökkenti, hogy a túl sűrű aprófalvas területen jól ellátott faluközpontokat jelöl ki, megközelíthető helyeken, az aprófalvak sorvadását lefékezi, ugyancsak lecsökkenti a közepes méretű falvakból aprófalvakká sorvadó falvak számát, véget vet az alföldi tanyavilág hátrányos helyzetének azáltal, hogy a

sorvadó tanyavilág területein új mezőgazdasági falvakat fejleszt ki, ahol pedig a tanyavilág mezőgazdasági működésre alkalmas, vagyis Bács-Kiskun és Szabolcs-Szatmár megyékben, a tanyavilág fejlesztését irányozza elő” (PERCZEL 1989). A „felszámolandó falvak”, mint meghatározás bár az OTK-ban nem, a megyék által elkészített anyagokban azonban megjelent. Az aprófalvas megyék által előkészített tanulmányok tartalmazták a megszüntetendő települések listáját, sokszor a felszámoláshoz javasolt időponttal együtt. Ezen tanulmányok egyik célja volt, hogy az aprófalvak gyors felszámolása – lehetőleg még 1990-es évek végéig – megtörténjen. Bár az idő folyamán az ezzel ellentétes meglátások, jobbitó szándékok is nagyobb számot öltöttek, azonban a megfogalmazott intézkedéseken is jól tükröződik, hogy nem feltétlenül a valódi problémák megoldására koncentráltak, csupán az akkut tünetek mielőbbi enyhítése volt a cél (BELUSZKY 1992).

Az OTK-val párhuzamosan megalkotásra került a területi tervezés rendjéről szóló kormányrendelet is (2006/71. sz. Korm. rend), melyben a tervezés rendje, menete, résztvevői kerülnek meghatározásra. Ennek köszönhető, hogy a fejlesztési és tervezési rendek elkülönülnek egymástól (RECHNITZER 1998). Fontos azonban megjegyezni, hogy valós fejlesztési jellegű tervezés kivitelezése nem volt lehetséges, hiszen mindennek a központi politikai akarat alá kellett, hogy betagozódjon.³ A nyolcvanas évek kezdetén már sok kritikával illették az OTK-t, mivel láthatóvá vált, hogy az ország területi szerkezetében kedvezőtlen változásokat okozott (részben azért, hogy tervutasítás jellegű, a helyi adottságokat nem veszi figyelembe, túlságosan merev szemléletű) (ENYEDI 1984a).

Az OTK módosítását 1985-ben az Országgyűlés elvégezte, mely az alábbi fontos megállapításokat mondta ki (RECHNITZER 1998, 145.p.):

- A urbanizáció súlypontját a kis- és középvárosokra kell helyezni, hogy ezen települések legyenek a népességáramlás színterei, a nagyvárosok pedig ne növekedjenek extenzív módon.
- A településhálózat olyan egységes és összefüggő rendszer, mely a települések gazdasági, infrastrukturális, igazgatási és intézményi szerepkörén alapul.
- Helyben vagy kis távolságban kell biztosítani az alapfokú ellátást, valamint e települések számának növelése a cél (1300-1500 egység). A középfokú ellátást a városokban és városi központ nagyközségekben indokolt kialakítani, 180-250 településen hosszútávon. A felsőfokú ellátás biztosítására elsősorban Budapest és a megyeszékhelyek megfelelőek.
- Budapest súlya legyen jelentős: a tudományban, a felsőfokú ellátásban, az idegenforgalomban és kultúrában, a hazai és nemzetközi intézmények kialakításában valamint az innovációban. Azonban mérséklődjön a súlya az élők munkai igényes termelésben és a termelésirányításban.

³ Az 1980-as évekre a magyar gazdaság súlyosan eladósodott, hiszen a felvett külföldi hitelek közül a hazai foglalkoztatás fenntartását oldották meg a szocialista nagyipar változtatása nélkül, ahelyett hogy a gazdaság korszerűsítését hajtották volna végre, mely az iparosodás utáni fejlődést indította volna be. Így tehát mivel a gazdaság nem működött megfelelően, a szükséges infrastrukturális fejlesztések sem váltak megvalósíthatóvá. A források beszűkülését úgy próbálták kompenzálni, hogy a városi jogállás elnyeréséhez szükséges feltételeken lazítottak, így azonban a rendszerváltásra a városi jogállású települések száma nagymértékben meghaladta a valóban városi funkciókkal is rendelkező települések számát (ENYEDI, 1996).

- Csökkenteni szükséges a főváros átmenő forgalmát, mely az agglomeráció fejlesztésével, annak középfokú funkcióinak szélesítésével érhető el, így a centrum tehermentesíthetővé válik.
- Annak az 5 nagyvárosnak, mely regionális funkciót tölt be (Győr, Pécs, Szeged, Miskolc és Debrecen), a mennyiségi fejlesztés helyett a felsőfokú szerepkörök bővítésére kell koncentrálni, azokat új elemekkel kell kibővíteni (tudományos feladatok, oktatás és egészségügy, kultúra és irányítás).
- Fejlesztési szükséges a távlati alapanyag és nyersanyagbázisok térségeit, valamint a vízigényes ipar és vízi közlekedés miatt a Duna mentén fekvő térségek kiemelten támogatottak.
- Továbbá hasonlóan fejlesztendő térségek még a kedvezőtlen adottságú, aprófalvas térségek és üdülőövezetek (mint például a Balaton, Velencei-tó, Bükk-Mátra, Duna-kanyar) és a határ menti térségek ki (RECHNITZER 1998, 145.-146.p.).

Az OTK módosításának eredményeként 1986-ban elfogadásra került a Minisztertanács által a gazdaságilag elmaradott térségek lehatárolása, és a fejlesztésére tervezett program is. Fő célkitűzésként az elmaradott térségek gazdasági bázisának megerősítését és a gazdasági szerkezet átalakulása mentén a helyi foglalkoztatás bővítését fogalmazták meg. Az ezt támogató program a termelésbővítésre helyezte a hangsúlyt, azonban olyan elemek, mint az infrastruktúra fejlesztése több területen (alapfokú intézmények kialakítása, közlekedési infrastruktúra fejlesztése, villamos energia ellátás kiépítése, stb.) is helyet kaptak (BELUSZKY, 1993).

ENYEDI (1996) összességében pozitívként értékeli a rendszerváltozás politikai hatásait a hazai faluhálózatra nézve. Hiszen az önkormányzatok ma részben önállóan gazdálkodhatnak, megnyílt előttük számos lehetőség, hogy a településközi kapcsolataikat építsék és fejlesszék. Számos új út vált járhatóvá számukra, mint például az idegenforgalomban rejlő lehetőségek kiaknázása, a helyi vállalkozói réteg megjelenése. Azonban ezekkel a lehetőségekkel és kiváltságokkal nem minden település képes élni, így feltehetően az előző évtizedekhez képest – amikor is egységesen nem preferált településkategóriába estek – ma élesebb elkülönülések tapasztalhatóak (BAJMÓCY-BALOGH, 2002).

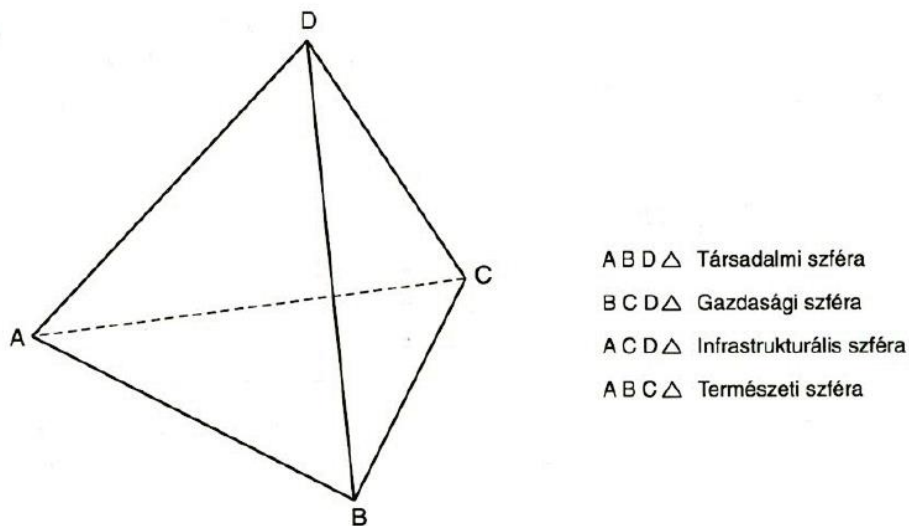
1.2 Településtipológia Magyarországon

Mivel a dolgozatban az 1000 fő alatti települések kerülnek vizsgálatra, így fontos hogy a hozzájuk tartozó definíciók és fogalmak ismertetésre kerüljenek. Az alábbiakban röviden összefoglalom a falu fogalmi megközelítéseit, ismertetem a téma jellegéből adódó főbb típusait és azok jellemzőit.

A település MENDŐL (1963) értelmezésében az emberek lakó- és munkahelyének együttese. Ezt a megállapítást BELUSZKY (2003) úgy bővíti ki, hogy a település a lakó- és munkahelyek együttesén túl, a pihenő helyek, illetve szolgáltatási intézmények térbeli együttese is. TÓTH (2002) rendszerszemléletű megközelítése szerint „a település egy adott földrajzi környezetben, annak elemeivel intenzív kölcsönhatásban élő gazdasági, társadalmi, infrastrukturális és természeti szférák kölcsönhatáson alapuló, együttműködő rendszere (3. ábra). Ha feltételezzük az egyes szférák harmonikus fejlettségét, akkor ideális esetben a szférák kapcsolatrendszere egy tetraéderrel tehető szemléletessé, amelynek alapja a természeti környezet, három másik lapja pedig a

gazdasági, társadalmi és infrastrukturális szféra. Az élek mentén az egyes szférák között különböző erősségű kölcsönhatás van. A település maga, ezen struktúrák és azok kölcsönhatásainak együtteseként értelmezhető. E rendszerek bonyolultsági szintjei szerint különíthetők el a különböző településtípusok, így például a falvak és a városok is” (SZÚCSNÉ – SZÚCS 2007, 6.p.).

KOVÁCS (2007) pedig úgy értelmezi a települést, mint a gazdasági és szellemi igények, a lakó-, valamint gazdasági épületek, az ott élő közösség múltjának, jelenének és hagyományainak összessége.

3. ábra: A település tetraéder-modellje

Forrás: TÓTH 2002, 263.p.

A településeket aszerint, hogy milyen szerepet töltenek be a településhálózatban falunak vagy városnak nevezzük. Még az 1999. évi XLI. törvény nem tartalmazta konkrétan azokat a kritériumokat, melyek a várossá válásához elengedhetetlenek, így olyan települések is városi rangot kaptak, melyek nem képesek a városi funkciókat teljes egészében ellátni (mint ahogy ez már az előzőekben is említésre került). A települések fejlődésével párhuzamosan végbemenő gazdasági és társadalmi változások következtében olyan nagyvárosok/települések jöttek létre ahol nem ritka esetben a lakó- és munkahelyek nagy távolságra kerültek egymástól, esetenként azok akár más közigazgatási egységbe tartoztak. Ennek következtében kialakult a lakó- és munkahely közötti ingázás, melyhez természetesen nagyban hozzájárult az infrastruktúra fejlődése, azonban felvetette a fenti település-meghatározások újraértelmezését, hiszen ezen feltételek mellett a nagy távolságokból adódóan már nem valósultak meg a térbeli egység kritériumai.

A világban sok, egymástól eltérő település létezik, mind sajátos jellemvonásokkal bír. Ezért a települések csoportosítása is ezen főbb jellemvonások mentén alakult ki, ezek mentén lehetséges egyfajta rendszerbe sorolni őket. A 2. táblázat összefoglalja, mely főbb jellegzetességek mentén szokás a településeket csoportosítani.

A szórványtelepülések egyik érdekessége, hogy bár az a gazdasági szükséglet, ami mentén létrejöttek, már nem igazán létezik, mégsem pusztulnak el mind, hiszen az új „kereslet”

megjelenésével – a nonkonformista, épített környezettől (és az emberektől is valamilyen formában) távol élők- vonzó célponttá váltak (HAJNAL, n.a.).

2. táblázat: Települések csoportosításának főbb szempontjai

FŐBB CSOPORTOSÍTÁSI SZEMPONTOK	RÖVID ÖSSZEFOGLALÓ
nagyságuk, lakosságszámuk szerint	<ul style="list-style-type: none"> • <i>hagyományos ugyan, de nagyon sok problémát vet fel</i>
jellemző funkcióik szerint	<ul style="list-style-type: none"> • <i>pl.: gazdasági munkamegosztás alapján, vagy kiemelkedő szerepkör szerint például mezőgazdasági, ipari és szolgáltató szerepek. Általánosságban elmondható, hogy a falvak többségére a mezőgazdasági szerepkör túlsúlya a jellemző, míg a városok elsősorban ipari és szolgáltató tevékenységükkel emelkednek ki.</i>
település hajlékai ideiglenesek vagy állandóak	<ul style="list-style-type: none"> • <i>pl: a pásztorkodással foglalkozó hegyi pásztorok nyári szállásai, vagy egyes nyaralótelepek</i>
lakóépületek száma	<ul style="list-style-type: none"> • <i>magányos vagy szórványtelepülésekről (pl. tanya, farm, kutatóbázis),</i> • <i>és csoportos településekről (falu, város)</i>
alaprajzuk szerint	<ul style="list-style-type: none"> • <i>A tanyák morfológiájuk alapján alapvetően három csoportba sorolhatók: a szórt tanyák, a sortanyák vagy tanyautcák, és a bokortanyák.</i> • <i>A falvak esetében az alaprajz szerinti csoportosítás a folyamatos fejlődés és iparosítás következményeként nagyon nehéz, jelei csak nyomokban felfedezhetőek. Pl.: széttördelt település, halmazfal, szalagtelkes falvak, orsós utcájú falu, útifalu, sorfalu, sakktábla alaprajzú falvak.</i>
településhierarchiában betöltött szerepük szerint	<ul style="list-style-type: none"> • <i>magasabb helyet foglalnak el a központi funkciókkal rendelkező városok, míg a csak helyi lakosságot ellátó, központi funkciókkal jellemzően nem rendelkező falvak a hierarchia legalacsonyabb szintjeit foglalják el.</i>

Forrás: (SZÚCSNÉ – SZÚCS 2007, 7.-8.p.) alapján saját szerkesztés, 2017.

Mint ahogy már korábban is utaltam rá, a települések csoportosíthatóak továbbá funkciójuk (mezőgazdasági, ipari vagy szolgáltató szerep), lakóépületek száma (falu, tanya, kutatóbázis), a településhierarchiában betöltött szerepük és alaprajzuk szerint is (halmaz, szalagtelkes, stb.) csakúgy, mint aszerint, hogy a településen lévő ingatlanok az ott élők állandó vagy ideiglenes otthona-e (pásztorkodás) (SZÚCSNÉ – SZÚCS 2007).

A települések csoportosíthatók *nagyságuk, népességszámuk szerint is*. Bár ez a csoportosítás viszonylag egyszerű és hagyományos, azonban számos problémás kérdést vet fel. Elsőként a kategóriák között meghúzandó határok eldöntésének problémájával találkozunk. Még a város és a falu – e két meghatározó településforma pontos lehatárolása és elhatárolása sem egyszerű feladat csakúgy, mint ennek a két fő csoportnak az alábontása. (Másképp a már említett módszer nem

alkalmazható a világ összes települése esetén, hiszen a föld más részein a településnagyságok is mást jelentenek) (SZŰCSNÉ – SZŰCS, 2007).

Az említett csoportosításon felül léteznek sokkal összetettebb lehatárolások is, melyek a város és a falu közötti különbségekhez hivatottak közelebb vinni. Ilyen például a *központi funkciók* kérdéskörével foglalkozó megközelítés, ennek értelmében városnak tekinthetőnek azok a települések, melyek központi helyet foglalnak el a területi munkamegosztásban, így magasabb funkciókat töltenek be a többi településnél. Tehát egyfajta jelentőségtöbblettel bírnak ezek a települések, hiszen a vonzáskörzetükben elhelyezkedő településeket is ellátják szolgáltatásokkal. *Ezzel a megközelítéssel kapcsolatban osztom HAJNAL (n.a.) véleményét, miszerint manapság ez már nem egészen helytálló csoportosítás. Ugyanis több olyan – a városi jellegzetességeket magán viselő település létezik, melyek esetében ez a meghatározás nem értelmezhető. Ilyenek például az alvóvárosok, az üdülővárosok illetve a klasszikus értelemben vett mezővárosok. A foglalkoztatási szerkezeten alapuló kategorizálás szintén nem igazán helytálló manapság, mivel annak értelmében a falvak a mezőgazdaságra, a városok pedig más gazdasági ágakra specializálódtak. Manapság azonban a falvak lakóinak túlnyomó része is a szekunder vagy terciér szektorok egyikében dolgozik, a mezőgazdaság által foglalkoztatottak száma jelentősen visszaesett. Könnyű a megkülönböztetés azonban az építészeti szempontokat vizsgálva – bár sokszor ez sem nyújt egyértelmű lehatárolást (HAJNAL, n.a.).*

A következőkben a települések lélekszám szerinti csoportosításainak főbb irányait ismertetem (3. táblázat). Ez a táblázat jól szemlélteti, hogy mennyire nincs konszenzus a települések (jelen esetben a falvak) népességszám szerinti megkülönböztetésében nem csak nemzetközi szinten, de hazánkban sem.

3. táblázat: Eltérő településkategóriák a népességszám alapján

Településkategória (TÓTH 2002; PERCZEL-GERLE, 1966; stb)	Megnevezés	Településkategória (Terport n.a.; KSH 2014, JENEY 2014)
1000-2000 fő	kisfalu	999-500 fő között
500-1000 fő	aprófalu	500 fő alatt
500 fő alatt	törpefalu	200 fő alatt

Forrás: Terport.hu és TÓTH, 2002. 296.p. alapján saját szerkesztés, 2016.

(A táblázatban dőlt betűvel szerkesztett településkategóriát használok a vizsgálatom során)

A hazai szakirodalomban kétféle csoportosítási irányzatot lehet felfedezni. Az egyik nézőpontot képviselő csoport szerint (PERCZEL-GERLE, 1966; LETTRICH, 1975; NYITRAI, 1984; VÁGI, 1985; FLEISCHER, 1991; CSAPÓ, 1991, 1993; KŐSZEGFALVI – TÓTH, 2002) az aprófalvak maximális lélekszáma 1000 főben határozható meg (4. táblázat). A másik megközelítés azonban az 500 fő alatti településeket nevezi aprófalunak (KÖRMENDI, 1976a; KÖRMENDI, 1976b; ENYEDI, 1980; BELUSZKY, 1984; ENYEDI, 1984b; SIKOS, 1990; HUBAI, 1992; DÖVÉNYI, 2003; OTK, 2005; G. FEKETE, 2007; BALOGH, 2008; VARJÚ, 2013; JÓZSA, 2014). A szakirodalom törpefaluként is említést tesz az 500 fő alatti településekről (MOHOS, 1996; KŐSZEGFALVI – LOYDL, 1999; HORVÁTH, 2012, 2013). A KSH (2014) egyik kiadványában azonban a törpefalvak megnevezést a 200 fő alatti települések esetében használja az elemzései

során, valamint ez a lehatárolás más forrásokban is fellelhető (JENEY, 2014; TÉRPORT, n.a.) A 2005-ben megjelent Országos Területfejlesztési Konceptió (OTK) a települések legkisebb egységének az aprófalvakat tekinti (500 fő alatti települések), nem bontja alá törpetelepülésekre (OTK, 2005).

Véleményem szerint a kisebb léptékű kategorizálás megfelelőbb hazánk települései esetén. Valamint azzal az alábontással is egyetértek, miszerint a 200 fő alatti településeket tekintjük törpefalvaknak (KSH, 2014; JENEY, 2014; TÉRPORT, n.a). Meglátásom szerint nagyon is szükséges ennek a kategóriának a vizsgálata, hiszen ezek a 200 fő alatti települések is – csakúgy, mint az 499 és 200 közöttiek - hazánk településállományában egyre növekvő részarányt képviselnek. Egy ebben a témakörben lefolytatott vizsgálatban (BALOGH, 2006; OLÁH – URBÁNNÉ, 2016; OLÁH – TÓTH, 2016) kimutatásra került, hogy 1990-hez viszonyítva a 200 fő alatti (törpefalvak) települések száma 2,5%-kal növekedett 2013-ra.

Ezek alapján a dolgozatomban kistelepüléseknek nevezem az 500 és 999 fő közötti településeket, aprótelepüléseknek a 200-499 fő közöttieket, és törpetelepüléseknek a 199 főnél nem népesebb településeket.

A falu fogalma többféleképpen értelmezhető, hiszen számos falu található a földön, melyek eltérő méretűek, összetételűek, elhelyezkedésűek. Lehet értelmezni gazdasági, jogi, műszaki-fizikai szempontból csakúgy, mint tervezési és társadalmi egységként vagy a településhálózatban betöltött egyéb más szerepe alapján (HAJNAL n.a.).

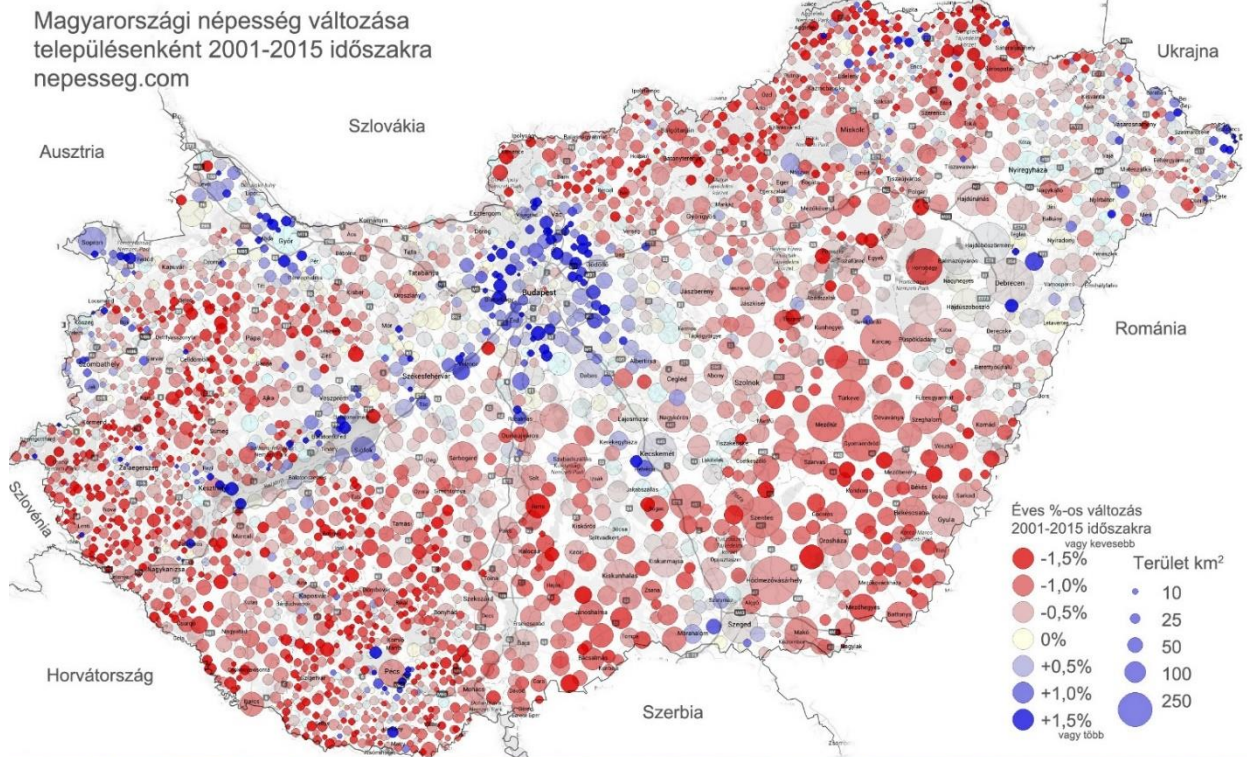
A településföldrajz értelmezésében a falu olyan település, mely nem rendelkezik városi joggal, az ott élők lakhelye többségében a település belterületén, míg munkahelyük főként a külterületén helyezkedik el. A falu meghatározásába helyi közösséget alkotó emberek csoportja is beletartozik (BALASSA 1997).

1.3 Az 1000 fő alatti lélekszámmal bíró települések általános jellemzői

Az irodalmi áttekintés első ábráján is megjelennek a területi elmaradottságot leíró főbb tényezők, melynek középpontjában az alacsony foglalkoztatottság áll. Az elmúlt 2 évtizedre jellemző volt, hogy a munkaképes fiatalok igyekeztek elhagyni a kisebb, munkahelyekben szűkölködő településeket, melynek eredményeként a helyi társadalom szerkezetváltozáson ment keresztül. A periférián (mind külső és belső periférián egyaránt) elhelyezkedő apró és törpefalvakból kiáramló munkaképes réteg jellemzően a városokban vagy azok agglomerációiban elhelyezkedő településeken kezdett új életet (4. ábra), mely leginkább a gazdasági okokkal magyarázható. Ez a tendencia nem csak a társadalmi és demográfiai viszonyokat jellemzi. A kevésbé frekvenciált területen elhelyezkedő, kimagasló erőforrásokkal nem rendelkező települések esetében az egészségügyi adatok is másként alakulnak, valamint az emberek életminősége és egészségi állapota is rosszabb, mint a városban, illetve fejlődő településen élőké. Ezen kedvezőtlen hatások elsődleges kiváltó oka a kilátástalannak tűnő helyzetben keresendő (HORVÁTH 2012).

A hazai 500 főnél nem népesebb települések (aprófalvak és törpefalvak) elhelyezkedését tekintve elsősorban a hegyvidékekre és dombvidékekre korlátozódik, valamint az ország külső perifériáin helyezkednek el (ENYEDI 1980). Azonban nem mondható el róluk az, hogy az egyes területeken

egyenletesen oszlanának el. Egységes tömböket csupán a Dél-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl területein alkotnak, ezen területek településhálózatában figyelhetőek meg összefüggő csoportokban.

4. ábra: Magyarország népesség változása 2001-2015 közötti időszakban

Forrás: nepesseg.com 2016

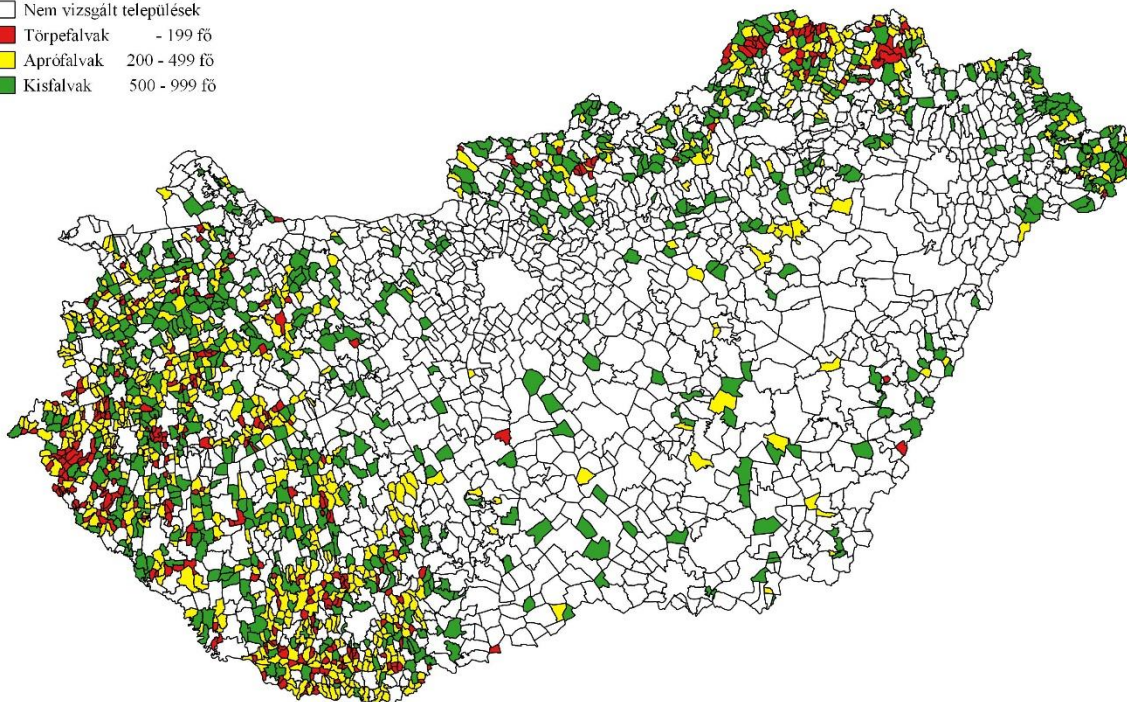
Elszórtnan azonban több megyében is tetten érhetőek. Az érintett térségek nagy része mind gazdasági mind pedig társadalmi szempontból hátrányos helyzetű, vagy pedig periférián helyezkedik el (5. ábra) (BAJMOCY-MAKRA 2015). A rendszerváltást követően az 500 főnél nem népesebb településeken tovább élesedtek az egyes települések közötti különbségek, melyek az életkörülmények és a jövedelemviszonyok esetében váltak a leglátványosabbá. Ezek az eltérések főként az ország gazdaságának általános válságára, a megjelenő munkanélküliségre, a foglalkoztatási rendszer átrendeződésére és az agráriumban bekövetkezett éles változásokra vezethetők vissza (ANDORKA 2003, BALOGH 2007, BAJMOCY-MAKRA 2015). Ezen települések a legtöbb esetben elvesztették az addig meglévő alapfunkcióikat, számos faluban felszámolták az addig legalább megtartó erővel bíró általános iskolát és óvodát, az alapvető élelmiszerellátást biztosító boltot és több esetben még a helyi kocsmát is (BANK et al. 2004, BAJMOCY-MAKRA 2015).

Az apró és törpefalvak többségére (valamint a KSH 2009-es eredményei alapján a kistelepülések többségére is) jellemző a kedvezőtlen demográfiai szerkezet, valamint a magas mértékben jelen lévő munkanélküliség (BELUSZKY – SIKOS 2011). Az érintett települések többségének az agráriumban fontos megélhetési alappal bír, így ennek a szektornak a válsága és komoly átrendeződése kedvezőtlen hatással volt ezekre a településekre (a már említett foglalkoztatási szerkezetváltozás, és az ezzel kapcsolatban álló térségi jövedelemtermelő képesség gyengülése).

Jelmagyarázat

Törpe-, apró- és kistalvak 2007-2013

	Nem vizsgált települések
	Törpefalvak - 199 fő
	Aprófalvak 200 - 499 fő
	Kistalvak 500 - 999 fő

5. ábra: Törpe-, apró- és kistalvak (2007 és 2013 adatok alapján)

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés 2017

Ennek megfelelően ezek a települések a munkahelyek szűkös rendelkezésre állása miatt szoros függésben állnak a hozzájuk közel eső központi szerepet betöltő településekkel. Általános jelenség, hogy az említett településeken a gazdasági tevékenység alacsony mértéke miatt nem képes felszívni a helyben meglévő munkaerőt a helyi gazdaság, így marad a gazdasági tehetetlenség és az egyre jobban feszítő munkahelyhiány (G. FEKETE 2013, BAJMOCY-MAKRA 2015). Fontos kiemelni azonban hogy mivel a vizsgált települések heterogén csoportot alkotnak, így egy egységes fejlesztési politika nem alkalmazható ezen települések esetében. Számos település az alpinfrastruktúrájának a kiépítésére, Integrált Közösségi Szolgáltató Tér kialakítására valamint az intézményeik felújítására szeretne sort keríteni (JÓZSA 2013)– hiszen sok helyen ezek az alapvető ellátási elemek sincsenek biztosítva. Az ilyen célú pályázatokhoz szükséges önerő biztosítása is sok esetben megoldhatatlannak tűnik a legtöbb település számára, már ha nem esnek ki a pályázók köréből az alacsony lélekszámuk miatt (BAJMOCY-MAKRA 2015). A vizsgálat tárgyát képező települések többségére jellemző még a magas ingázási arány és az alacsony iskolai végzettség, mint alapvető társadalmi probléma. Az igazást tekintve az 500 fő alatti települések esetében az ott élők 70%-ának nem helyben található meg a munkahelye. Tovább súlyosbítja a problémát, hogy az ingázás alapfeltételül szolgáló közlekedési lehetőségek hiánya éppen ezeket a településeket sújtja a leginkább. Elsősorban a perifériákon elhelyezkedő települések esetén a legrosszabb a helyzet, ám vannak olyan települések is, melyek egyáltalán nem tudnak bekapcsolódni a tömegközlekedési hálózatba (sem vasút, sem pedig autóbusz járatok nem érintik a települést, néhány település pedig közforgalmú úttel sem rendelkezik). Ezek az

alapvető ellátásbeli hiányok csak gyorsítják a településről történő elvándorlást, így az öregedést is és a kihalás felé vezetik őket (BAJMÓCY –BALOGH 2014).

A KSH (2009 és 2014) által készített vizsgálatok – melyek az alföldi kistelepülések helyzetét (2009) és a törpefalvak helyzetét (2014) tárta fel – eredményei között olvasható, hogy milyen főbb jellegzetességeket figyeltek meg a vizsgált településeknél. Az 1000 fő alatti települések (tehát mind a törpe-, apró- és kistelepülések) témájában megjelent további vizsgálati eredményekkel (ANDORKA 2003, BANK et al. 2004, BALOGH 2007, KSH 2009, BELUSZKY – SIKOS 2011, HORVÁTH 2012, G. FEKETE 2013, JÓZSA 2014, KSH 2014, BAJMÓCY –BALOGH 2014, BAJMOCY-MAKRA 2015) is összevetve úgy gondolom elmondható, hogy az alábbiakban megfogalmazott jellemzők a vizsgálatom tárgyát képező mind három településkategóriára jellemzőek. Fontos megemlíteni, hogy a legtöbb vizsgálat során az esetleges kilábalási lehetőségek (kezdetben a fogyás megállítása és népességnövekedés elérése) között elsősorban a helyi turizmus megerősödését illetve a települések újabb szerepkörrel való ellátását (Zsibrikre 1990-ben egy alkohol-és drogaterápiás rehabilitációs intézet költözött, ennek tudható be a népesség növekedése) emelték ki. A falvak életben maradásának fő záloga lehet a kedvező földrajzi elhelyezkedés és a jó közlekedési lehetőség, továbbá a környékbeli munkalehetőségek népességmegtartó képessége is hozzájárul ezen települések túléléséhez (BAJMOCY-MAKRA 2015).

Összességében tehát az 1000 fő alatti települések „... jelentős hányadában élők, magukon hordozzák a kirekesztődés jeleit, illetve a kirekesztődés felé mozdultak el... általánosságban jellemző, hogy az élveszületési-halálozási olló az 1000 fő feletti községek átlagánál nyitottabb, amihez nagymértékű elvándorlás párosul. Viszont a települések kisebb hányadánál mutatkozik népességnövekedés...” (KSH 2009, 6.p.). Jellemző még továbbá a magas arányú ingázás, a kedvezőtlen demográfiai és iskolázottsági szerkezet, az elérhető távolságban lévő munkahelyek (*véleményem szerint mennyiségi és minőségi egyaránt*) nagymértékű hiánya, az alacsony gazdasági aktivitás, a nem megfelelő alapellátás és az infrastruktúra hiánya, a közlekedési nehézségek és a szociális és egészségügyi ellátórendszer hiányosságai (KSH 2009 és 2014).

Magyarország kis-, apró- és törpetelepüléseinek vizsgálata során az utóbbi évtizedben sok eredmény látott napvilágot. Ezek a kutatások ezen települések jellemzőit, karakterisztikáját festették le, és igyekeztek a főbb problémaköröket is feltárni. Az 1982-ben (1970-es adatokkal) publikált Magyarország falutípusairól szóló vizsgálat (BELUSZKY-SIKOS 1982) - melyet később megismételt a szerzőpáros (2001-es adatokkal) mely eredményeit 2007-ben publikálta - során 7 fő falutípus került megalkotásra, 5 fő típuson belül pedig további 12 altípust határoltak le. Fontos leszögezni, hogy ezek a tipizálások elsősorban statisztikai alapokon nyugszanak (4. táblázat). Mint ahogy a szerzők is kiemelik, egy település arculatát, összképét más tényezők is erősen befolyásolják, mint például a környezeti adottságok, a településtörténet és a társadalmi viszonyok alakulása. Ezeknek a tényezőknek és tulajdonságoknak eredményeként „minden falu megismételhetetlen egyéniség” (BELUSZKY-SIKOS 2011, 8.p.), tehát a típusok a jellemzőbb kemény adatok mentén kerültek kialakításra és feltöltésre. Ennek egyik következménye az is, hogy a települések markáns vonásai nem érvényesülhettek a kategorizálás során, illetve hogy a településcsoportok nem homogén egységet alkotnak.

A kutatásom során vizsgálandó települések ezen logika mentén többségében a VI-VII. falutípusok közé sorolhatóak, melynek községei a kis- és aprófalvak valamint a IV. típusba tartozó

idegenforgalmi szerepkörű falvak, fürdőhelyek csoportba. A IV. falutípus jellegzetessége, hogy az ide tartozó települések a jelentős idegenforgalmi szerepükkel (mely a fürdőhelyek lehetőségeinek kiaknázásából erednek) változatos munkaalkalmakat teremtenek az ott élők számára, mellyel megfelelő jövedelmi viszonyok válnak elérhetővé.

4. táblázat: Falutípusok - BELUSZKY-SIKOS megfogalmazásában

Falutípus	Altípus és megnevezés
IV. típus	<i>Idegenforgalmi szerepkörű falvak, fürdőhelyek</i>
VI. típus	<p><i>Jó munkaerő-piaci helyzetű, stabil társadalmú kistelepülések, lakó és idegenforgalmi szerepkörrel.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ○ VI. 1. Jó munkaerő-piaci helyzetű, stabil társadalmú kistelepülések, lakó szerepkörrel. ○ VI. 2. Kedvezőtlenebb demográfiai folyamatokkal, de számottevő idegenforgalmi szerepkörrel rendelkező kistelepülések
VII. típus	<p><i>Rossz munkaerő-piaci helyzetű, fogyó népességű, hátrányos helyzetű, torzult demográfiai-társadalmi szerepkörű kistelepülések.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ○ VII. 1. Gyorsan fogyó népességű, kedvezőtlen demográfiai struktúrájú, hátrányos helyzetű ingázó aprófalvak ○ VII. 2. Fogyó népességű, hátrányos helyzetű, számottevő agrárszerepkörrel rendelkező kistelepülések ○ VII. 3. Igen rossz munkaerő-piaci helyzetű, szegény, de növekvő népességű, kedvező demográfiai mutatókkal rendelkező kistelepülések. ○ VII. 4. Rohamosan fogyó népességű, rossz munkaerő-piaci helyzetű aprófalvak.

Forrás: BELUSZKY-SIKOS, 2011 25p. alapján saját szerkesztés, 2016.

A VI. falutípus a jó munkaerő-piaci helyzetű, stabil társadalmú, lakó és idegenforgalmi szerepkörrel rendelkező kistelepüléseket foglalja magában. Jellemzően a munkaerő-piaci helyzetük alapján különülnek el egymástól. Azok a települések, melyek munkaerő-piaci helyzete kedvező – annak ellenére, hogy többségében nem képesek a helyi lakosságnak megfelelő számú munkahelyet teremteni – átlagos életszínvonalat és stabil helyi társadalmat tudhat magáénak. Amennyiben ezek a települések olyan gazdasági környezetben helyezkednek el, ami kedvező feltételeket teremt, a lakosaik nagy része ingázóvá válik. A vizsgálat szerint ezeknek a településeknek a többsége a Dunántúli aprófalvakkal tűzdelt területein találhatóak. A másik kategóriába pedig a jelentős idegenforgalmi szerepkörrel rendelkező településcsoportok tartoznak. A VII. falutípusba tartoznak a rossz munkaerő-piaci helyzetű, fogyó népességű, hátrányos helyzetű, torzult demográfiai-társadalmi szerepkörű kistelepülések (4. táblázat). Ez a csoport a legnépesebb, a vizsgálat szerint bő 900 település tartozik ide, az pedig, hogy melyik település hova kerül, az a helyi lakosság szerkezetétől és a „szegénységi fokától” függ (BELUSZKY-SIKOS 2011).

Az ebben az alfejezetben megismert vizsgálati eredmények alapján véleményem szerint kellőképpen alátámasztott a vizsgálatom azon célja, miszerint a hazai 1000 fő alatti települések

területi tőkepotenciáljának felmérése kiemelten fontos alapot képezhet a testre szabott fejlesztési tervek kialakításához. Ezen háttérismeretek tehetik számunkra lehetővé a fejlesztések hatékony összekapcsolását, melyek az eredmények sikerességét, tartósságát és fenntarthatóságát erősítik.

1.4 A regionális fejlődés és növekedés, területi tőke és a versenyképesség valamint a falvak kapcsolata

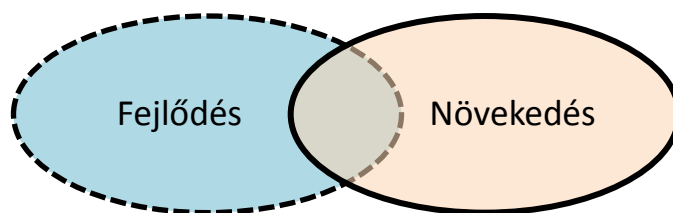
Annak érdekében, hogy az imént említett célrendszer hatékony megvalósulása létrejöhessen, szükséges a hozzá kapcsolódó alapvető fogalmak és azok kapcsolatrendszerének tisztázása. Mint ahogy sok területen, úgy a területfejlesztésben is meghatározó szerepet játszik a gazdasági fejlődés és növekedés.

A regionális fejlődés alapvető kérdései közé tartozik, hogy mely tényezők azok, melyek egy adott régió növekedését befolyásolják, hatással vannak rá. Ugyan ennek a kérdésnek a másik fele pedig az, hogy mely tényezők azok, melyek előidéznek egy-egy régió hanyatlását. A témában lefolytatott vizsgálatok azt az eredményt mutatták, hogy a nem lehet csupán egy vagy néhány tényezővel magyarázni egy adott terület fejlődését, hanem azokat együttesen és hatásmechanizmusukkal együtt szükséges vizsgálni (RECHNITZER 1998). Így tehát ahhoz, hogy a hazai 1000 fő alatti települések vizsgálatában jobban el tudjunk mélyedni, érdemes a regionális fejlődéssel és növekedéssel, a versenyképességgel is megismerkedni.

RECHNITZER (1998) egy a témában kifejtett gondola alapján “a regionális gazdasági növekedés további mozgatórugója - mint a területi fejlődés elemzésének másik új irányzata - a régiók adottságaiban, annak miliójében keresendő. A regionális milió alatt - megkülönböztetve azt a fizikai környezettől - azt értjük, hogy a gazdasági adottságok és az azokat megjelenítő szervezetek és együttműködések mellett létezik a területi egységnek egy sajátos politikai-társadalmi-kulturális feltételrendszere is, ami befolyásolja e gazdasági tényezők működését, versenyképességét. A regionális milió részének tekintendők a lokális és regionális piacok (pl. fogyasztási sajátosságok, jövedelmek nagysága, a jövedelemtermelő képesség, megélhetés költségei, a helyi kormányzatok piacbefolyásolása), életminőség, a munkaerő minősége, a társadalmi kapcsolatok, a településkörnyezet, a kulturális szokások, a helyi-regionális fejlesztéspolitika és más további 'puha' tényezők. A területi szint sajátosságai, egyediségei éppen ezekben a milió-elemekben foghatók meg, s alakításuk befolyásolja a regionális növekedést” (RECHNITZER 1998, 20.p.).

Az 1990-ben SAMUELSON és NORDHAUS által publikált Közgazdaságtan című könyvben nem tesznek különbséget a növekedés és a fejlődés között. Azonban NEMES-NAGY (1998) meglátása alapján elmondható, hogy csak akkor beszélhetünk fejlődésről, ha magához a változáshoz valamilyen érték is párosul. Tehát abban tér el a növekedéstől, hogy míg a növekedés során csupán a mértékek változnak meg, addig a fejlődés az értékek megváltozását is maga után vonja.

A fejlődés és növekedés kapcsolatát jól szemlélteti az 6. ábra is, ahol egyértelműen érthetővé válik, hogy bár a két halmaznak van közös metszete, azok mégsem fedik át egymást teljes egészében.

6. ábra: A fejlődés és a növekedés kapcsolata

Forrás: DABÓCZI 1998, BARNA 2007, 8.p. alapján saját szerkesztés, 2017.

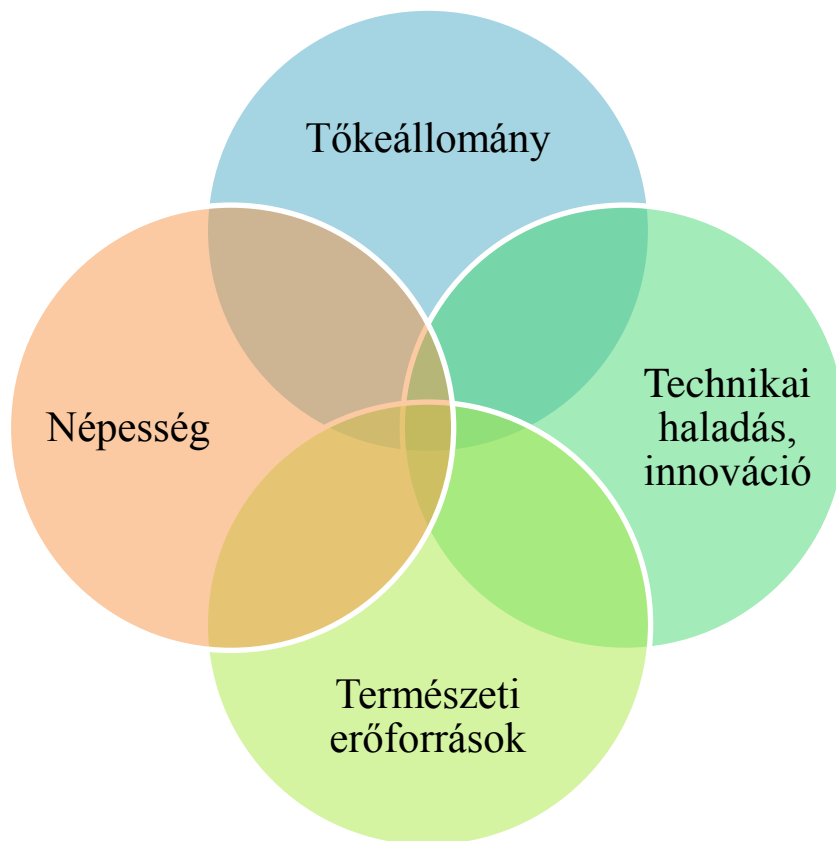
Mint ahogy azt DABÓCZI (1998) is írja, ezen logika alapján lehet megfogalmazni azt a tényt, miszerint a növekedés létre jöhet fejlődés nélkül és fordítva. Példaként említi a nagyvárosok körül kialakuló nyomornegyedeket – mint a fejlődés nélküli növekedést - vagy éppen magát az emberi testet – mint a növekedés nélküli fejlődést. A másik eltérés a két fogalom között az, hogy míg a növekedés gyorsítására van lehetőség, addig a fejlődést magát, csupán erősíteni és támogatni lehet. Az ábrán a fejlődést határoló szaggatott vonalak arra mutatnak rá, hogy a fejlődésnek (elvileg) nincsenek határai vagy korlátai csupán akadályai, melyeket azonban át lehet hidalni vagy meg lehet szüntetni. Ezt a véleményt azzal a példával támasztja alá, hogy az emberhez méltó életet akadályozzák egyes társadalmi-gazdasági rendszerek (BARNA 2007). A fejlődést általában a gazdasági növekedéshez közeli tartalommal értelmezik (PÉLI 2013). A gazdasági fejlődést NAFZINGER (2006, 15p.) véleménye alapján feltárhatjuk a gazdasági szerkezet és a kibocsátás összetételének változásában egyaránt. NIJKAMP-ABREU (2009) megállapításai alapján pedig a regionális fejlődést számos tényező befolyásolja, mint például a tőke rendelkezésre állása és elérhetősége, a befektetések összetétele, a munkaerő minősége és mennyisége, a természeti tényezők megléte, a vállalkozói körre jellemző attitűdök és kultúra, a technológiai folyamatok és infrastruktúra (LENGYEL 2012).

A témához tartozik még a fejlesztés és a fejlődés kapcsolatának értelmezése is. MADARÁSZ (2000) szerint ez a két szó érinti az emberi élet gazdasági alapjait. Szerinte valódi fejlődésnek az tekinthető, ami az emberi élet minden területén kedvező hatást produkál. A fejlődés ezen felül értéket hordoz magában, mivel az emberek értékrendszerétől függ az, hogy mit tartanak fejlődésnek, esetleg visszafejlődésnek vagy elmaradottságnak. A fejlesztés pedig magát a fejlődést eredményezi.

A regionális fejlődés és növekedés meghatározásával kapcsolatban szintén sok publikáció látott napvilágot. Az 1987-ben LACKÓ által publikált, „A területi fejlődés egységes értelmezése” című vizsgálatban így foglalható össze a regionális fejlődés lényege: A regionális fejlődés nem csupán az ország egészét érintő változásokat és az azok közötti kapcsolatokat foglalja magában, hanem az országon belüli egyes részek és települések változásait és az azok között meglévő kapcsolatot is. Ez a meghatározás azonban nem tartalmazza az értékek változásának nyomon követését, azonban a gazdasági, társadalmi és környezeti helyzetet jellemző elemek dominanciája megfigyelhető. ENYEDINEK (1996 és 2012) ezzel szemben az a véleménye, hogy magának az életminőségnek és életkörülményeknek a javulását is magában foglalja a regionális fejlődés. Ebből is jól látszik,

hogy a regionális fejlődés nem kimondottan kvantitatív jellegű, hanem inkább a kvalitatív jegyek mutatkoznak meg benne. *(Mivel ez a megközelítés a nem anyagi jellegű javakat is számba veszi, így véleményem szerint ez a fajta megközelítés közelebb hozza a területi tőke elgondolását.)*

Más kutatók úgy tartják, hogy a regionalitásban végbemenő fejlődésről akkor beszélhetünk, ha azok a feltételek minőségi változáson mennek keresztül melyek a regionális gazdaságot jellemzik, magát a regionális dimenziót alkotják (LENGYEL – RECHNITZER 2004). Véleményük szerint az a minőségi javulás is fejlődésnek nevezhető, mely során a versenyképesség növekedést mutat, és a regionális gazdaságtan működési feltételei javulnak. Elmondható tehát, hogy maga a fejlődés azon feltételrendszerek minőségbeli változását, átalakulását jelenti, melyek magát a gazdasági szerkezetet alkotják, a gazdaság működését szolgálják. Többek között ide sorolható az infrastruktúra állapota, a képzési szerkezet, a közszolgáltatások kapacitása is (LENGYEL – RECHNITZER 2004, BARNA 2007).

7. ábra: A regionális növekedés tényezői

Forrás: SAMUELSON-NORDHAUS, 2003 in BARNA, 2007 10.p. alapján saját szerkesztés, 2016.

Meglátásuk szerint a növekedés olyan mennyiségi változás, mely alapvetően az alábbi négy tényezőtől írható körül (7. ábra). Ezek a népesség, a tőkeállomány (hazai és külföldi egyaránt), a természeti erőforrások és a technológia. Ugyanezt a csoportosítást használja SAMUELSON-NORDHAUS (2005, 716.p.) is. Maguktól az alkotóelemektől függ a növekedés jellege. Minőségi változásokat idéznek elő az alkotóelemekben bekövetkező mennyiségi változások. Ennek hatására elmondható, hogy a regionális gazdaság versenyképessége javul, a hozzá tartozó kibocsátás-szerkezet javul, így növekszik a jövedelemtermelő képessége is, mely azt a hatást idézi elő, hogy

az ebben dolgozó és élő egyének életkörülményei is pozitív irányba tolódnak el (LENGYEL – RECHNITZER 2004, BARNA 2007).

A regionális gazdasági növekedés irányzatai a különböző időszakokban más és más jellegzetességgel bírtak - köszönhetően a gazdasági, társadalmi és politikai környezet dinamikus változásának. A felfogások és a hozzájuk kapcsolódó gyakorlati alkalmazások folyamatos változása segít minket a regionális növekedés ütemének megtartásában (MULDER-NIJKAMP-STOUGH 2012). *Egyetértek JÓNA (2013B) véleményével, miszerint mindegyik módszer és felfogás abszolút mértékben használható a maga idejében és környezetében. Az alkalmazhatósága a környezeti elemeken túl függ még a társadalom és a térgazdaság struktúrájától is.*

Az alábbiakban ismertetem a főbb elméleti irányzatokat és azok jellemzőit. Az irányzatok lényegi elemeit a 5. táblázat tartalmazza.

5. táblázat: A regionális gazdasági növekedési elméletek főbb közgazdaságtani irányzata

Elméleti szempontok	Keynes-i irányzat	Neoklasszikus (exogén) irányzat	Neoklasszikus (endogén) irányzat	Neoklasszikus (heterodox) irányzat	Területi irányzat
Időszak	1960-70-es évek	1960-70-as évek	1980-90-es évek	1980-90-es évek	1990-2000-es évek
Gazdasági növekedés értelmezése	Jövedelmek és foglalkoztatás növekedése	Termelékenység és az életszínvonal javulása	Termelékenység és az életszínvonal javulása	Versenyképesség javulása	Versenyképesség javulása
Növekedési tényezők	Kereslet	Tényező-ellátottság és termelékenység	Termelékenység növekedésének endogén forrásai	Nem-hagyományos tényezőellátottság javulása	Endogén területi elemek
Elméleti alapok	Exportbázis-elmélet, kumulatív okság elmélet	Régiók közötti tényezőáramlás	Makroökonómiai endogén növekedés-elméletek	Növekedési potenciál-elméletek	Kistérségi endogén növekedési elméletek

Forrás: CAPELLO 2007, 757.p. alapján JÓNA 2013b, 17.p.

Az 1960-70-es évek regionális növekedéseméletének legmeghatározóbb irányvonala a **Keynes-i elmélet** nevezhető, melynek alapvető gondolata, hogy a piaci automatizmusok nem működnek hibátlanul, mindezek csak néhány esetben képesek megteremteni az egyensúlyi helyzetet. A területi differenciálódást oly módon növelik, hogy a fejlettebb régiók javára idéznek elő egyenlőtlenségeket (FENYŐVÁRI-LUKOVICS 2008). A kormányzati beruházások multiplikátor hatása révén - élénkül a kereslet, beindul a növekedés - a jövedelmek és a foglalkoztatás növekedése volt megfigyelhető. Az elmaradott térségekben is hatékony beavatkozásnak bizonyult a kormányzati intervenció, hiszen a költségvetési források újraelosztásával „kezelhetőbbé” váltak (még ha csak ideig-óráig is) a területi egyenlőtlenségek (JÓNA 2013B).

DOMAR (1946) és HARROD (1939) növekedési modelljükben rámutattak arra az összefüggésre, miszerint piaci bővülést idéznek elő a beruházások. Két fajtáját különböztették meg a beruházásoknak: az egyik az autonóm (melyet exogén adottságnak, tehát külső hatásra bekövetkezett adottságként definiáltak) a másik pedig az indukált beruházások. Az autonóm beruházáson belül az alábbi három csoportot alkották meg:

1. állami kiadások,
2. stratégiai beruházások és
3. technológiai fejlődés.

Elgondolásuk alapján az állami beruházások jellemzően adott régióba direkt vagy indirekt beruházásként juthatnak el. A stratégiai beruházások olyan hosszú távú befektetések, melyek megtérülése a jövőben várható. A technológiai fejlődést pedig olyan mindenki számára elérhető adottságnak feltételezték, melynek birtoklásáért nem kell tenni, az mindenkinek elérhető és alapvetően rendelkezésére áll, ...”mannaként hull alá” (JÓNA 2013b, 11.p.). *Mint ahogy JÓNA (2013b) is ARROW-ra (1962, 155.p.) hivatkozva kifejti – a technikai fejlődés ilyen jellegű érzelmzése nem helytáll. Ezzel a gondolattal én is egyetértek. Az indukált beruházásokat a fogyasztási javak iránti kereslet mértékétől tették függővé. Ez a következő példával írható le a legkönnyebben: a kereslet növekedésének hatására a fogyasztási javak termelése is megnövekedik, így újabb beruházások válnak indokolttá. Ez a folyamat kétirányú, tehát visszafelé is hat.*

A Keynes-i elmélet hangsúlyozza, hogy a kormányzati szerepvállalásnak a beruházások által komplementer hatásai is lehetnek, tehát újabb piaci beruházásokat indíthatnak el azáltal, hogy a helyi társadalom növelése következtében élénkül a fogyasztás. A komplementer hatás is több csoportba sorolható, melyet a HIRSCHMANN-NELSON (1976) szerzőpáros alkotott meg. Az alábbi két kategóriát különböztetik meg: az előreccsatoló és a visszacsatoló hatást. „Előreccsatoló hatásról akkor beszélhetünk, ha a kormányzati beruházás során létrejött termelési egységek termékeihez kapcsolódik, illetve azt kiegészíti egy újabb termék, amit egy új piaci szereplő biztosít, ezzel javul a régió foglalkoztatási szerkezete. A visszacsatoló hatás lényege az, hogy a termeléshez szükséges áruk létrehozásához társul újabb termelési egység. Végző soron, a központi beruházásnak tovaryűrűző hatása van, mely hosszabb távon nem torzítja a piaci automatizmusokat, hanem serkenti” (JÓNA 2013b, 11.p.).

A Keynes-i felfogást a **neoklasszikus exogén növekedési elmélet** váltotta az 1973-as olajválság-sorozat következményeként (LUKOVICS 2008). A váltást a körülmények gyökeres változása idézte elő, mely tetten érhető volt mind a regionális és nemzetközi társadalom körében, mind pedig a gazdasági háttér átrendeződésében egyaránt. A neoklasszikus exogén növekedési elmélet alapgondolata, hogy a piac hatékonyabban képes újraelosztani a forrásokat, mint az állam. A piaci önreflexió kibontakozásának következményeként a régió növekedési pályára állhat át (KÁPOSZTA – NAGY 2012). Alapvető nézetté vált, hogy a piaci automatizmusok és a régiók közötti versenyhelyzet jobban serkenti a regionális gazdasági növekedést. Mindezek meghatározásában jelentős szerepet tölt be a tőkeállomány növekedése, a technológiai fellendülés és a munkaerőpiaci-kínálat fellendülése, bővülése és fejlődése. Ahhoz, hogy ez az elmélet valóban jól működhessen, feltételeznünk kell a következőket: a tőke és a munkaerő szabad áramlása megvalósul, termelési tényezők szabad áramlása is megvalósul, és a termelési kibocsátás függvényében alakul a jövedelem mértéke.

Mindezek hatására elindul egy országon belüli migrációs folyamat, hiszen az a régió válik vonzóvá az egyének számára, amelyik magasabb életszínvonalat nyújt. Tehát a szegényebb területekről a gazdagabb területek felé kezdenek el vándorolni. Mivel a tőke a gyors megtérülés irányába vándorol, így ellentétessé válik a tőke és a munkaerő vándorlása. Ezáltal a piac önszabályozó

mechanizmusa elviekben képes megoldani a területi egyenlőtlenségek kérdéskörét (CAPELLO 2007, 756.p.). Ezt az elméletet a gyakorlati tapasztalat felülírta, hiszen a tőke nem minden esetben vándorol a gyorsabb megtérülés irányába. Szoros összefüggésben van ez a megfelelő humán-erőforrás fellelhetőségével, azzal, hogy az alacsonyabb jövedelmű területeken általában az iskolázottsági szint alacsonyabb, a rendelkezésre álló technológiai eszközök nem elég fejlettek, így a tervezés és a megfelelő kibocsátás alapigényei nem adóttak (JÓNA 2013b). *Véleményem szerint valóban jelenős veszélyforrás lehet az állam túlzott beavatkozása. Valamint egyetértek azzal a megállapítással is, hogy a kvalifikált humán-erőforrás megléte gazdaságélénkítő szempontból egy igen fontos alaptényező, mely sok egyéb körülményt kompenzálni képes.*

Az endogén fejlődés csoportjainak megalkotását többen – többféle módon alkották meg (6. táblázat).

6. táblázat: Az endogén növekedés forrásainak meghatározásai

Szerző (évszám)	Endogén növekedés forrásai
VALENTINYI (1995)	<ul style="list-style-type: none"> • tudás, és a hozzá kapcsolódó humántőke; • innováció; • területi potenciálok.
LENGYEL (2010)	<ul style="list-style-type: none"> • humántőke; • technológiai fejlettség; • innováció; • tőkeintenzitás (tőke/munka aránya).
LUKOVICS (2008)	<ul style="list-style-type: none"> • tőkemennyiség; • földrajzi adottság; • a régió munkaerejének minőségi és mennyiség összetétele; • fizikai infrastruktúra minősége; • társadalmi, kulturális, tradicionális háttér; • hatalmi (központi- vagy önkormányzati) intézményrendszer döntései; • piaci szereplők kapcsolatrendszere; • környezeti állapot.

Forrás: VALENTINYI 1995, LENGYEL 2010, LUKOVICS 2008, JÓNA 2013b 13.-14.p. alapján saját szerkesztés, 2016.

A neoklasszikus exogén növekedési elméletet a neoklasszikus endogén növekedésemélet követte, melyet „új növekedésemélet” néven is szoktak emlegetni. A lényegi változást az jelentette, hogy a gazdaság bővülésének lehetőségét a régiók endogén tulajdonságaiban vélték felfedezni (ÁCS – VARGA 2000). Az exogén forrásokkal szemben nagyobb teret kaptak az endogén források, melyek termelési folyamatba való beemelése alapvető céllá vált. Felismerték, hogy a helyi növekedés erős kölcsönhatásban van a helyi technológiákkal és a lokális szinten fellelhető humán-erőforrással (STIMSON et. al. 2011, 5.p.; JÓNA 2013b.). Ez irányú kutatások alapján (LUCAS 1993 és ROMER 1990) fejlesztették tovább a növekedés elméletet, miszerint a humán-erőforrás folyamatos fejlesztése újabb beruházásokat idéz elő, mely a régió versenyképességének és jövedelemtermelésének egyik alapvető eleme. Ezt az irányt folytatva

FUKUYAMA (1995) a kulturális és társadalmi hatások vizsgálatába kezdett (immateriális tőkejavak által előidézett hatások vizsgálata). Majd ezt követően kiterjedt vizsgálatok folytak annak feltárása érdekében is, hogy milyen hatást gyakorol a regionális folyamatokra a KKV-k, egyetemek és befektetői csoportok között meglévő bizalom és együttműködés. Az eredmények alapján a regionális verseny eddigi meghatározása oly értelemben módosult, hogy most már a regionális növekedés előidézőjeként az endogén erőforrások közös erővel történő kiaknázását tartották. Fontossá vált a térségek közötti együttműködés és kooperáció kialakítása, hiszen felismerték, hogy a már meglévő belső adottságokat a regionális növekedés szolgálatába lehet állítani, ami így nagyobb hatásfokkal fog érvényesülni (SIKOS-KOVÁCS 2011).

CAPELLO (2012) úgy következtet, hogy azok a társadalmi csoportok, melyek magas tudással és ismeretekkel rendelkeznek a magas tudást igénylő üzletágak felé fognak vándorolni. *Ez alapján SIKOS (2011) megállapítása meglátásom szerint is helytálló, miszerint a regionális fejlődés és növekedés beindítását a technológia fejlődésének és a rá épülő humán-erőforrás összekapcsolása alapozhatja meg.* Mint ahogy CHAPAIN et al. (2013) is ismerteti, az innováció a tudásból fakad, és ezekhez kapcsolódik számtalan olyan tényező, mely a regionális növekedés előidézésében játszik nagy szerepet. Ide sorolható például a jó minőségű és kapcsolatrendszerrel rendelkező menedzsment, a kreativitás, a területileg beágyazott intézmények és a megfelelő vállalkozókészség. Mindezen erőforrások hatásait összeadva a gazdaság fejlődésének nyitnak teret.

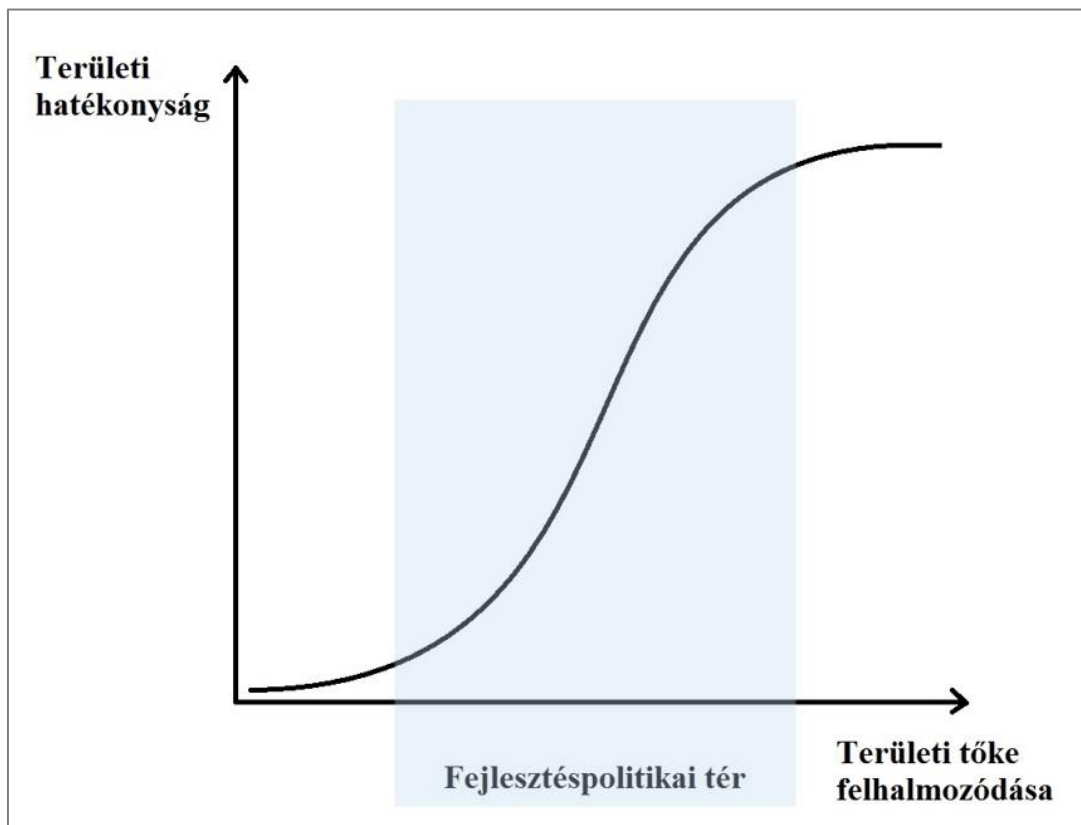
E szerint a megközelítés szerint maga a területi egyenlőtlenség a tudás differenciált jelenlétének következményeként írható le. Mivel a fejletlen régiók nem feltétlenül nyitottak az új tudás (new knowledge) megszerzésére, így ezzel saját maguk vágják el a fejlődésük útját. A felzárkózás ezeken a területeken akkor mehet végbe, ha a növekedés forrásaként tekintenek az új tudásra. Ha a fejlettebb régiókban felhalmozott tudás „túlsordul” (spillover) azok határain és elér a fejletlen régiókba, majd ott kritikus tömeget alkot, akkor beszélhetünk arról, hogy maga a tudás válik a növekedés forrásává. Ez a „túlsordulás” nem feltétlenül megy végbe zökkenőmentesen. A tudás átáramlása és az általa generált áruk vándorlása csupán bizonyos mértékig valósul meg. Ezt a társadalmi, szociológiai és kulturális háttér, és azok hatásai idézik elő (JÓNA 2013b).

Fontos azt kiemelni – mint ahogy arra JÓNA (2013b) is felhívja a figyelmet, - hogy a fejlődés és növekedés beindításához nem feltétlenül alkalmas minden típusú tudás. Fontos szempont a tudás minősége és annak piacképessége. Csupán a magasan képzett humán-erőforrás megléte egy adott régióban nem feltétlenül eredményezi a fejlődést, hiszen csak abban az esetben lehet a helyi munkaerőt pénztőkévé átkonvertálni, ha a lokális tudást a piaci kereslethez és a meglévő beruházásokhoz igazítjuk.

Az endogén fejlődésmodell alapozta meg a területi tőke fejlesztéspolitikájának megjelenését is, melynek alapvető gondolata az volt, hogy a stratégiai tervezéssel összefüggő gondolatmenet lépett előtérbe a strukturális elemeket előtérbe helyező fejlesztéspolitikával szemben (SIKOS 2010). Ez a típusú fejlesztéspolitika a regionális növekedést oly módon kívánja beindítani, hogy a kínálatorientált szemléletnek megfelelően, az adott anyagi és nem anyagi erőforrásokra helyeződik a hangsúly. Így tehát a területi növekedés megindulásával párhuzamosan a területitőke-állomány növekedése várható.

Mint ahogy azt az 8. ábra is jól szemlélteti, a fejlesztéspolitikai tér megfelelő környezetet nyújt a gyors fejlődés számára, egészen addig, amíg el nem éri azt a pontot, ahonnan már nem tud tovább fejlődni. Ezt a szintet a területi hatékonyság determinálja. Ezt követően a fenntartható fejlődés tényezőit kell szem előtt tartani (SIKOS 2010, JÓNA 2013b).

A fejlesztések fenntarthatóságának szem előtt tartása az endogén növekedés fejlesztéspolitikájának egyik alap gondolata. Ezt a Triple Helix (hármasspirál) modellel magyarázható, ami az alábbi három szféra kapcsolatrendszerét írja le: ipar, kormányzati szféra valamint egyetemek és kutatóintézetek, melyek között relációt feltételez. Ebben a modellben az egyetemek és kutatóintézetek szerepe erőteljesen megmutatkozik. Ez a három szféra korábban egymástól jól elszeparálható entitásokként voltak értelmezhetőek, melyek konkrét, elkülöníthető határokkal rendelkeztek. Az oktatói és kutatói szféra kiemelkedő szerepet játszik ebben az összetételben, mivel a tudás alapú gazdaság tényezőit igyekeznek tömöríteni ez a modell (ETZKOWITZ-LEYDESDORFF 1997 és 2000).

8. ábra: A területitőke-koncepció fejlesztéspolitikájának hatása

Forrás: CAMAGNI-CAPELLO 2005, 7.p.

A helyi környezet fejlesztésére nagy figyelmet fektet RICHART FLORIDA (2002). A 3T elméletében a regionális gazdasági fejlődés háttéréként a kreatív munkaerő jelenlétét látja. Véleménye szerint a kreatív munkaerő mellett, hogy átalakítja a lokális közösség viszonyrendszerét, megalapozza a térség innovációs alapját, ezáltal elősegíti a regionális növekedést. Meglátása szerint a fellendülés az alábbi 3 tényeznek köszönhető, melyet 3T néven foglalt össze: *tehetség*, *tolerancia* és *technológia*. A *tehetség* a humán erőforrás minőségét foglalja magában, ami az adott területen rendelkezésre áll. A *technológia* a gazdasági –

technológiai háttérrel jelenti. A *tolerancia* pedig azt a befogadó környezetet jelenti, melyet a nyitottság, mások véleményének elfogadása, az alkotás és a siker megbecsülése jellemez (SÁGVÁRI 2007).

7. táblázat: A fenntartható fejlődés 5 kritikus tényezője

Humán tőke	Itt elsősorban a munkaerő minőségét javító tudás- és képességformáló készségek kerülnek említésre. Ezek determinálják a termelési output qualitativ és quantitativ jellemzőit.
Termelési tőke	Azok a tényezők sorolhatóak ebbe a csoportba, amelyek a munkával és a termeléssel hozhatóak összefüggésbe.
Kreatív tőke	Jellemzően olyan készségek és képességek említendők itt, melyek nem csupán a helyi társadalom, hanem akár egy régió fejlődését is elősegíthetik. Ilyen elemek például: vállalkozókészség és a termeléssel kapcsolatos elemek. Jellemzően ezen feltételek optimális arányban a városi multikulturális területeken figyelhetőek meg. Ezeket a területeket olvasztótégelyként is értelmezhetünk.
Ökológiai tőke	A régió jólétét indikáló tényezők sorolhatóak ide, például az életminőséget befolyásoló tényezők, a víz, a zöldterületek nagysága. Ezen tényezők mennyiségi és minőségi fenntartására hosszú távú stratégiák épülnek ki.
Társadalmi tőke	Ebbe a gyűjtőfogalomba számos elem beletartozik, ilyen például a formális és informális üzleti hálózatok, társadalmi csoportok szociális támogatása, egyének közötti kommunikáció, valamint a gazdasági és társadalmi mezsgyén átívelő kommunikáció.

Forrás: CAPELLO et al. 1999, STIMSON et al. 2011 11.p., JÓNA 2013b 15.-16.p. alapján saját szerkesztés, 2016.

Az endogén növekedélméletben a fenntartható fejlődést a fentebb látható (7. táblázat) 5 sikerességi tényező határozza meg: *termelési tőke, humán tőke, társadalmi tőke, kreatív tőke és ökológiai tőke*. Ezeket a (CAPELLO et al. 1999, NIJKAMP et al. 1994) sikerességi faktor pentagon modell tartalmazza. A modell megalkotóinak elgondolása szerint ezeknek a tényezőknek mobilizálhatónak kell lenniük annak érdekében, hogy a regionális bővülés létrejöhesse. Mindemellett az elemek közötti transzformáció megőrzése is fontos.

Az endogén fejlődés fenntarthatóságával kapcsolatos tényezők mérését, minősítését és tesztelését magába foglaló módszert is megalkották a szerzők (CAPELLO et al. 1999).

Az öt tényező rövid összefoglalóját a 8.a és b táblázat tartalmazza.

Szoros összefüggésben áll az endogén növekedési irányzattal a területi irányzat. Lényegét NEMES-NAGY (2009) az alábbi módon fogalmazta meg: A szubszidiaritás tükrében a decentralizáció a kistérségek fejlesztési potenciáljait veszi számba, valamint azok végrehajtásának irányvonalait tárja fel. Az ilyen „bottom up” kezdeményezésekben – melyek helyi és régiók közötti együttműködések kialakítására alkalmasak – rejlik a regionális növekedés alapja. Manapság a legfontosabb ilyen eszköznek a klaszterek bizonyulnak (KÁPOSZTA 2007).

Elmondható tehát, hogy az utóbbi időszakban nagy átalakuláson mentek át a regionális

fejlődéssel foglalkozó elméletek. CAMAGNI (2011) megfogalmazása szerint mindezek eredményeként számos tényező bekerült a területi növekedés forrásai közé a tradicionális előnyök, közlekedési infrastruktúra és agglomerációs hozadékokon túl, ide tartoznak még a pénzügyi és ipari szektorok is. A területi paradigma következményeként bővült a csoport a területi identitással, a tudás termelésével és keveredésével, a kollektív tudással és a területi környezettel.

A fenti fogalmak és összefüggések áttekintése után, áttérek a tőke fogalmának, típusainak ismertetésére.

1.5 A tőke értelmezésének fajtái és a területi tőke

A tőke értelmezése is – mint minden más gazdasági elmélet – az idő folyamán folyamatosan formálódott. Kezdetben a tőkét, mint a termelési erőforrások egy típusát tartották számon. Mint ahogy más területen – itt sem született egy mindenki által elfogadható fogalmi meghatározás. A klasszikus és modern kor követői eltérően értelmezik a tőke fogalmát, illetve annak kategorizálását is. A 8. táblázat röviden összefoglalja a hagyományos és az új tőke kategóriáit és az irányzatok jelentősebb képviselőit.

8. táblázat: A hagyományos és az új tőke elméletek főbb jellemzői

Az összehasonlítás szempontja	Jellemző időszak	Jellemzőbb tőkefajták	Jelentősebb képviselők
Hagyományos tőkeelmélet	XVII. század – 1950-es évek	<ul style="list-style-type: none"> • pénztőke, • befektetett tőke, • állótőke, • állandó/konstans tőke, • változó/variábilis tőke, • emberi tőke 	Petty, Quesney, Turgot, Smith, Ricardo, Mill, McCulloch, Say, Marx, Thünen, Böhm-Bawerk, Fisher, Wicksell
Új tőke elmélet	1950-es évek – napjaink	<ul style="list-style-type: none"> • gazdasági tőke, • kulturális tőke, • szimbolikus tőke, • társadalmi tőke, • tudás tőke, • kreativitás tőke, • pszichikai tőke, • intellektuális tőke, • szervezeti tőke, • strukturális tőke, • kapcsolati tőke, • természeti tőke, • <i>területi tőke</i> 	Bourdieu, Tomer, Machlup, Schultz, Coleman, Putnam, Becker, Edvinsson-Malone, Stewart, Sveiby, Lin, Sprenger, Stehr, Florida, Markman, Fukuyama, Camagni

Forrás: TÓTH 2013, 19.p. alapján saját szerkesztés, 2016.

SIK (2006) megfogalmazásában az alábbi 3 nagy problémakörrel szembesülünk a tőke értelmezésekor:

- a fogalom nem fogható meg egyszerűen, véleménye szerint túl tág

- nem tisztázták a csoportokban használandó módszerek és eljárások, a mérés nehézkessé válik. A tőke mérésének feltételei és módszerei nem tisztázták.
- valamint nehéz az egyes tőkefajtákat közös nevezőre hozni, összehasonlítani illetve mérni, hiszen nincs egy egységes mértékegységük.

Mind a hagyományos mind pedig az új tőkeelmélet képviselői máshogyan értelmezik a tőke fogalmát, tulajdonságait és a szűkebb vagy tágabb gazdaságra gyakorolt hatását. A hagyományos tőkeelmélet képviselőit elsősorban az a kérdés foglalkoztatta, hogy az eddig ismert alapvető termelési tényezőkkel – mint például a föld és a munka – egyenrangúnak tekinthető-e a tőke. Az irányzat képviselői a tőkét általában más termelési tényezőkhöz viszonyították, és ez alapján próbálták meg pozicionálni azt. Mindezek mellett a tőke főbb típusainak vizsgálata – mint például a pénztőke (financial capita), vagy éppen az állótőke (investment capita) – is a nevükhöz fűződik (SZENTES 2011, TÓTH 2013).

Az emberi tőke fogalmi és tartalmi megközelítése már azonban nem volt mindenki által elfogadott (SCHULTZ 1998). Az újszerűen megközelített tőkeelem, mely a nemzet elsajátított és hasznos képességeit a tőke szerves részeként értelmezte (ROSEN 1998) a tudósok egy része számára nem tűnt elfogadhatónak. Míg MILL és MARX úgy gondolta, hogy a tőke fogalmának használata az emberek esetében „lealacsonyító” hatást keltene, FISHER és THÜNEN ezzel szemben éppen, hogy az ellenkezője mellett érveltek (SCHULTZ 1998).

Az új tőkeelmélet termékeny időszakának az 1950-es és 1960-as évek tekinthetőek. Ekkor indult el a tőke társadalmi és kulturális vonulatának vizsgálata, tehát az eddig jellemzően gazdasági megközelítésű vizsgálatok eltolódtak a szociológia irányába (STORBERG 2002, LENGYEL–SZÁNTÓ 1998, LIN 2001). A felismerés, hogy az egyénekhez is éppúgy kapcsolható tőketípusok melyek az emberi sajátosságokra épülnek, elvonta a figyelmet a tőke kollektív értelmezésétől. STORBERG (2002) kiemeli, hogy míg a régi irányzat elsődlegesen a tőke megfogható részeire összpontosította vizsgálatait, addig az új irányzat teret enged a tőke láthatatlan tényezőit lefedő vizsgálatának is (TÓTH 2013). LIN (2001) megfogalmazásában az új tőkeelmélet már a „nem megfogható” tőkeelemeket és a hozzájuk kapcsolódó vizsgálatokat is tartalmazza – ellentétben a hagyományos megközelítéssel, ahol elsősorban a „megfogható” azaz a materiális tőkeelemek kerültek a vizsgálatok középpontjába. Meglátása szerint az egyre tudásintenzívebb környezet a technológiai fejlődés által a láthatatlan tőkeelemek előtérbe kerülését fogja felerősíteni. Ebben az értelemben tehát a tőke materiális és immateriális formát is ölthet, tehát megnyilvánulhat úgy, mint gazdasági tőke, de jelen lehet a társadalmi kapcsolatokat magába foglaló társadalmi tőkeként, vagy kulturális tőkeként, illetve szimbolikus tőkeként is, mely a tőkekonverzió (tőkeátváltás) alapfeltétele (ANDORKA 2003).

A nyolcvanas években előtérbe kerültek a különböző gazdálkodó szervezetek belső erőforrásainak vizsgálata is, mely során újabb tőketípusok jelentek meg, mint például a szervezeti tőke (*organizational capital*), a strukturális- vagy éppen az intellektuális tőke (*structural capital, intellectual capital*). Ezek révén elkezdődhetett a már régóta rendelkezésre álló tőkeállományoknak a feltérképezése, mely új vállalat-gazdálkodási irányokat jelölt ki. Idővel újabb tőkeelemek kerültek meghatározásra, mint például a tudástőke (*knowledge capital*), kapcsolati tőke (*relational capital*), kreativitás tőke (*creative capital*), természeti vagy környezeti tőke (*natural capital, enviromental capital*), és a pszichikai tőke (*psychical capital*). A

tőkeelemek tehát alapvetően két részre bonthatóak: megfogható (*tangible capital*) és nem megfogható tőke kategóriákra (*intangible capital*). Ezek a kategóriák folyamatosan bővülnek és átalakulnak – köszönhetően a folytonosan változó tőkefogalomnak (TÓTH 2013).

A területi tőke

A területi tőke irányvonalának felerősödése arra vezethető vissza, hogy a nagy regionális egyenlőtlenségekkel bíró Olaszország kutatói rámutattak, hogy a régiók között fennálló különbségek úgy is orvosolhatóak, hogy az nem feltétlenül mutatkozik a GDP-ben. Az unió regionális egyenlőtlenségeinek kiküszöbölésére folytatott politika több sebből is vérzik, erre mutatott rá számos kutató is (HORVÁTH 1996 és 2004, MNB 2006, LÓRÁND 2009, NAGY 2010), hiszen régiók közötti különbségek mérséklése nem mutatkozott meg a GDP-ben. SZALÓ (2010) véleménye szerint a kohéziós politika célt tévesztett, mikor nem vette figyelembe a régiók eltérő szükségleteit. Annak ellenére, hogy a kohéziós politika következtében a tagországok közötti és azokon belüli gazdasági eltérések is mérséklődtek 1989-1999 között, az unió bővülése során ez a tendencia megfordult, és az országon belüli regionális egyenlőtlenségek növekedésnek indultak (GARNIER, 2001). Arról pedig, hogy a regionális egyenlőtlenségek mérséklésére szánt források jól hasznosultak-e, nincsen megbizonyosodva a kutatók egy része (ILLÉS 2008, NEMES-NAGY 2009). TRÓN (2008) azonban pont az ellenkezőjéről van megbizonyosodva, szerinte a kohéziós és strukturális politika jóvoltából számos pozitív változás indult el, tehát a kohéziós politika sok előnyt rejt magában. Ilyen pozitív hatásnak tekinthető például, hogy a felzárkózás eredményeként a növekedés stabilizálódni tudott, illetve a felhalmozott tapasztalati háttér segítségével a máshol már működő módszereket adaptálásra és „adott térségre szabásra” kerültek. További előnyként említi, hogy a fizikai erőforrások fejlődése mellett a humán erőforrás is erősödni tudott. Azonban az a megállapítás is elfogadható, hogy az unió támogatása nélkül a térségek között meglévő különbségek inkább csak növekedtek volna (POGÁTSÁ 2009).

Napjainkban a tőke fogalma folyamatos átalakulásban van. Mindez annak köszönhető, hogy a tőkének számos térbeli sajátossága fedezhető fel. Ennek a két tényezőnek (nevezetesen a tőke és a térbeliség) az összekapcsolása nem mondható újdonságnak, hiszen a közgazdaságtudomány számtalan modellben említi a tőkét alapvető elemként. Ilyen modell például a gazdasági növekedés tényezőit meghatározó modell illetve termelési tényezők regionális mobilitása esetén is előkerül a tőke, a maga klasszikus értelmében. A területi tőke fogalmának (*territorial capital*) megjelenése arra vezethető vissza, hogy a tőke fogalma manapság kiterjesztett és területi értelemben egyszerre jelenik meg. Magát a területi tőke kifejezést az OECD Territorial Development Service bizottsága által publikált Territorial Outlook elnevezésű kitekintése (OECD, 2001) – mely az tagországok regionális teljesítményét tárta fel - hozta be a köztudatba. Ennek a kitekintésnek a segítségével feltárult egy olyan alternatív fejlődési irány, mely megkísérli optimálisan felhasználni a régiók belső adottságait. A dokumentum hatására az Európai Bizottság 2005-ben megfogalmazta, hogy minden régió különböző területi tőkével rendelkezik, és ezek területenként eltérnek egymástól. Ebből következik az is, hogy ugyanaz a beruházás a tér eltérő pontjain más-más megtérüléssel bír, hiszen hatékonyabban hasznosulnak annak eszközei és lehetőségei illetve a területhez is jobban illeszkednek (OECD 2001, EC 2005, CAMAGNI 2008).

A kitekintésben (OECD 2001) meghatározásra kerülnek a területi tőke tényezői is, melyeket az alábbi három csoportba lehet besorolni. Ezek a csoportok a következők (TÓTH 2013):

- Fizikai tényezők csoportja (anyagi, materiális, tárgyi, látható): az adott terület földrajzi elhelyezkedése, mérete, termelési tényezőkkel való ellátottság, klímája, üzleti hálózatok, hagyományai, természeti erőforrásai, az adott terület életminősége, gazdasági előnyei, üzleti inkubáció, ipari körzetek, a tranzakciós és szállítási költségek csökkentését lehetővé tevő üzleti hálózatok.
- Láthatatlan tényezők csoportja (megfoghatatlan, immateriális, nem tárgyi, nem fizikai): adott térség formális intézményei és azok kombinációja, szokások és szabályok valamint a gyakorlat, innovációra nyitott kreatív helyi termelők, döntéshozók és kutatók.
- Nem közvetített kölcsönös függőségek: befogadó készség, azok a szokások és informális szabályok, melyek a gazdasági szereplő együttműködését teszik lehetővé (a nem kiszámítható körülmények között is), szolidaritás, kölcsönös segítségnyújtás és együttműködés, melyek mentén együttműködések és közös gondolkodás alakulhat ki.

CAMAGNI (2008) is behatóan foglalkozott a területi tőke alkotóelemeinek meghatározásával. Munkájában igyekezett meghatározni a területi tőke komplex elméleti konstrukcióját, azonban egy egységes definíció meghatározása még várat magára. A CAMAGNI(2008) által megfogalmazott főbb elemek közé tartoznak azok a helyi kapcsolatok, melyek a lokális tényezők termelékenységét fokozzák a pozitív társadalmi és politikai háttér megteremtésével. Mindehhez társul egy csakugyan pozitív pszichológiai háttér is. Ilyen elemnek bizonyulnak azok a helyi termelési tevékenységek is, melyek hagyományokra épülnek, és a helyi társadalom a hozzájuk szükséges tudás és készségek birtokában van. A helyi döntéshozás szabályozási mechanizmusa illetve gyakorlata is fontos elemet képvisel. Fontos elemei továbbá azok a lokális technológiai és pénzügyi externáliák is, melyek a szükséges erőforrásokhoz való közelség és a piaci ügyletek során fejtik ki pozitív hatásukat. Természetesen a hovatartozás érzésének megléte és erősítése is fontos elemét képezi CAMAGNI (2008) elméletének. Ezt a helyben meglévő kulturális értékekre és elemekre támaszkodva mélyíthetjük el.

Meglátásom szerint a fent ismertetett elméletek jól körüljárják a területi tőke tényezőit és elemeit, azonban egy egységes fogalmi meghatározást nem sikerült még megalkotni. Mindezek csupán a témához kapcsolódó erőforrások készletét tárják fel, különböző logikai ív mentén csoportosítva azokat.

Az utóbbi időszakban, a témában egyre több vizsgálat kerül lefolytatásra hazánkban is, mely különböző területi szinteket és szektorokat vesz górcső alá (TÓTH 2013, JÓNA 2013b, GRÜNHUT-BODOR 2014, RECHNITZER 2015, CZAKÓ-DÖRY 2016), azonban talán éppen a téma terjedelme miatt ez idáig nem sikerült egy mindenki által elfogadott definíciót megalkotni.

TÓTH (2013) meglátása szerint a területi tőke „egy térség anyagi (megfogható) és nem anyagi (nem megfogható) tényezőinek és jellemzőinek leírására szolgáló lehetséges megközelítés, a helyi erőforrások együttese, amelynek nagysága, összetétele és hasznosíthatósága régióként eltérő” (TÓTH 2013). JÓNA (2013b) megfogalmazása szerint pedig a területi tőke „egy holisztikus szemléletet követő fogalom, melynek alkalmazásával a gazdasági térszerkezet materiális és nem tárgyi tőkejavi kvantifikálhatók, így egyszerre vehetők figyelembe a regionális helyzetfeltárás és fejlesztés során. A területitőke-koncepció szerinti fejlesztések során rendszerint a hely alapú (place-based) fejlesztési stratégiát követik (JÓNA 2013b).

A tőke vizsgálatokor (SIK 2006) azonban sok kérdés felmerült, melynek gyökerei az alábbi három kérdéskör köré összpontosulnak. Elsőként a már sokat emlegetett tisztázatlan tőkefogalmat kell megemlíteni. A fogalmi meghatározás az idő előrehaladtával és a témában napvilágot látott megállapítások eredményeként inkább bővülni látszik, mely nagyban megnehezíti a tőke fogalmának pontos meghatározását. Ezt a kezdeti nehézséget bonyolítja, hogy egyre több új tőke kategória jelenik meg. Nem utolsó sorban fontos azt hangsúlyozni, hogy ezek aggregálhatósága sem teljesen megoldott, hiszen bizonyos tőkejavak nem rendelkeznek egy azon természetes mértékegységgel.

Több gyakorlati eredmény is alátámasztja (ROTA 2010, VENERI 2011), hogy sokkal pontosabban határozhatóak meg a regionális gazdaság folyamatai, ha az immateriális tőketényezőket is bevonjuk a vizsgálatba. A területi tőke módszere hozzásegít ahhoz, hogy ezeket az elemeket együttesen, átfogóan elemezzük.

Mint ahogy azt TÓTH (2013) is leírja, a területitőke-konceptió segítségével olyan területi fejlesztési programok alakíthatóak ki, melyek megalkotásához a látható és láthatatlan tőkeelemeket együtt mérlegelik. FABBRO-MESOLELLA (2010) kifejti, hogy a módszer újdonsága abban rejlik, hogy míg az eddigi vizsgálatok során csupán a materiális tényezőket vették számba, most lehetőség nyílt arra is, hogy az immateriális tőkejavakat is bevonják az elemzésekbe. Ugyanolyan értékkel esnek latba a fejlesztési irányvonalak és területi állapotfelmérések során, mint a materiális tőketényezők.

Az elmélet továbbgondolása során többen is megfogalmazzák (AFFUSO-CAMAGNI 2010, PERUCCA 2013) hogy, a területi versenyképességet meghatározó tényezők – melyek közösen alkotják a gazdasági fejlődés irányvonalait – mennyiségileg körülhatárolhatóak a tárgyi és nem tárgyi tőkeelemek vizsgálatával, melyhez a területi tőke meghatározás nyújt segítséget. „Megmutatja, hogy adott térségben milyen és mennyi látható és láthatatlan vagyonelem halmozódott fel, ezeknek milyen a területi megoszlása, illetve milyen tőketípusból mekkora a kihasználatlan tőkekapacitás vagy tőkehiány” (JÓNA 2013b, 18.p). TÓTH (2010) megfogalmazásában „a területi tőke tehát nem illeszthető be a materiális és a tárgyalt immateriális tőketípusok egyszerű folytatásaként, hanem a területi tőkében összesítendő a láthatatlan és a fizikai komponensek” (TÓTH B. I. 2010, 78.p.). RECHNITZER (2010) megállapítása alapján a területi tőke a tőkeállomány jellemzőit veszi fel úgy, mint a tőkeállomány pontszerűen vagy halmozottan elterülő jegyeit. Az ESPON 2011-es jelentésében a területi tőkét úgy említi, mint a térstruktúra tőkevonzó- és felhalmozó képességét meghatározni képes elméletet, mely így a gazdasági térszerkezet mélyebb kontextusait is vizsgálni képes. CZARNITZKI - HOTTENROTT (2009) következőképpen rendszerezi az immateriális tőkejavak kardinális tényezőit: földrajzi tényezők, lokális milió, identitás és kultúra, habitus, lokális közösség és térgazdasági folyamatok. RECHNITZER - SMAHÓ (2011) a területi tőkét a regionális fejlesztéspolitika oldaláról szemléli, így esszenciáját úgy határozzák meg, mint azon tér- és helyspecifikus adottságok összességét, melyek a fejlesztéspolitika fókuszát a helyi értékeken igyekeznek tartani. Mindemellett ezen értékek állandó megújulását is a figyelem középpontjába igyekeznek helyezni. A hangsúly a már sémává vált kiegyenlítődés és kohézió megteremtése helyett a meglévő adottságok és azok kihasználására, azok mentén létrejövő alulról indukált fejlesztésekre illetve a fenntarthatóságra kerül át. Mindezek

eredményeként amennyiben azokra a helyekre összpontosulnak társadalmi támogatások, ahol a területi tőke koncentrációja magasabb, akkor fenntarthatóbb és inspirálóbb fejlődés érhető el, mely hatással lesz annak környezetére is. Megállapítható, hogy eddig nem alkalmazott módon képes támogatni az elmaradott térségek felzárkóztatását, hiszen immáron azon elemeket is figyelembe veszi, melyek eddig egyáltalán nem vagy csupán részben jelentek meg a területi vizsgálatokban.

KUNZMANN (2009) létrehozta azokat az egyedi területi növekedést generáló forrásokat, melyek jellemzően a középvárosok esetében fordulnak elő. Ilyen például a helyi tacit képesség és tudás, nyelvtudás és használat, örökség, helyi identitás, fellelhető formális és informális hálózatok a középvárosokban, helyi üzleti szereplők, helyi civil társadalom, média, lokális gazdasági és kulturális tradíciók, stb. LENGYEL (2012) összefoglalása alapján elmondható hogy, a területi tőke felismeri a területi verseny létét, elismeri, hogy a fejlődés nem automatikus, melynek következtében a lokális társadalomnak is tennie kell a haladás érdekében – a helyi területi tőke mentén felállított „versenystratégia” megalkotásával. Tehát kiemelt szerepkörrel bírnak az alulról szerveződő fejlesztési elképzelések, melyet a kínálatorientált megközelítésű területi tőke foglal össze.

A társadalom jólétének növelése - a régió versenystratégiáján keresztül - az elsődleges cél a területitőke-koncepció kidolgozásával (FALUDI 2006). Már BARCA (2009) és az OECD (2001) is beszámoltak arról, hogy a gazdasági növekedés nem minden esetben jár együtt a jólét növekedésével – akármennyire is figyelembe veszi a területi tőke a helyi jólét jellegzetességeit - , hiszen az „újraelosztó” rendszer lehetőségei alábbhagynak, hatékonysága romlik. Ez alapján elmondható, hogy számos esetben nem érvényesül a profitnövekedés hatása a lakossági jövedelmekben, annak jótékony hatását csak a tulajdonosok érzékelik (TÓTH 2009).

Számos vizsgálat (GIFFINGER–SUITNER 2010, RUSSO et al. 2012, VENERI 2011) foglalkozik a normatív szemlélettel is, melynek lényege, hogy a területen végzett helyzetfeltárást követően valamilyen problémamegoldó stratégia is meghatározásra kerül, kidolgoznak valamilyen területi tervet az alapján, hogy milyen rendellenességek voltak tapasztalhatóak a vizsgálat során. Mindezt annak érdekében teszik, hogy megerősítsék a területi kohéziót az integrációs irányvonalak megalkotásával, valamint feltárják a terület- és településfejlesztési koncepciókat (JÓNA 2013b).

A területi tőke regionális tudományban való alkalmazásának megalapozottságát MARSDEN - PLOEG (2008) szerint az támasztja alá, hogy a területi tőke vizsgálatokkal előremozdítható a regionális gazdasági növekedés meghatározása és annak fenntarthatóságának segítése.

A láthatatlan tőkejavak szerepe előtérbe került (FÁBIÁN–TÓTH 2009), hiszen bizonyítottan hozzájárul egy adott terület gazdasági értékeinek meghatározásakor. SURINACH és MORENO (2012) vizsgálatuk során leírták, hogy immateriális tőkejavaknak tekinthetjük azokat a tényezőket, melyek nagy hatással vannak a régió gazdasági fejlődésére a helyi termelés fokozása eredményeként- annak ellenére, hogy gazdaságon kívüli tényezőknek számítanak. Ilyenek például a szociokulturális és földrajzi tényezők. Ezek a tényezők fellelhetőek egyes ágazatokon illetve vállalatokon belül és kívül is egyaránt. Belső tényezőnek tekinthető például a szervezeti tőke és a márkanév, külső tényezőnek pedig a tulajdonosi jogok védelme, társadalmi tőke, oktatási rendszer, intézményrendszer.

LENGYEL-RECHNITZER (2004) úgy fogalmaz, hogy a regionális egyenlőtlenség háttérben az húzódik meg, hogy a tőkeállomány független a nem tárgyasuló technikai fejlődéstől. Ezek szerint a közgazdasági módszerek mellett a szociológiai módszerek alkalmazása is elkerülhetetlen a regionális gazdasági növekedés vizsgálatakor. Eszerint a regionális gazdaság megfelelő közeg a területi tőke koncepciójának elméleti és gyakorlati vizsgálatára egyaránt. TÓTH (2010) szerint az idő elteltével nagyobb hangsúlyt fognak kapni az immateriális tőkejavak, pótolhatják a materiális javak egy részét.

Maga a „tőke” szó is abba az irányba viszi el a gondolatmenetet, hogy a láthatatlan tőkeelemek csakúgy, mint a láthatóak képesek felhalmozódni és mobilizálódni, mint ahogy amortizálódni és elveszni (FALUDI 2006). A nem anyagi jellegű területi jellemzők csoportja a térhez kapcsolódik, tehát nem mozgítható, földrajzilag egy adott területen van jelen, és sok esetben magát a teret jelenti. Ennek eredményeként speciális értéket képvisel az adott régióban, mely az adott térségen belül előnyként jelenhet meg. Azonban míg a materiális tőkejavak gyorsan képesek reagálni a piac változásaira, addig a nem tárgyi jellegű tőke csak a változás trendjét követi le késleltetve, annak hatásaira reagál (BRENNER 2004). Az eddigiek alapján is körvonalazódott, hogy a területi tőke a versenyképéségen alapul, annak minden elemét magában foglalja, azonban annál tágabb fogalom (FALUDI 2010). Mindazon tárgyi és nem tárgyi jellegű adottságokat igyekszik összegyűjteni és mérni, melyek már eddig is a lokális jólét meghatározói voltak, vagy még nem kerültek felhasználásra. Tehát a területi tőke a gazdasági előnyök meglétét és felszínre hozását segítő forrásokat igyekszik számba venni (RUSSO–SERVILLO 2011). Az említett láthatatlan erőforrások a legtöbb esetben rejtve maradnak a helyi társadalom előtt, hiszen nem veszik észre azokat, mert már az életük szerves részévé váltak. A meglévő területi adottságaikat magától értetődőnek tekintik, és nem fedezik fel a bennük rejlő lehetőségeket és az általuk kínált fejlődési irányvonalakat. Tehát ezek a láthatatlan javak csak a felismerésük után hasznosíthatóak, mozgósíthatóak és értékesíthetőek (JÓNA 2013b). Annak érdekében, hogy a már felismert immateriális tőkejavakat fel lehessen használni a helyi társadalom jólétének növelése érdekében, át kell azokat transzformálni materiális javakká. Ennek menetét CAMAGNI és FRATESI (2011) már ismertette és bizonyította hatékonyságát. BOURDIEU (1983) hangsúlyozza, hogy ehhez a művelethez azonban szükség van a *szimbolikus tőke* meglétére. A *szimbolikus tőke* az a tulajdonság vagy képesség, mely képessé teszi az egyént vagy a szervezetet arra, hogy egy rendelkezésre álló tőkefajtat átkonvertáljon egy másik tőkefajtvává. Ilyen folyamat például, amikor egy térség a rendelkezésre álló kulturális tőkéből gazdasági előnyöket kovácsol, melynek kapcsolati tőke hozadékát ismét gazdasági előnyként tudja hasznosítani. A szimbolikus tőke a helyi szereplők mindennapjaiban is fellelhető. Attól, hogy egy egyén nagy kulturális tőkével rendelkezik, nem feltétlenül biztos, hogy ugyanolyan mértékű gazdasági tőkéje van, illetve fordítva. Mindez a szimbolikus tőke meglétével és kihasználtságának mértékével magyarázható. Tehát ahhoz, hogy egy térség ki tudja használni a rendelkezésre álló erőforrásait, a szimbolikus tőke jelenléte szükséges a térség vezetői és a társadalom részéről egyaránt.

Az immateriális tőke jelentősége egyre jobban növekszik, hiszen a gazdaság fenntartható fejlesztéséhez szükséges materiális tényezők és erőforrások korlátozottan álnak rendelkezésre. Ezeket pedig a láthatatlan tőke átalakításával - szimbolikus tőke segítségével – nagy részben pótolni lehet, ezzel is hozzájárulva a térség gazdaságának reprodukciós képességének növeléséhez. Azaz egy ország, vagy régió gazdaságát az ott fellelhető *láthatatlan ItK (intangible capital)*,

természeti NaK (natural capital) és termelt tőkejavak PrK (produced capital) megfelelő kombinációja határozza meg.

(Véleményem szerint akár kisebb területi egység esetén is helytálló lehet ez a gondolat, például település csoportok vagy önálló települések esetén. Jó példának tekintem Horváth (2013) munkáját, melynek középpontjában a törpefalvak sikeressége állt a területi tőke nézőpontjából. Felvetése szerint a területi tőke tényezői a falvak esetében is alkalmazhatóak és összeköthetőek azok sikertényezőivel.)

Az ehhez fűződő matematikai egyenletet TÓTH (2010 67-68p.) dolgozta ki:

$$\mathbf{NaK}^r_i + \mathbf{PrK}^r_i + \mathbf{ItK}^r_i = \mathbf{NaK}^r_2 + \mathbf{PrK}^r_2 + \mathbf{ItK}^r_2 = \dots = \mathbf{NaK}^r_n + \mathbf{PrK}^r_n + \mathbf{ItK}^r_n.$$

Az egyenlet szerint, a természeti erőforrások kifosztásának eredményeként az indexszámok növekedése során egyre jobban csökken annak jelenléte, így a láthatatlan tőkének nagyobb szerep jut – hiszen a termelt tőkejavak válság vagy gazdasági recesszió idején csakugyan csökkenést mutathatnak. Mindehhez azonban a szimbolikus tőke jelenléte nélkülözhetetlen (TÓTH 2010).

Ebből is adódik, hogy egy adott régió (nevezzük i-ediknek) materiális tőkeelemei az alábbi egyenlettel határozhatóak meg:

$$\mathbf{K}^i_{\text{materiális}} = \mathbf{PrK}^{ti} \cup \mathbf{NoK}^{ti} \cup \mathbf{IvK}^{ti}$$

$$\mathbf{K}^i_{\text{materiális}} = f(\mathbf{PrK}^{ti}; \mathbf{NoK}^{ti}; \mathbf{IvK}^{ti}),$$

ugyanezen régió immateriális tőkéje pedig az alábbival fejezhető ki:

$$\mathbf{K}^i_{\text{immateriális}} = \mathbf{ItK}^{ti} = \mathbf{HuK}^{ti} \cup \mathbf{ReK}^{ti} \cup \mathbf{OrK}^{ti} \cup \mathbf{SoK}^{ti} \cup \mathbf{CuK}^{ti} \cup \mathbf{SyK}^{ti}$$

$$\mathbf{K}^i_{\text{immateriális}} = \mathbf{ItK}^{ti} = f(\mathbf{HuK}^{ti}; \mathbf{ReK}^{ti}; \mathbf{OrK}^{ti}; \mathbf{SoK}^{ti}; \mathbf{CuK}^{ti}; \mathbf{SyK}^{ti}).$$

Ezt a logikát követve az i-edik régió területi tőkéjét pedig a következőképpen lehet leírni:

$$\mathbf{K}^i = \mathbf{PrK}^{ti} \cup \mathbf{NoK}^{ti} \cup \mathbf{IvK}^{ti} \cup \mathbf{HuK}^{ti} \cup \mathbf{ReK}^{ti} \cup \mathbf{OrK}^{ti} \cup \mathbf{SoK}^{ti} \cup \mathbf{CuK}^{ti} \cup \mathbf{SyK}^{ti}$$

$$\mathbf{K}^i = f(\mathbf{PrK}^{ti}; \mathbf{NoK}^{ti}; \mathbf{IvK}^{ti}; \mathbf{HuK}^{ti}; \mathbf{ReK}^{ti}; \mathbf{OrK}^{ti}; \mathbf{SoK}^{ti}; \mathbf{CuK}^{ti}; \mathbf{SyK}^{ti}).$$

Az egyenletben a:

HuK a humán tőkét,

ReK a kapcsolati tőkét,

OrK a szervezeti tőkét,

SoK a társadalmi tőkét,

CuK a kulturális tőkét,

SyK a szimbolikus tőkét szimbolizálja.

TÓTH (2010) szerint a területi tőkét alkotó elemek – ide értve a szimbolikus tőkét is – az alábbiak szerint foglalható össze egy egész nemzetgazdaságra nézve. Szerinte a területi tőkében (K^i) adódnak össze a materiális és immateriális tőkekomponensek.

$$\begin{aligned}
 K &= \sum_{i=1}^n PrK^{ti} \cup \sum_{i=1}^n NoK^{ti} \cup \sum_{i=1}^n IvK^{ti} \cup \sum_{i=1}^n HuK^{ti} \cup \sum_{i=1}^n ReK^{ti} \\
 &\cup \sum_{i=1}^n OrK^{ti} \cup \sum_{i=1}^n SoK^{ti} \cup \sum_{i=1}^n CuK^{ti} \cup \sum_{i=1}^n SyK^{ti} \\
 K &= f\left(\sum_{i=1}^n PrK^{ti}; \sum_{i=1}^n NoK^{ti}; \sum_{i=1}^n IvK^{ti}; \sum_{i=1}^n HuK^{ti}; \sum_{i=1}^n ReK^{ti}; \right. \\
 &\quad \left. \sum_{i=1}^n OrK^{ti}; \sum_{i=1}^n SoK^{ti}; \sum_{i=1}^n CuK^{ti}; \sum_{i=1}^n SyK^{ti} \right).
 \end{aligned}$$

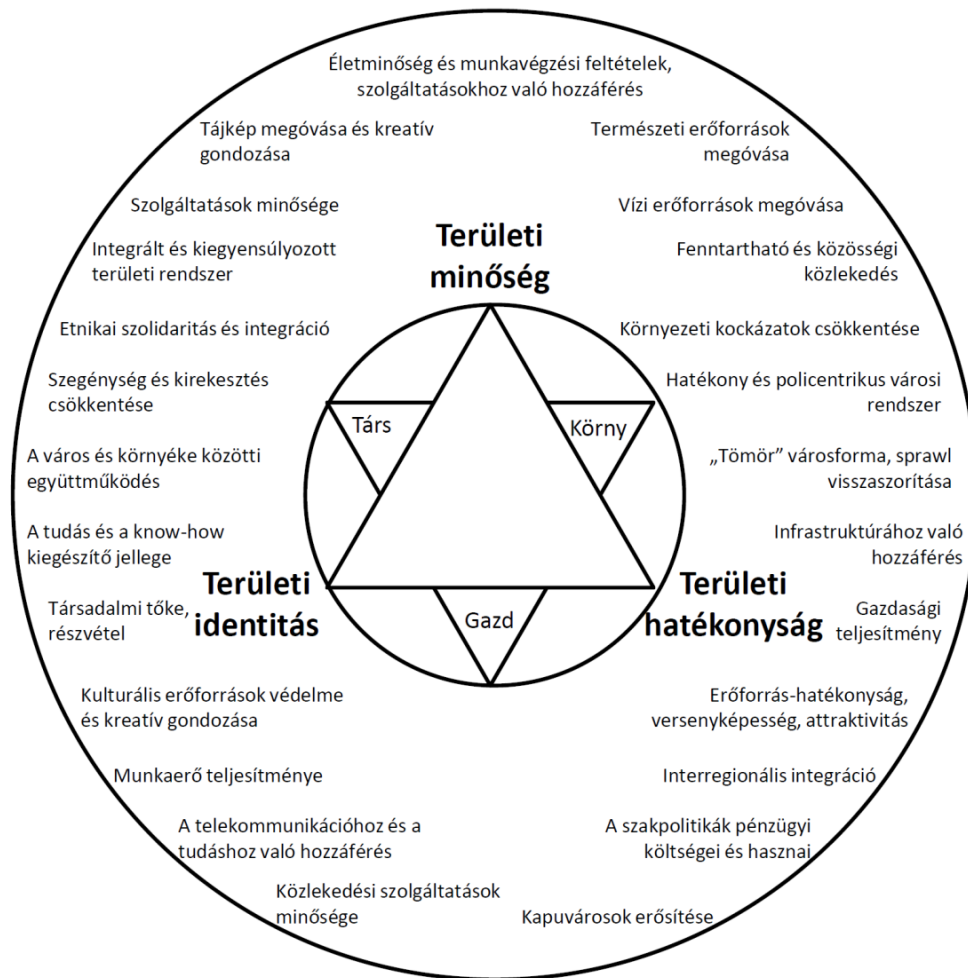
A területi tőke kiaknázásának nem csupán a fentebb felsorolt tőketényezők és a szimbolikus tőke az alapfeltétele. DAMSGAARD (2009) szerint ahhoz, hogy a láthatatlan tőkeelemeket materiális tőkeelemekké transzformálhassuk, az intézményi, mentális és szervezeti valamint társadalmi háttérrel is megfelelő szintre kell hozni. Az ezeken a szinteken jelentkező gátló illetve hátráltató tényezőket kell megszüntetni ahhoz, hogy a transzformáció sikeres legyen. Szerinte tehát maga a regionális fejlődés a társadalmi integráció és a területi tőke vonatkozásában értelmezhető a legmegfelelőbbben. Tehát a rendelkezésre álló materiális erőforrásokat fel kell ismerni, át kell tudni alakítani és a helyi társadalomnak be kell tudnia építeni azt, hogy valóban hasznosuljon. Ez a folyamat a szimbolikus tőke jelenlétét igényli, mely szintén annak a készségnek a fontosságát erősíti, melyet a helyi társadalom képvisel. Annyi bizonyos, hogy szoros összefüggés mutatható ki egy adott térség gazdasági növekedése és a területi tőke között (JÓNA 2013b).

Az előzőekben megfogalmazott összefüggések után, térjünk át a témában megalkotott legfontosabb modellek rövid ismertetésére. Ezek a modellek a kutatás alappillérei, melyeket a vizsgálat során a kutatási terület jellemzőinek megfelelően kellett átalakítani. Ezt az átalakítást a vizsgálati rész tartalmazza.

Az OECD 2001-ben megjelentetett egy tanulmányt, mely a beruházások fontosságát abban az esetben tartja felmérhetőnek, ha az általa keletkeztetett következményeket vizsgáljuk. Azokat a hatásokat, melyek a vizsgált területi egység sajátosságainak függvényében jön létre. A vizsgálat mind a multiplikátor-, mind pedig a termelékenység- és versenyképesség-hatás meglétére kitér. A jelentés szerint a versenyképesség-hatás az alacsony árubehozattól illetve a magas árukivitelből keletkeztethető. Ez azon az elgondoláson alapul, hogy a hazai termelési minőség növekedése lehetővé teszi, hogy kevesebb import kerüljön behozatalra, valamint ezzel párhuzamosan az export lehetőségét is megnöveli. A termelékenység-hatás is hasonló logika alapján került megfogalmazásra. Ez a hatás az agglomeráció által nyújtott pozitív jellemzőkből és a beruházások nagyobb méretgazdaságosságából vezethető le. A multiplikátor-hatás pedig a regionális jövedelmek megnövekedésével és a termelői kínálatnövekedés mellett a fogyasztói keresletnövekedéssel magyarázható (TÓTH 2010).

Mindezek mellett érdemes áttekinteni CAMAGNI (2005) ebben a témában született munkáját is, hiszen vizsgálata kiterjedt a területi tőke és a területi kohézió között fellelhető kapcsolatrendszerre is. A vizsgálatok alapján a területi tőkén nyugvó területi kohézióknak 3 elemét határozta le (9. ábra). Ez a három terület a területi minőség, a területi hatékonyság és a területi identitás, melyek az alábbi módon fogalmazhatóak meg:

- A területi minőség (territorial quality) egy adott terület társadalmi-környezeti örökségéből következtethető, azokból a sajátosságokból, melyek az épített és természeti környezetben valamint a társadalmi és kulturális jellemzőkben nyilvánulnak meg. Ide sorolhatjuk még társadalom számára fontos szolgáltatásokhoz való hozzáférést csakúgy, mint az életminőséget és a megfelelő munkafeltételeket.
- A területi hatékonyság (territorial efficiency) megfogalmazható a terület környezeti és gazdasági paraméterei mentén. Leírható tehát a gazdasági teljesítménnyel, a megfelelő erőforrás-hatékonysággal, a terület megközelíthetőségével valamint az adott területi egység versenyképességével és attraktivitásával.
- A területi identitás (territorial identity) pedig egy adott terület gazdasági és társadalmi dimenziói mentén rajzolódik ki. Ezt az elemet például a helyi társadalmi tőke, a területi egység kohéziójának minősége, a munkaerő teljesítménye jellemezheti (TÓTH 2013).

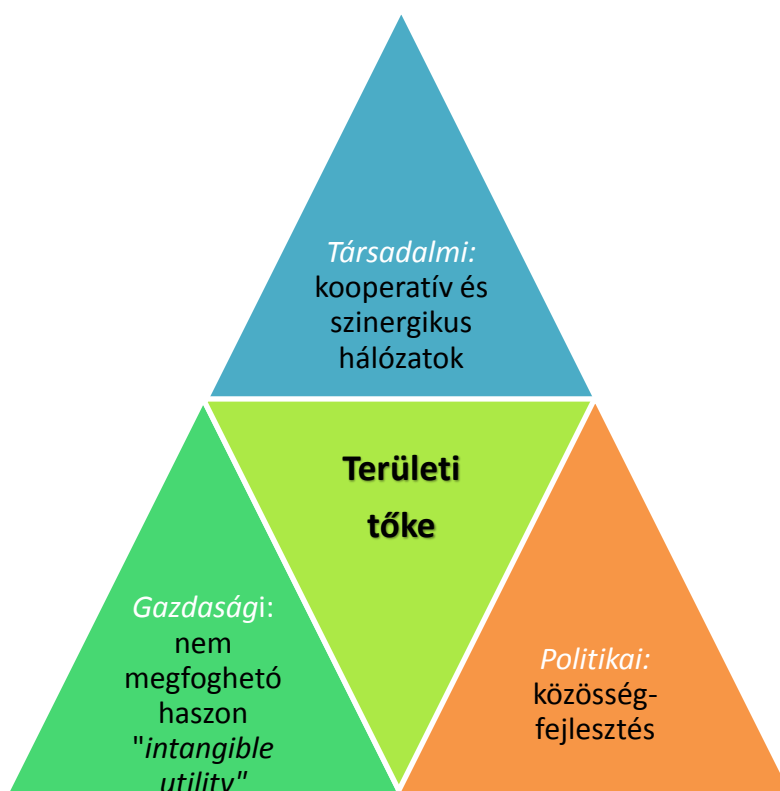
9. ábra: A területi tőke és a területi kohézió kapcsolódási pontjai

Forrás: CAMAGNI 2005 in TÓTH 2013, 32.p.

A fentiekből kiindulva a területi tőkét értelmezhetjük a területi kohézió egy új irányvonalának is (FINKA 2007). Mint ahogy ZONNEVELD–WATERHOUT (2010) is megjegyezte, a kohéziós politika nem csupán Uniós szinten értelmezhető és nyújthat előrelépést, hanem a kisebb területi egységek esetében is hozzásegíthet minket a fejlődéshez. A területi tőke értelmezhető tehát a lokális komparatív előnyök fontos elemeként is. *Véleményem szerint az endogén fejlődés irányvonalának meghatározójaként is értelmezhető a területi tőke, mivel az endogén fejlődés alapvetően egy térség belső erőforrásaira épít – melyeket részben a területi tőke meghatározása tárhat fel számunkra.* Egyetértek továbbá DAVOUDI et al. (2008) azon meglátásával is, miszerint egyes befektetések a tér különböző pontjain más-más megtérülést biztosítanak, ezért az adott területi egységre jellemző területi tőke ismerete fontos a megfelelő befektetési hely kiválasztásához. Mindezekből fakadóan a helyi vezetés feladatai közé tartozik a területi tőke koordinálása is, hiszen az ő kezében összpontosulnak azok a feltételek és lehetőségek, melyek mentén a helyi társadalom szereplői mozgósíthatóak a területi tőke hatékonyságának növelése érdekében. Ezt a gondolatmenetet fogalmazta meg és egészítette ki MARSH (2008) is. Meglátása szerint a területi tőke és az innováció között szoros kapcsolat van. Más kutatások a szociológia, közgazdaság, és politikatudományok viszonylatában vizsgálták a területi tőkét (ZAMORA et al. 2008), melynek főbb elemeit a 10. ábra tartalmaz. Meglátásuk szerint a gazdasági tényezők közül a megfoghatatlan haszon (*"intangible utility"*), a szociális téren a kooperatív és szinergikus hálózatok, politikai oldalról pedig a közösségfejlesztés relációjában értelmezhető jól a területi tőke

jelentősége.

Mint ahogy a témát feldolgozó TÓTH (2013) és JÓNA (2013b) is említi, CAMAGNI (2008) tekintette át elsőként az erőforrásokat olyan szempontból, hogy mely javakért milyen mértékű rivalizálás folyik. A 10. ábrán látható modelljében elkülöníti a területi javakat azok anyagi és nem anyagi jellemzői (például materiális, immateriális, vagy éppen köztes) valamint az azokért folytatott verseny (gyenge, közepes és erős) alapján. Ezen szempontoknak megfelelően egy 3*3-as rendszerben lettek elhelyezve a különböző tőkejavak. Mint ahogy TÓTH (2013) is írja, „A térségek endogén erőforrásaival kapcsolatosan kilenc összetevőt (blokkot) különböztetett meg, amelyeket hagyományos erőforrások – *magán és társadalmi állótőke-állomány, természeti és kulturális erőforrások, infrastruktúra, humán tőke, társadalmi tőke* – és innovatív elemek – *kapcsolati tőke, vállalati és K+F együttműködések, hálózatok, összeköttetés, befogadó készség, agglomerációból eredő gazdaságosság* – szerint differenciált.

10. ábra: Területi tőke elemzése szociológiai, politikai és közgazdaságtudományi oldalról

Forrás: ZAMORA et al. 2008 in TÓTH (2013, 33.p.) alapján saját szerkesztés, 2017.

A mátrix cellái végeredményben egy adott régió megfogható és kevésbé megfogható elemeit tartalmazzák, amelyekért egyes esetekben erős rivalizálás, más esetekben viszont kevésbé intenzív versengés tapasztalható. A felosztásban olyan erőforrások, potenciálok, adottságok, továbbá a termelési és együttműködési folyamatok végtermékei szerepelnek, amelyek fokozatosan alakítják, formálják a térségek arculatát”.

A kategorizálás alapján lehatárolásra került négy olyan tartomány, melyek hagyományos értelemben is a fejlődés és növekedés elemeit tartalmazzák, mint például a társadalmi tőke és elemei, a humán tőke, a társadalmi és kulturális erőforrások, valamint a pénzben kifejezhető externáliák. Ezeknek a tartományoknak az alábbi közös jellemzőik vannak:

- már nagy szakirodalmi háttérrel rendelkeznek- mind empirikus mind pedig alap kutatások

szintjén,

- mérhetőségük könnyebb a többi komponenséhez képest (mint például a közös cselekvésre való képesség),
- közvetlenül bekapcsolhatóvá válnak a termelést leíró és meghatározó összefüggések leírásába (CAPELLO et al. 2011, TÓTH 2013).

Erős rivalizálás	Magán állótőke állomány Pénzben kifejeződő externáliák (hard) Díjköteles javak (kizárólagosság)	Kapcsolati magánjellegű szolgáltatások: - Cégek külső kapcsolatai, partnerek - K+F eredmények transzfere Egyetemi spin-offok	Humán tőke: - Vállalkozói szellem - Kreativitás - Magán know-how Pénzben kifejeződő externáliák (soft)
Nem tiszta magánjavak Klub javak	Magánhálózatok, tulajdonosi (saját) hálózatok Közös források, kollektív javak: - Vidék, tájkép - Kulturális örökség	Kooperációs hálózatok: - Stratégiai együttműködések (K+F-ben, tudásban) - PPP a szolgáltatásokban és tervezésben Természeti és kulturális erőforrások szabályozása	Kapcsolati tőke: - Együttműködési képesség - Közös cselekvésre való képesség - Közös kompetenciák
Nem tiszta közjavak Kevert közjavak	Természeti és kulturális erőforrások Társadalmi állótőke, Infrastruktúra	Ügynökségek K+F transzferére Befogadóképesség az új eszközök iránt Összeköttetés Agglomerációból fakadó gazdaságosság	Társadalmi tőke: - Intézmények - Viselkedési modellek, lokális értékek - Bizalom, hírnév - Kapcsolatépítésre, egyesülésre, társulásra való hajlandóság
Tiszta közjavak Gyenge rivalizálás			
	Megfogható, tárgyi jószágok, javak	Vegyes elemek (köztes osztály)	Immateriális jószágok, javak

11. ábra: A területi tőke komponensei: a „hagyományos négyszög” és az „innovációs kereszt”

Forrás: TÓTH (2013, 34.p.) hivatkozása CAMAGNI (2008)-ra .

Ezt a tartományt a traditional square („hagyományos négyszög”) névvel illette Camagni, ami kellőképpen tükrözi annak tartalmát – a hagyományos növekedés és fejlődés komponenseit.

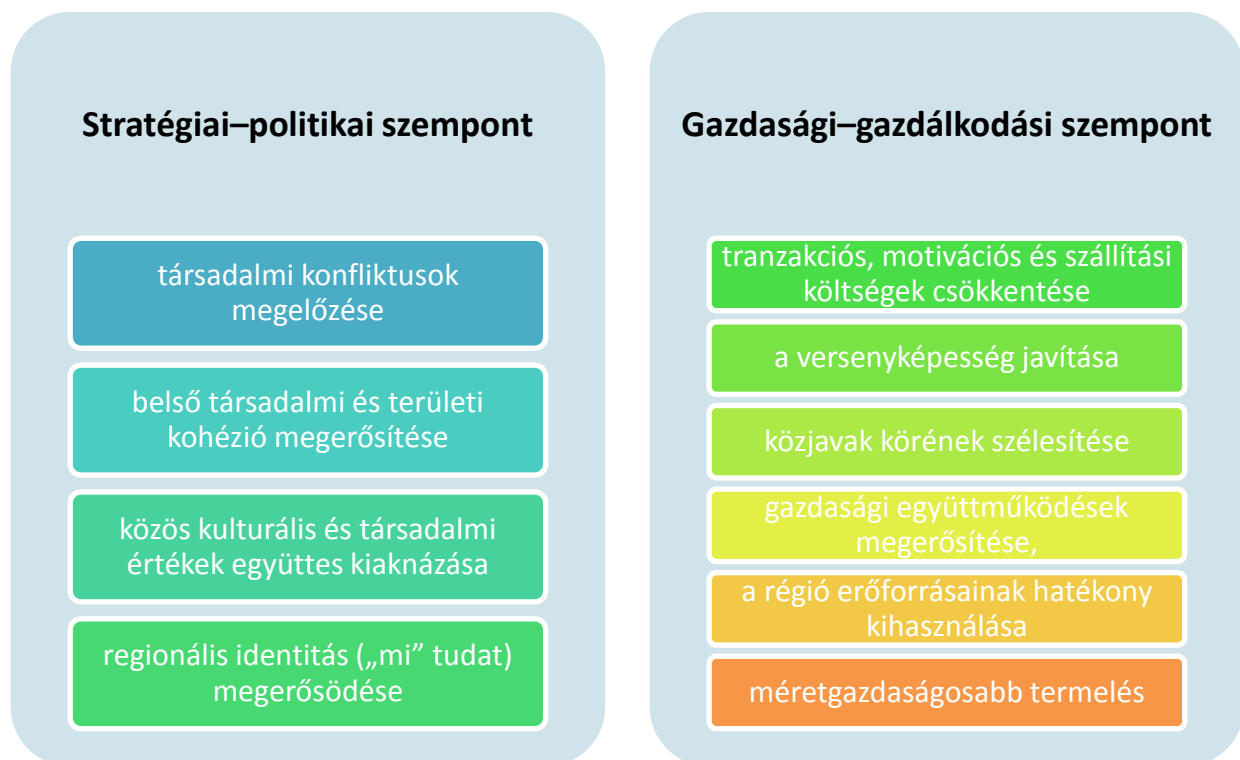
A kategorizálás során létrejött egy másik csoport is, melynek az innovációs kereszt (*innovative cross*) nevet adták (a 11. ábrán szürke háttérrel jelölt cellák). Ide tartoznak azok a komponensek, melyek összekapcsolják a hagyományos négyszög elemeit. Az innovációs keresztben lévő komponensek főbb jellemzői:

- a hagyományos négyszög komponensei közötti kapcsolatot biztosítja (kötélemként funkcionál),
- azon szellemi kapacitások, erőforrások csoportosulása, melyek a lokális gazdaságban keletkeztek a hagyományos erőforrások mentén,
- összekapcsolva más tőkével (humán valamint munkatényező) eredményesebb megtérülést biztosít egy adott területen végrehajtott befektetéseknek,
- pozitív hatást gyakorolnak a tudásteremtés és tudás hasznosulás folyamatára is,

- jelentős fontossággal bírnak ezek a tényezők a területfejlesztés kérdéskörében, hiszen a térbeliség erős megnyilvánulása ezen komponensek esetében magában hordozza „a tradicionális tényezők mellett a régiók fejlődésének kulcsát” (CAPELLO et al. 2011, TÓTH 2013).

Egyetértek TÓTH (2013) megfogalmazásával, miszerint „A tárgyi javakat, a természeti erőforrásokat, a humán és a társadalmi tőkét nagymértékben befolyásolják az „innovációs kereszt” elemei, sok múlik tehát a „köttöanyag” erősségétől. Végso soron az együttműködési képesség mértéke, a bizalmi tőke szintje, a kooperációs hálózatok és közös források nagysága, az agglomerációból fakadó gazdaságosság, a fogadókésztség és az összeköttetés illesztési egymáshoz a hagyományos négyesög tényezőit...” (TÓTH 2013, 35.p.).

A fentebb ismertetett (11. ábrában) komponensek összességét CAPELLO et al. (2011) a regionális gazdasági folyamatok egyik katalizátoraként értelmezik. Meglátásuk szerint az innovációs keresztbe tartozó komponensek mozgathatóak, melyek hatására az alábbi (a 12. ábrában látható) eredmények keletkezhetnek:

12. ábra: A hagyományos és az új tőke elméletek főbb jellemzői

Forrás: TÓTH (2013b, 35.p.) hivatkozása CAPELLO et al. (2011)-ra alapján saját szerkesztés (2017).

A területi tőke komponenseit leíró modellt több más kutató vizsgálati eredményével is összehangba hozható, számos más eredménnyel mutat átfedést és logikai kapcsolatot. Ilyen többek között például VÁZQUEZ Barquero (2002) munkája, de a LENGYEL (2010, 74.p.) által többször feldolgozott Prorter féle rombusz modell, valamint ROTA (2010) eredményei is.

VÁZQUEZ (2002) kutatása során egy adott területi egység fejlődéséhez az alábbi 3 komponenst határozta meg alapelemként: hardware (kemény tényezők), a software (a puhább tényezők) és orgware (kapcsolat). Az elmélet szerint a kemény és puhább tényezők közötti összeköttetést az

orgware elemek teremtik meg. Az innovációs kereszt modell értelmében tehát a kemény és puhább tényezők alkotják a hagyományos négyszöget, míg az innovációs keresztbe kerülnek a kapcsolati (orgware) elemek.

ROTA (2010) mindezt azzal egészítette ki, hogy a külső szereplők „lábaik megvetését” követően elsőként csupán azokra a komponensekre gyakorolnak hatást, melyeket a területi tőke hagyományos elemei közé sorolunk, később azonban minden egyes komponensre hatással lesznek, melyek a területi tőke befolyásolására alkalmasak – ebből fakadóan az innovációs keresztben található elemekre is hatással vannak. A szerző ezeket a komponenseket *anchored firms* (hagyományos tényezők) és *embedded firms* (innovációs keresztben található tényezők) névvel illeti.

A tőkéhez kapcsolódó irodalmak és elméletek áttanulmányozását követően, a következő alfejezetben a regionális veszteségtérképet mutatom be, mely szerintem a megfelelő átalakításokat követően alkalmazható a hazai 1000 fő alatti települések immateriális tényezőinek egységes feltárására.

1.6 A regionális veszteségtérkép

Mint ahogy az a területi tőke ismertetésénél is megállapításra került a területi tőke „megmutatja, hogy adott térségben milyen és mennyi látható és láthatatlan vagyonelem halmozódott fel, ezeknek milyen a területi megoszlása, illetve milyen tőketípusból mekkora a kihasználatlan tőkekapacitás vagy tőkehiány” (JÓNA 2013b, 18.p). Tehát a helyi gazdaságfejlesztés gátló tényezőinek oldalát is érdemes megvizsgálni. *Úgy gondolom erre, a regionális veszteségtérkép módszerét – kisebb átalakításokkal – jól lehetne alkalmazni.* Ennek megfelelően az alábbiakban a regionális veszteségtérkép módszerét elemzem. Bemutatom kialakulásának körülményeit, feltételezhető eredetét és használatának lépéseit.

Regionális veszteségtérkép

A termelésben használt veszteségtérkép alapján kialakításra került az a regionális veszteségtérkép is, mely a területi kutatások alkalmával szerzett tapasztalatokra támaszkodik. Ez az eljárás segítséget nyújt azon tünetek feltárásában, melyek egy térség vagy település életében válságot idéznek elő, ezek súlyozására, ok-okozati kapcsolatrendszerének feltárására valamint a „válság kórképének részletes felvázolására” (BAKOS 2001, 36.p.). A feltárás során elkészített diagnózisnak nem elég a kitűzött változásokat tartalmaznia, fontos hogy ismertesse azok irányát és kiterjedését egyaránt.

BAKOS (2001) megfogalmazása szerint ezeknek megfelelően a veszteségtérkép lehetőséget teremt arra, hogy feltárja:

- az akut válság területeket,
- kutassa, hogy mi akadályozza a vizsgált térség erőinek hatékonyabb használatát,
- mely tényezők fékezik a fejlesztő változásokat,
- a működés mely területein (funkciótartományokban) indokolt a változtató beavatkozás,
- a területfejlesztési/válságkezelési program kidolgozására és végrehajtására milyen erővel rendelkezik a régió/település.

A veszteségtérképek túlnyomó része a válságtüneteket rövid, kulcsmondat szerű megfogalmazásokkal írja le, nem pedig rávezető illetve körülíró mondatokkal.

Ezek alapján látható, hogy „... a módszer alkalmazása viszonylag rövid idejű, a krízis tüneteinek feltárására koncentrálnó, nagyléptékű problémakezelés jellemzi, ami a beavatkozás súlypontjainak azonosítására elégséges...” (BAKOS 2001, 36.p.). A meghatározott problémák mikro-szemléletű megközelítéséhez viszont további módszerek alkalmazására van szükség.

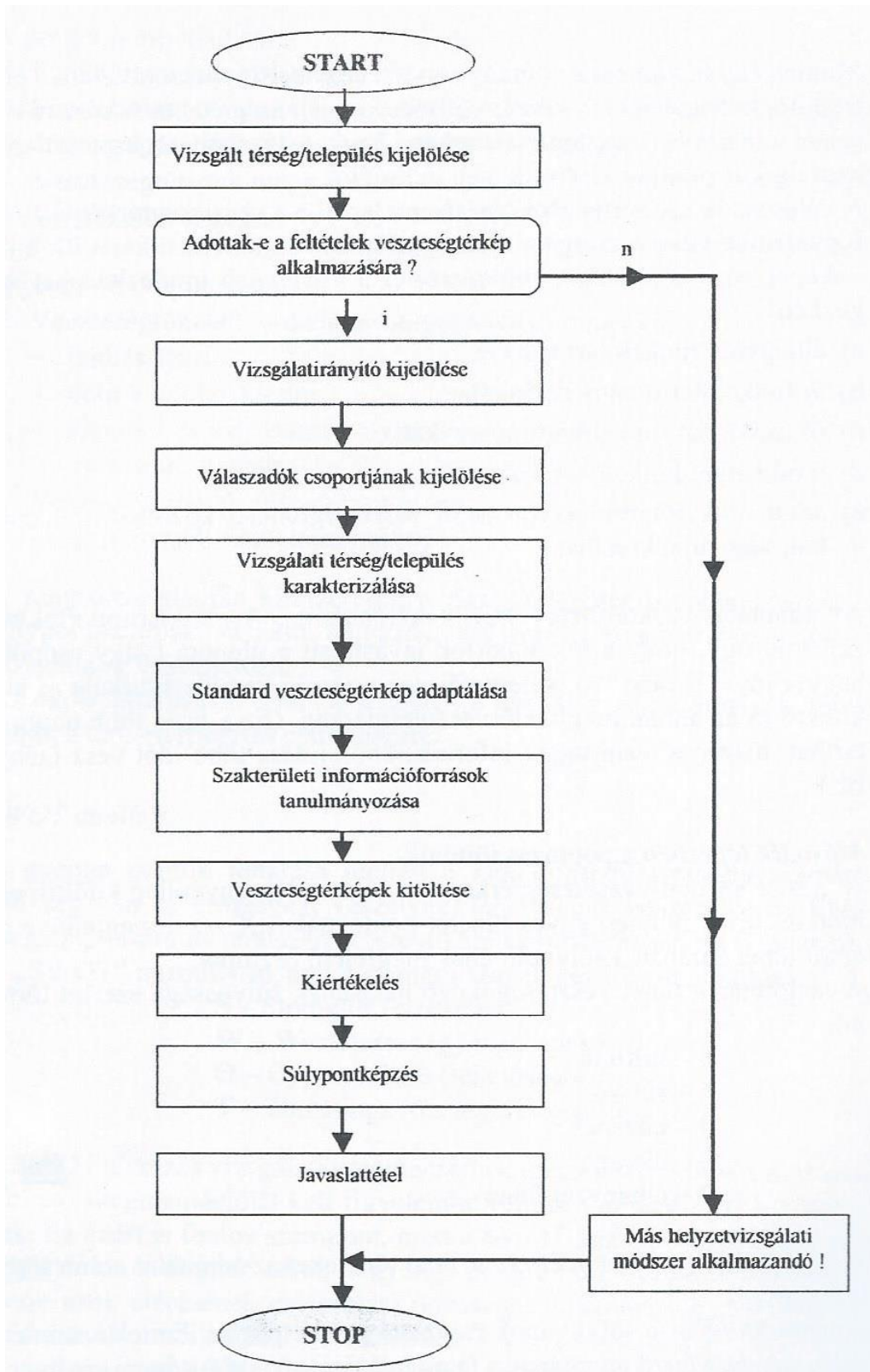
A 13. számú ábrán a veszteségtérkép alkalmazásának folyamatát ismerhetjük meg. Mint ahogy az a folyamatábrán is látható, nem minden esetben adottak a feltételek a módszer alkalmazására. Az ilyen esetek egyike lehet például, a már említett mikro-szintű megközelítése a problémáknak.

A veszteségtérkép módszer alapvetően egy adott térség vagy település potenciálmérésére kialakított rendszer, melynek alapja egy 12 funkciótartományból álló standard térkép, mely funkciótartományok további veszteségtünetekre bonthatóak. Ezek a veszteségtünetek azok a jelenségek, ahol jellemzően kiütkeznek a térség/település működésében bekövetkező nehézségek. A veszteségtérkép elemeinek megváltoztatásával (bizonyos elemek elvételével illetve hozzáadásával vagy átstrukturálásával) lehetővé válik a módszer adott helyzetre történő átdolgozása.

Ezek alapján a módszer alkalmazásának első lépéseként, a vizsgálatba bevont személyek csoportja közösen átalakítja a veszteségtérképet, a vizsgálat célrendszerének megfelelően. Ennek elvégzésére az alábbi beavatkozási lehetőségekkel élhet (BAKOS 2001, TÓTH 2001):

- elhagyhat funkciótartományt,
- új funkciótartomány definiálhat,
- összevonhat funkciótartományokat,
- módosíthat funkciótartományokat,
- adott funkciótartományon belül feltüntetett veszteségtünetet alkalmazhat, módosíthat, vagy újat alkothat, esetleg el is hagyhatja azok valamelyikét.

Az adaptálás elvégzése kiscsoportos megbeszélés lapján történik, ezek a kiscsoportok szakterületeknek megfelelően rendeződnek, és az általuk megalkotott javaslatokat a nagy csoport összessége hagyja jóvá. Az esetek többségében ezek a szakmai csoportok 3-4 főből állnak. A módszer adaptálásának ezen része mentén ismerhető meg az adott térség/település karakterisztikája, mely alapján kialakításra kerül az alkalmazandó veszteségtérkép. A hatékony munka érdekében fontos, hogy ezen lépésre elegendő idő álljon rendelkezésre (akár több nap is), hiszen az információk beszerzése és implementálása időigényes folyamat.

13. ábra: A veszteségtérkép alkalmazásának lépései.

Forrás: BAKOS (2001, 37.p.) hivatkozása SUSÁNSZKY (1982)-ra

Ha kialakításra került a veszteségtérkép, akkor a soron következő lépés a pontozás. Az előző folyamat során adaptált veszteségtérképet a csoport tagjai egyesével kitöltik. A funkciótartományokban helyet kapott veszteségtüneteket aszerint értékelik, hogy az milyen súllyal

vesz részt az adott tünet kialakulásában. Tehát minél erősebb veszteségkötő hatással bír egy adott veszteségtünet, annál nagyobb pontszámot fog kapni az értékelés során.

Mint ahogy az a standard veszteségtérképen is látszik (M11 számú melléklet), a pontozás 0 és 8 között történik, a tünet veszteségkötő hatásának megfelelően:

- 8 - kritikus
- 6 - súlyos
- 4 – közepes
- 2 - gyenge
- 0 - elhanyagolható

Itt jegyezném meg, hogy a módszer gyakorlati alkalmazásánál páros skálázást alkalmazok így nincs középérték és minden súlyozást végzőnek, véleményét valamely irányban ki kell nyilvánítania.

9. táblázat: A veszteségtérkép kiértékelő szoftver input és outputjai.

Forrás: SASVÁRI 2001, BAKOS 2001, 39.p. alapján saját szerkesztés 2016.

A pontozást követően a veszteségtérkép kitöltése során keletkezett pontok összesítésre, és kiértékelésre kerülnek. Erre született egy számítógépes program, mely az eredményeket feldolgozza és ezek alapján rangsort állít fel (SASVÁRI 2001, BAKOS 2001) (9. táblázat).

A keletkezett sorrendiség alapján létrejön a vizsgált település/térség „probléma térképe”, mely alapján ok-okozati vizsgálatok kezdetűek meg. A térkép kiértékelése során kialakul a vizsgált terület szempontjából akut tényezők sorrendje is azok súlyossága alapján. Ezek alapján láthatóvá válnak azok a gyenge pontok, melyek mentén a vizsgált terület/térség fejlesztési célrendszere kialakítható.

Fontos felhívni a figyelmet hogy a módszer nem csupán költségigényesebb más módszereknél, hanem több időt is vesz igénybe. Mindemellett a vizsgálatban részt vevők szaktudása és képzettségi szintje is nagyban hatással lehet a kapott eredményre – fontos szem előtt tartani, hogy a kérdéskörök megválaszolásakor a válaszadóknak csupán a szakmai szempontokat szabad figyelembe venniük, a legkisebb mértékben sem befolyásolhatják az érzelmeik. A jelenlegi módszer átdolgozását indokolja számos meglátás, melyet a dolgozat anyag és módszer részében, valamint az eredmények fejezetben fejték ki részletesen.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

A kutatás alapját képező települések 1000 fő alatti lélekszámmal rendelkeznek. A vizsgálat során igyekszem meghatározni, hogy ezek a települések milyen területi tökéket halmoztak fel, milyen jellemzőkkel bírnak. Vizsgálatom kiterjed a felhalmozódásuk jellegzetességeire, és sajátosságaira egyaránt. A kutatás a 2007 és 2013-as éveket érinti, mely az előző programozási időszak kezdő és befejező évével esik egybe. A két időpont közötti változás mértékét és irányát vizsgálva igyekszem ok-okozati összefüggések feltárására.

Az kutatás lefolytatása előtt a témában napvilágot látott vizsgálatok áttanulmányozása után arra a következtetésre jutottam, hogy a vizsgálatom fókuszát képező településeket érdemes lenne a területi töké módszerével is megvizsgálni. Így tehát a meglévő és már más területi egységeken alkalmazott módszerek és mutatórendszerek alapján igyekeztem megalkotni azt az a kombinációt, mely véleményem szerint (a lehetőségekhez mérten) figyelembe veszi a vizsgált települések jellegzetességeit, adottságait, továbbá a fellelhető hiányosságokat is kellőképpen feltárja. A hiányosságok, „veszteségek” oldaláról történő megközelítést azért tartom fontosnak, mert meglátásom szerint ahhoz, hogy egy adott területi egység, közösség hatékony fejlődésének és lehetőségei kibontakoztatásának teret adjunk, megfelelő mértékben ismernünk kell azok gátló tényezőit is. Ezek ismeretében, a hátráltató tényezők megszüntetésével vagy orvoslásával – véleményem szerint – sokkal kiegyensúlyozottabb és talán fenntarthatóbb fejlődés (nem csupán növekedés) érhető el. Mindezek érdekében a területi töké meghatározására kialakított változóstruktúrát alakítottam át a vizsgálati területnek megfelelően, valamint a már szintén meglévő regionális veszteségtérképet alakítottam át úgy, hogy a vizsgálat településekre vonatkozó releváns kérdéskörök jelenjenek meg benne.

2.1 A kutatás módszertana

A módszertan első részében az adatbázis összeállításának menetét ismertetem, majd, ezt követően a faktorok kialakításának folyamatára térek át. A faktorok alapján létrehozott klasztercsoportokat pedig ezt követően mutatom be. A veszteségtérkép átalakításával kapcsolatos észrevételeimről pedig az eredmények részben teszek említést.

A vizsgálat során MS Excell és World valamint IBM SPSS Statistics 22 programokat használtam. Az eredményeket a QGIS 2.18.2 térinformatikai program segítségével jelenítettem meg térképeken.

A dolgozatom elkészítéséhez végeztem szekunder kutatást – mások által, a témában elkészített kutatásokat és azok eredményeit implementálva-, valamint ezek eredményeinek a témára való szabását primer kutatásokkal oldottam meg. A vizsgálatok lefolytatásához településszintű adatokat használtam fel. Ezen adatok segítségével árnyaltabb képet kaphatunk a települések és térségek helyzetéről, versenyképességéről és közös vagy eltérő vonásairól.

Az adatbázis összeállítása során a TeIR (Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer) interaktív elemzőjéből kigyűjtött adatsorokat használtam fel elsődlegesen, valamint a KSH (Központi Statisztikai Hivatal) által szolgáltatott adatsorok egy részét. Az adatok kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy lehetőleg településsoros és megfelelő információtartalmú adatokkal dolgozzak. Az alapadatok kiválasztásánál figyelembe vettem

továbbá azokat a területi tökével (TÓTH 2013; JÓNA 2013b és a vizsgálat lefolytatása közben megjelent DOMBI et al. 2017) és kistélepülésekkel (HORVÁTH 2013, JÓZSA 2014) kapcsolatos kutatásokat is, melyek a legjobban segítettek a vizsgálatra alkalmas változók meghatározásában.

A vizsgálat során a 2007 és 2013 közötti programozási időszak első és utolsó évét vettem alapul. Habár a programozási időszak minden évre lehívtam az adatsorokat, a vizsgálat szempontjából csak annak kezdeti és záró évét dolgoztam fel. A két vizsgált év abból a szempontból is érdekes, hogy míg a 2007-es adatok a gazdasági világválság előtti állapot megismerésében segíthetnek, addig a 2013-as év a válság által kiváltott reakciók és hatások, következmények feltárásában jelenthetnek támaszt.

Csak azok a települések kerültek be a vizsgált csoportba, melyek állandó népességszáma mind a két évben 1000 fő alatt volt, és a létrehozott településcsoportokon belül maradtak. A két évre lehívott település-névsor vizsgálatokor láthatóvá vált például, hogy Mosonudvar és Tekenye települések 2009 és 2010-ben alakultak meg, így ezeket a településeket kizártam a vizsgálatból. Az így megalkotott 1612 településből álló csoportot is 3 felé bontottam. Nem csupán a vizsgálati célkitűzések érdekében tettem így, hanem mert a statisztikai alapok is ezt igényelték. Ugyanis a vizsgálat során nem fajlagos értékeket használtam – hiszen ha a fajlagos értékek és a mért jelenség közötti kapcsolat nem lineáris, akkor a fajlagos mutatók torzíthatnak (BELUSZKY et al.1984, 93.p.) - hanem a változók alapértékeit vettem alapul.

Bár a témában eddig elkészült hasonló vizsgálatok során fajlagos mutatók használata mellett döntöttek a kutatók, én a változók alapértékeivel történő vizsgálatot megfelelőbbnek tartottam. Ennek elsősorban az alábbi okai vannak:

- a) BELUSZKY és szerzőtársai (1984) is említést tettek róla, hogy a „területi vizsgálatoknál pl. gyakran kerül sor fajlagos mutatók használatára, különösen színvonal-vizsgálatoknál, tipizálási feladatok során. E fajlagos mutatók torzíthatnak, ha a fajlagos értékek s a mért jelenség közti kapcsolat nem lineáris. (A településhálózati vizsgálatoknál gyakori, hogy pl. az intézményhálózatra vonatkozó fajlagos értékek a legkisebb falvak esetében — az intézmények kihasználatlansága miatt! — hasonlóak a nagyközségek értékeihez, ahol az intézmények koncentrációja eredményezi a fajlagos értékek emelkedését)... Ezért vitatható pl. a fajlagos mutatók alkalmazása Baranya megye falusi életkörülményeinek vizsgálatában (Francia 1974). Ugyancsak a vizsgálat tárgyának és területének ismeretében szűrhetők ki azok a mutatók, amelyek homogén eloszlásuk következtében érdemleges információt nem hordoznak (pl. napjainkban az életkörülmény-vizsgálatoknál a rádió- és TV előfizetők aránya, egyes megyékben a villannyal ellátott lakások aránya olyannyira homogén, hogy megszűnt differenciáló tényező lenni)” (BELUSZKY et al.1984, 93.-94.p.).
- b) A településcsoportok - a település lélekszámát tekintve – viszonylag homogén csoportokat alkotnak. Tehát viszonylag „azonos súlyú” települések kerültek összehasonlításra a vizsgálatok során.
- c) A településvizsgálatok során elterjedt 1000 főre történő vetítés logikailag is kérdésessé válhat, ha maga a vizsgálatot képező települések sem érik el az 1000 főt. Lehetséges lenne ugyan 100 vagy 10 főre vetíteni, de meglátásom szerint az sem nyújtana megoldást ebben az esetben.

Ezek alapján tehát a változók alapértékeit vettem figyelembe a vizsgálatok lefolytatásakor.

A 2007 és 2013-ban is 1000 fő alatti lélekszámú 1612 db települést tehát az alábbi 3 fő csoportra bontottam (10. táblázat). A csoportok lehatárolásakor a szakirodalmi feldolgozásban is kiemelt lélekszám-kategóriát alkalmaztam, melyet több előttem lefolytatott kutatás is alkalmazott, mint például KSH, 2014; JENEY, 2014; TÉRPORT, n.a. A két vizsgálati év között több esetben is tapasztalható volt, hogy egyes települések az egyik évben még az egyik, a másik évben pedig már egy másik csoportba tartoztak. Végül csak azokat a településeket hagytam benne a vizsgálati csoportban, melyek mindkét évben az adott településkategórián belül maradtak.

10. táblázat: Településcsoportok alakulása

Lélekszám kategória	Megnevezés	2007 és 2013-ban is adott csoportba tartozó települések (db)
... - 199 fő	TÖRPEFALU	318
200 - 499 fő	APRÓFALU	665
500 - 999 fő	KISFALU	629
Szumma		1612

Forrás: Térport.hu (n.a.) alapján saját szerkesztés 2017.

Így tehát a vizsgáltba bevont települések száma mindösszesen 1612. Azért zártam ki a csoportok között mozgó településeket, hogy a kialakított faktorok a hozzájuk tartozó változók értékei alapján pontosabban meghatározzák a különböző településcsoportok főbb jellegzetességeit, karakteres vonásait⁴. A vizsgálat során összegyűjtendő változók nem minden évben álltak teljes egészében rendelkezésemre, így voltak alkalmak (például az internet előfizetések száma), mikor ezek értékét becsléssel voltam kénytelen meghatározni. Mindezt azért tartottam fontosnak – hogy a statisztikai nehézségeket ezzel a módszerrel hidaljam át -, hogy a vizsgált változók között meglévő egyértelmű összefüggések felfedezését ne az adatsor hiánya akadályozza csupán. A változók összegyűjtését az egyik évről a másikra megváltozott elnevezés is nehezítette. Ilyen adatsor például a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV)/Társasági adóbevallás kiemelt adatok/adott év/Települési adatok csoportban található vállalkozások száma adatsor is, mely a 2011-es évtől darabszámként van feltüntetve az adatbázisban. Az internet előfizetések száma vizsgálatokor a becslés módszerét alkalmaztam csak úgy, mint a falugondnoki szolgáltatás vagy a nyilvános könyvtárak számának meghatározása esetében. Az adatsorok átlagolásával nem kellett egyetlen adatsort sem kivenni a vizsgálatból csupán azért, mert nem álltak rendelkezésre minden időszak esetében. Ezt a módszert más hasonló témában lefolytatott vizsgálat során sikeresen alkalmazták, mint például BRASILI-et al. 2012, JÓNA 2013.

A hiányos adatok és korlátozott rendelkezésre állásuk problémaköre már a vizsgálat elején jól körvonalazódott. A vizsgálatba bevonni kívánt adatsorok nagy része nem elérhető (és sok esetben nem is értelmezhető) települési szinten – így közel hasonlóval igyekeztem kiváltani ezeket a változókat. A másik jelentős problémát az jelentette, hogy számos vizsgálni kívánt kérdéskör (mint például az összes zöldterület területe, vagy a védett természeti terület, kerékpárút, stb.) vagy 0

⁴ Azonban egy másik kutatás alkalmával érdemes lehet megvizsgálni az előbb említett – a vizsgálatból kizárt – településeket, hogy a lélekszámban bekövetkezett változás (mely a csoportok közötti vándorlást idézte elő) milyen irányú volt és az milyen más tényezőkre gyakorolt közvetlen vagy közvetett hatást. A dolgozat terjedelmi korlátai miatt azonban erre most nem kerülhetett sor.

értéket tartalmazott, vagy pedig nem volt rá elérhető adat. Itt ismét felmerült egyes változók vizsgálatának szükségessége és értelme. (Ezek fő oka főként a településméretre vezethető vissza.)

A változók számát tovább ritkítottam aszerint, hogy az eddigi vizsgálatok eredményei milyen főbb irányvonalak mentén fogalmazták meg az 1000 fő alatti települések problémáit és kiugrási lehetőségeit. Az eredmények alapján alapvetően a humán-társadalmi és az idegenforgalmi-turisztikai dimenziók vizsgálatára szűkítettem a fókuszot, és a vizsgálatban maradt változókra is ezen szempontok alapján tekintek. Így a kezdetben 53 változót számláló adatbázis tisztítását követően az alábbi 19 változóval folytattam le a vizsgálatokat (11. táblázat).

A hazai és nemzetközi kutatásokban a materiális és immateriális tényezőket külön csoportba rendezték, és azokon belül is alcsoportokat hoztak létre. A vizsgálatom során és is ennek a két fő dimenzióknak megfelelően rendeztem a változóimat, azonban mivel „a humán-társadalmi és az idegenforgalmi-turisztikai szemszögből” tekintek ezekre a tényezőkre, így nem alakítottam ki alcsoportokat.

11. táblázat: A materiális és immateriális dimenziók változótartalma

Materiális	Immateriális
Lakásállomány	Település népessége
Összes belföldi jövedelem	Állandó elvándorlások száma
Közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma	Állandó odavándorlások száma
Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban	Élveszületések száma
Vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban	Halálozások száma
Falusi szállásadás vendéglátóinak száma	Személygépkocsik száma az év végén
Közművelődési intézmények száma	Kulturális rendezvényeken részt vevők száma
Regisztrált munkanélküliek száma összesen	Állandó népességből a 0-17 éves korosztály
	Állandó népességből a 65-X éves férfiak száma

Forrás: DOMBI et al. 2017 kategorizálása mentén, vizsgálat alapján saját szerkesztés 2017.

A 11. táblázat mutatja az alkalmazott materiális és immateriális tényezőket. A materiális dimenzió 9 változót, míg az immateriális 10 változót tartalmaz. A materiális változók között szerepel a lakásállomány, összes belföldi jövedelem, közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma, külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban, vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban, falusi szállásadás vendéglátóinak száma, közművelődési intézmények száma, és a regisztrált munkanélküliek száma. Az immateriális dimenzióba pedig a település népessége, állandó elvándorlások száma, állandó odavándorlások száma, élveszületések száma, halálozások száma, személygépkocsik száma az év végén, kulturális rendezvényeken részt vevők száma, állandó népességből a 0-17 éves korosztály, állandó népességből a 65-X éves férfiak száma elnevezésű változók kerültek.

2.2 Faktoranalízis

A faktorelemzés alkalmazása lehetőséget nyújt a kutatónak, hogy felfedezhesse azokat a változók között meghúzódo összefüggéseket, melyek az lapelemzésekkel nem megfigyelhetőek.

A 11. táblázatban látható változókat vizsgáltam különböző statisztikai módszerekkel, mellyel megmutatkoztak a közöttük lévő kapcsolati rendszerek és összefüggések. Az egymásra gyakorolt hatások feltárása érdekében elsőként faktoranalízist alkalmaztam. Ez a matematikai-statisztikai módszer alkalmas arra, hogy a rendelkezésre álló információt néhány fiktív változóba (faktorba) sűrítse, jelentősebb információvesztés nélkül, miközben a vizsgált jelenségre utaló belső törvényszerűségeket is feltárja (BELUSZKY et al. 1984). A faktorelemzés nem csupán egyetlen eljárást jelent, hanem egy olyan gyűjtőfogalom, mely a többváltozós statisztikai módszerek egy halmazára használatos. A segítségével adattömörítés és adatstruktúra feltárása válik elérhetővé, mely jelen kutatásnál elengedhetetlen a nagymennyiségű adat miatt. Alkalmazásával kiszűrhető a multikorrelalitás, így a változók olyan faktorokba tömöríthetők, melyek nem korrelálnak egymással (SAJTOS–MITEV 2007). Elsődleges célom az adatok értelmezésének és alkalmazhatóságának megkönnyítése volt, valamint azon kapcsolatrendszerek feltárása, mely a változók között húzódik. A faktorelemzés segítségével sikerült a változók közötti struktúra feltárása és az adatok mennyiségének csökkentése is.

A matematikai-statisztikai módszerek elvégzése során az IBM SPSS Statistics 22 program volt a segítségemre. A faktoranalízis során a (PCA) elsődleges komponens módszert választottam a modellalkotási algoritmusok közül. Ezt a módszert gyakran használják a társadalomtudományi vizsgálatok során. Nagy előnye, hogy a változók számát minimális információvesztés mellett csökkenti.

A változók kiválasztása során felhasználtam a témában megalkotott kutatásokat, és a kiválasztott területegységekre alkalmazva változtattam meg azokat, mivel a területegységekre jellemző sajátosságok miatt nem volt célszerű a mások által (JÓNA 2013b, TÓTH 2013) már kialakított változókat teljes egészében vizsgálni, hiszen azok nagy része nem értelmezhető a települési szint esetében. Ennek értelmében az eredetileg tervezett tökecsoportok tartalma is megváltozott, így nem tartottam célszerűnek külön csoportok létrehozását, hanem a változókat a két nagy dimenzióban (materiális és immateriális) különítettem el. Az adatok begyűjtése és rendszerezése során körvonalazódott számomra, hogy az immateriális tőketényezők (egységes) mérése megoldott ezen a területi szinten, így azokra csak más változók jelenlétéből és mértékéből igyekeztem következtetni – ott ahol ez lehetséges volt.

A változók többsége nem volt értelmezhető az adatok nagymértékű hiánya miatt, vagy a sok 0 érték miatt, így ezeket eltávolítottam a vizsgálatból. Ilyen volt például: az export értékesítés nettó árbevétele; az összes bevétel vállalkozási tevékenységből; a vállalkozások száma. A kiugró értékek meghatározásában segített az SPSS (Statistic Data Editor) Boxplot vizsgálata, mely segítségével lehatárolásra kerültek azok a változók, melyek hiányosak voltak. (Ezt a vizsgálatot mind a 3 csoportra lefuttattam a két vizsgált évben, tehát 6 esetben.) Miután a változók csoportját sikerült megtisztítani ezektől az elemektől, 19 változó maradt, melyek mind a 3 településcsoport esetén a faktoranalízis alapját képezték. A faktoranalízis során a főkomponens-analízist használtam, mint tömörítési módszer. Így a változók számát minimális információvesztéssel le tudtam csökkenteni, a kezdeti 53-ról 19-re. Az említett 19 változóval futtattam le a faktoranalízist mind a 3 településcsoportra a két vizsgált évben (11. táblázat). (A faktoranalíziseket az M3, M4 és M5 mellékletek tartalmazzák). Ezek főbb eredményeit a 12. táblázat tartalmazza.

Az adatok alkalmasságának vizsgálatára több módszer is rendelkezésemre állt, melyek eredményét a faktoranalízis lefuttatását követően tudtam vizsgálni. Az egyik ilyen a korrelációs mátrix, mely

segítségével az egyes változók közötti korrelációt és annak mértékét tudtam meghatározni. Több szempontból is fontos a korreláció mértékének vizsgálata. Az erős korreláció azt fejezi ki, hogy a változók alkalmasak a faktorelemzés lefolytatására, azonban a túlzottan magas korreláció azt eredményezheti, hogy minden változó egy faktorba kerül, így nem lesz eredményes a faktorelemzés. A korrelációs mátrixon túl megvizsgáltam az anti-image mátrix eredményeit is. Annak érdekében, hogy megbizonyosodjak arról, mely változókat szükséges még kizárni a vizsgálatból, az anti-image korrelációs tábláját elemeztem. Az átlóban lévő elemek alapján megállapítottam, hogy a változók alkalmasak a vizsgálat lefolytatásához. A KMO-értékek (Kaiser-Meyer-Olkin kritérium) szintén arra tesznek utalást, hogy a változók mennyire alkalmasak a faktorelemzésre. Hasonlóan az Anti-image mátrixhoz, itt is az MSA értékek átlaga jelenik meg az összes változóra egyidejűleg. A KMO/MSA értékek az alábbiak szerint minősíthetők: 0,5 alatt elfogadhatatlan, ha a KMO nagyobb vagy egyenlő mint 0,5, akkor gyenge, ha nagyobb vagy egyenlő mint 0,6 akkor közepes, ha nagyobb vagy egyenlő mint 0,7, akkor már megfelelő. Ha a KMO érték nagyobb vagy egyenlő mint 0,8, akkor az már a nagyon jónak minősül. Mint ahogy azt a 12. táblázat is mutatja, az egyes vizsgálati években kialakított faktorok KMO értékei a megfelelő és nagyon jó kategóriába esnek (SAJTOS–MITEV 2007).

12. táblázat: A főkomponens elemzés alkalmazhatóságának főbb mutatószámai

Településcsoport	Év	Főkomponensek száma	KMO	Sig.	Megmagyarázási %
... - 199 fő TÖRPEFALU	2007	6	,774	0,000	74,441
	2013	5	,777	0,000	66,838
200 - 499 fő APRÓFALU	2007	5	,780	0,000	71,558
	2013	5	,741	0,000	68,285
500 - 999 fő KISFALU	2007	6	,775	0,000	77,524
	2013	6	,721	0,000	72,500

Forrás: saját szerkesztés 2017.

Mind a hat esetben a varimax rotálást alkalmaztam. A rotáció nem változtatja meg a faktorok információtartalmát sem pedig a szignifikancia szintet, csupán egy bizonyos szögben forgatja el a faktor tengelyét. Azonban megváltozhatnak a faktorsúlyok, így a komponensek a már kialakított információtartalommal egyenlőbben oszthatnak (DOMBI et al. 2017).

A program a 12. táblázatban található faktorszámokat kínálta fel. A legtöbb esetben 6 faktor került kialakításra a rendelkezésre álló változók alapján, azonban három esetben 5 főkomponenssel folytattam le a vizsgálatokat. A szignifikancia minden esetben 0 értékkel rendelkezett. A varianciahányad-módszerével meghatározásra került, hogy az elemzés során az információtartalom hány százaléka maradt meg. Látható, hogy a 19 változóra leszűkített vizsgálat során a magyarázási százalék a minimálisan elvárt 60%-on felül van az összes faktorelemzés során.

2.3 Klaszteranalízis

A kapott faktorkoordináták alapján klaszteranalízist végeztem, hogy csoportosítani tudjam a vizsgálati elemeket. Elsődleges célom az volt ennek a módszernek az alkalmazásával, hogy a

megfigyelési egységeket homogén csoportokba rendezzem. Tehát az egyes csoportokba tartozó elemek hasonlítsanak csoporttársaikhoz, azonban más csoportot alkotóktól eltérést mutassanak. Ennek a többváltozós módszernek a segítségével egyfajta osztályozást végeztem el. Azonban a klaszterelemzés korlátait figyelembe véve le kell szögezni, hogy a vizsgálat eredménye nem feltétlenül jelenti azt, hogy csakis ez a legjobb megoldás az 1000 fő alatti településcsoportok karakterisztikájának meghatározására, hiszen a klaszterek lehatárolása teljes mértékben a vizsgálatba vont változóktól függ. A faktorelemzés áttekintésekor már említettem a változók kapcsán felmerült problémákat – melyek itt is visszaköszönnek.

A csoportokhoz rendelhető faktorokból csak azokat vontam be a klaszterelemzésbe, melyek változó tartalma mind a két évben (tehát 2007-ben és 2013-ban is) megegyezett. A törpetelepülések esetében ez 4 faktort, míg a másik két településcsoportnál 3-3 faktort jelent. A kiugró értékekkel rendelkező megfigyeléseket azonban nem zártam ki, hanem a klaszterszámot növeltem meg (a településcsoportok mindegyike esetében 5 klasztert alakítottam ki). Így a szóban forgó települések – melyeket a kiugró értékeik miatt vagy pozitív, vagy negatív példaként említek – is bemutatásra kerülnek az elemzés során, azonban a többi település csoportba rendeződését nem befolyásolják.

A nagyobb minták esetében a hierarchikus elemzés nehézségekbe ütközik, mivel nem csupán az elvégzése nehézkes, hanem a kapott eredmények értelmezése is bonyolultabb. Éppen ezért a klaszterelemzés során a klaszterközpont (k-means) módszert alkalmaztam, mivel a mintavételi egységek száma magasnak mondható [(318 település x 10 változó x 2 év)+(665 település x 10 változó x 2 év)+(629 település x 7 változó x 2 év)]. A módszer egyik tulajdonsága, hogy a klaszterek számát előre meg kell határozni. Az elemzés során minden esetben 5 klaszterbe soroltam a településeket. A már említett kiugró értékekkel rendelkező települések vizsgálata miatt volt szükség erre, hiszen azokat is szerettem volna kategorizálni és jellemezni. Mint ahogy az a vizsgálatban megfogalmazásra került, a kiugró értékekkel rendelkező települések csoportját nem külön klaszterként értelmezem és mutatom be, hanem mint pozitív vagy éppen negatív példákat. Így tehát a településcsoportokon belül kialakított 5 kategóriából 2-ben a kiugró értékkel szereplő települések kaptak helyet, a másik 3 pedig a többi település között fellelhető eltérések alapján kialakult csoportokat tartalmazza.

A kapott eredményeket Microsoft Excell és QGIS 2.18.2 program segítségével ábrázoltam, melyek az eredmények című fejezetben kerülnek ismertetésre.

3. EREDMÉNYEK

A hazai településállomány vizsgálata során szembetűnő, hogy annak több mint fele 1000 fő alatti állandó lakossággal rendelkezik. A vizsgálat kezdeti évében 2007-ben a hazai településállomány (3152 db) 54,19 %-a (1708 db) volt 1000 fő alatti állandó lakosságú, 2013-ra (3154 db) pedig ez az arány 54,98 %-ra (1734 db) növekedett. A vizsgált időszakban 2 település jött létre, Mosonudvar és Tekenye. Mosonmagyaróvár Város Önkormányzatának 2009. évi 4. számú határozata alapján Mosonudvar Mosonmagyaróvár egyik településrésze volt, majd 2009-ben a helyi népszavazás eredményeként levált, és azóta önálló községként működik. Tekenye 2010 októberétől működik ismét önálló községként, ekkor vált el Zalaszentgróttól – olvasható a település internetes oldalán.

A 2007 és 2013 közötti időszakban az 1000 fő alatti állandó lakosságállománnyal rendelkező települések csoportjában az alábbi változások következtek be:

- 2007-ről 2013-ra 33 db település állandó népességszáma csökkent 1000 fő alá (Balinka, Biharugra, Borsosberény, Darány, Felsőlajos, Felsőszentmárton, Gátér, Gödre, Gölle, Györköny, Hobol, Hollóháza, Igar, Kemence, Magy, Magyarbóly, Magyarhomorog, Makkoshotyka, Mátraszele, Mezőkomárom, Mohora, Mosdós, Nagysimonyi, Nagyvisnyó, Nemesbikk, Nemesgulács, Nemesszalók, Palotabozsok, Pirtó, Rátka, Rédics, Tabajd, Újkér).
- Ebből a csoportból 2007-ről 2013-ra 7 település került ki (Hernádvécse, Nagylózs, Orfű, Pázmándfalu, Szorgalmatos, Tiszakerecseny és Zánka).

Ezeket a településeket megvizsgáltam idősorosan is, hogy láthatóvá váljon, vajon ez egy el- illetve odavándorlási tendencia eredményeként jött-e létre, vagy más okokra vezethető vissza. Azon települések esetében, melyek a vizsgálati időszak során kikerültek a vizsgálati településcsoportból (mert meghaladták az 1000 fős állandó lakosságú számot) 1-3 évben volt csupán negatív az állandó vándorlási különbözet. A csökkenés mértéke legtöbb esetben nem volt annyira jelentős, mint a többi évben tapasztalható növekedés, így ezek a települések a vizsgálati időszak alatt az 1000 illetve az alatti lélekszámú települések csoportjából ki is kerültek. Nagylózs, Zánka és Orfű esetében azonban folyamatosan növekedett ez a szám, mégpedig több alkalommal jelentős mértékben. Nagylózs a vándorlási különbözet vizsgálatakor kiemelkedő értékeket mutatott. Míg 2007-ben 914 fő állandó lakossal bírt, 2013-ra ez a szám elérte az 1032 főt. Feltételezhetően a település jó fekvésének is köszönhető ez a pozitív változás, hiszen Sopron mellett elhelyezkedő kis településről beszélünk. Orfű és Zánka még az a két település, mely a 2007 és 2013 közötti időszakban minden évben pozitív vándorlási különbözettel bírt. Esetükben feltételezhetően az erősen jelen lévő turisztikai behatásra lehet visszavezetni ezt a jelenséget.

Azon településcsoportban is – melyek még 2007-ben 1000 lélekszámot elérték, de 2013-ra már ez alá csökkentek – találhatóak olyan települések (Mosdós, Rédics és Magyarhomorog) melyek néhány évet leszámítva pozitív vándorlási egyenleggel rendelkeznek. Ennek ellenére azonban az állandó népességszámuk csökkent a vizsgált időszakban. Ezeket a településeket jobban megvizsgálva kirajzolódik, hogy ezt a csökkenő tendenciát a természetes fogyás során bekövetkezett népességcsökkenés idézte elő. Az említett településekre jellemző, hogy a vizsgált időszakban 4-7 alkalommal mutatott 10% körüli illetve afeletti értéket a természetes fogyás.

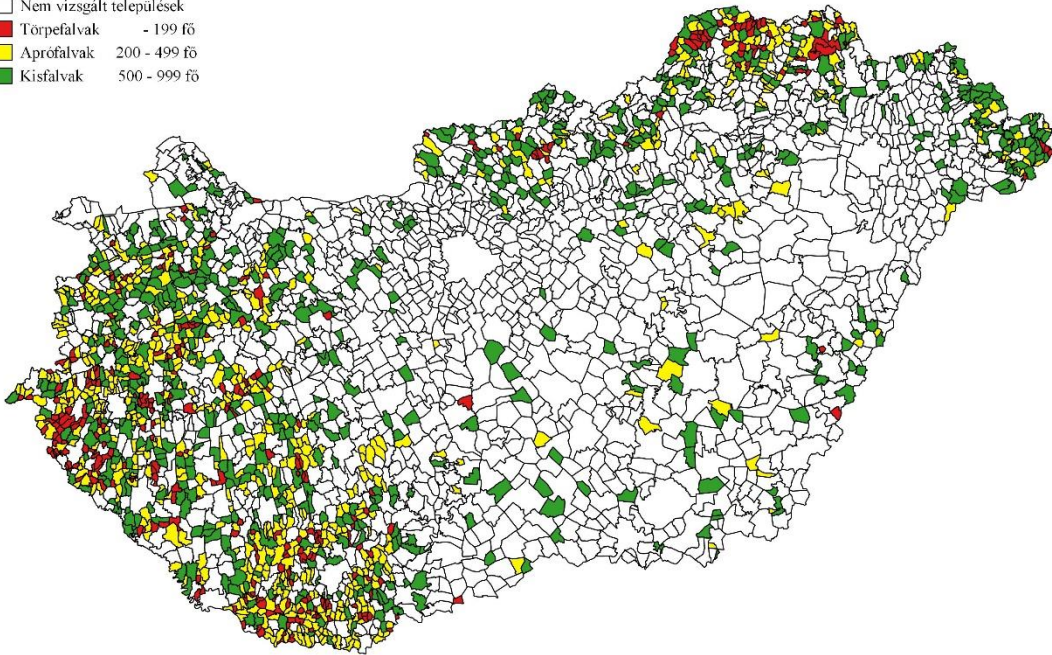
A vizsgálat alapját képező 1612 db település az alábbi kritériumoknak felel meg (14. ábra):

- a vizsgálat kezdeti és záró évében is (2007 és 2013-ban) 1000 fő alatt volt az állandó népesség száma
- 2013-ban is ugyan abban a településcsoportban voltak, mint 2007-ben – tehát nem vándoroltak.

Jelmagyarázat

Törpe-, apró- és kistalvak 2007-2013

□	Nem vizsgált települések
■	Törpefalvak - 199 fő
■	Aprófalvak 200 - 499 fő
■	Kistalvak 500 - 999 fő

14. ábra: A vizsgálatba vont 1612 db 1000 fő alatti település (2007 és 2013)

Forrás: saját szerkesztés 2017.

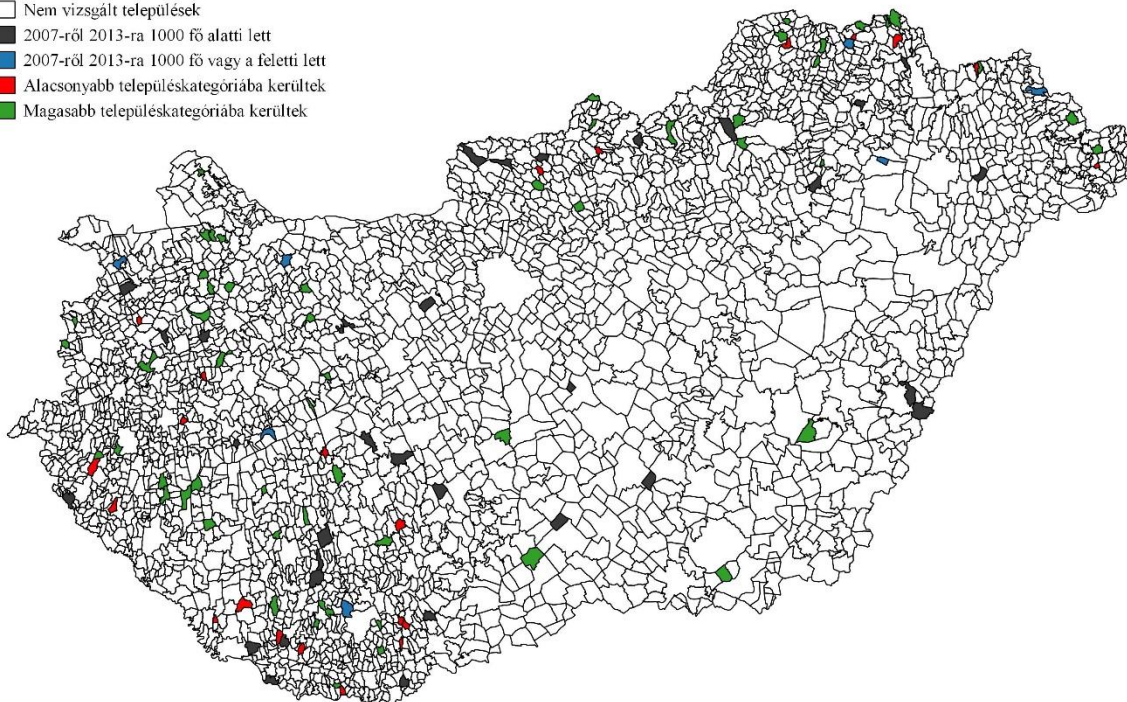
Látható, hogy az ebbe a méretkategóriába tartozó települések túlnyomó részt az ország északi és északkeleti valamint a déli területein helyezkednek el. Ennek okairól már az irodalmi feldolgozásban is több helyen említést tettem (2.2 fejezet).

A vizsgált két év adatai közel azonos képet mutatnak, szembetűnő változás nem tapasztalható a települések elhelyezkedését és számát tekintve. Az 14. ábrán jól kivehető, hogy a törpefalvak elhelyezkedése is gócpont szerű. Ezek a települések jellemzően az észak-magyarországi határ mentén, valamint Dél- és Nyugat-Dunántúl területein fordulnak elő nagyobb számmal. Az Alföldön is található elszórtan apró-, kis- illetve törpefalva, azonban semmi esetre nem mondható annyira jellemzőnek, mint az ország más területein. A 14. ábrán láthatóak azok a települések, melyek mind a két évben egy azon településkategórián belül maradtak, tehát a lakosságszámuk nem nőtt vagy csökkent oly mértékben, hogy azzal már más településkategóriába estek volna.

Jelmagyarázat

A vizsgálatból kizárt települések a kizárás alapja szerint

- Nem vizsgált települések
- 2007-ről 2013-ra 1000 fő alatti lett
- 2007-ről 2013-ra 1000 fő vagy a feletti lett
- Alacsonyabb településkategóriába kerültek
- Magasabb településkategóriába kerültek

15. ábra: A vizsgálatból kizárt települések

Forrás: saját szerkesztés 2017.

A 15. ábra szemlélteti azokat a településeket, melyeket kizártam a vizsgálatból. Sötétszürke színnel jelöltem azokat a településeket, melyek 2007-ről 2013-ra lettek csupán 1000 fő alattiak, és sötétkékekkel azokat a településeket, melyek 2007-ről 2013-ra kikerültek ebből a kategóriából. A piros szín jelzi azokat a falvakat, melyek lélekszám-csökkenése idézte elő a csoportváltást (tehát alacsonyabb településkategóriába lépett), és zöld színnel jelöltek azok, melyek lélekszám-növekedése idézte elő azt (magasabb településkategóriába került). Látható, hogy jellemzően népesség csökkenés idézte elő a települések csoportváltását.

A vizsgálat alapját képező 1612 település meghatározását követően a változók számát csökkentettem szakmai és statisztikai szempontok alapján. A vizsgálni kívánt területi tökekomponensek alapjait képező változók sokszor kevés információ tartalommal rendelkeztek, vagy teljesen hiányosak voltak. A vizsgálat kezdetén összegyűjtött 53 változót le kellett csökkenteni úgy, hogy a vizsgálat során kezelhető mennyisége mellett az információ tartalom se sérüljön jelentősen. Ennek eredményeként azt a 19 változót tartottam meg, ami az adatok tekintetében használható és releváns volt.

Míg más területi szinten történő vizsgálatok esetén több változót jellemez releváns tartalom, addig ez a szám a törpe- apró- és kistalvok esetében igen korlátozott. A vizsgálatot az elérhető erőforrásokra alapoztam, azonban a regionális fejlesztések során már használt veszteségtérkép modell átalakításával és a vizsgált területi szintre szabásával kialakítottam egy későbbiekben

használható adatgyűjtő és rendszerező módszert. *Meglátásom szerint jobban érezzük egy adott dolog/tőke hiányát, mint annak jelenlétét - főként ezeken a területeken.* A veszteségtérkép rámutat mindazon dolgokra/vagy azok hiányára, melyek gátló tényezőként hatnak egy település/térség fejlődésére. Tehát ezzel a módszerrel az immateriális tőke meghatározásán túl feltárhatóak azok a gyökérproblémák, melyek gátolják vagy megakasztják egy település/terület egység fejlődését úgy, hogy azok súlyosságuk szerint rangsorolásra is kerülnek. Nem csupán a veszélyeztetett és kiemelt területek listája állítható így össze, hanem azok súlyossági rangsora, kapcsolati összefüggéseket mutató hálózata is kirajzolódik (M11). Az 1000 fő alatti falvakra átalakított veszteségtérkép módszere az apró-, kis- és törpetelepülések területi tőkéjének feltárására és egységes mérésére szolgál. A kitöltés fókuszcsoporthoz javasolt, melyet a helyi kulcsemberek alkotnak és egy belső szakértői tervező moderál. A funkciótartományok vagy azok egyes elemei igény szerint elhagyhatóak, illetve kibővíthetőek. A funkciótartományok által tartalmazott veszteségtüneteket azok mértékétől függően 0 és 10 között kell értékelni. A 0 a „nem jellemző” míg a 10 a „nagyon jellemző; égető probléma” jelentést tartalmaz. A kitöltött veszteségtérkép kiértékelését követően lehetőség nyílik a súlypontok kijelölésére, melyekkel a gyökérproblémák és az ok-okozati viszonyok feltárásán túl a javaslatot alapját képezik.

Mindhárom településcsoport esetében a már említett 19 változó vizsgálatát szerettem volna lefolytatni a teljes vizsgálatot, azonban a faktorelemzések eredményei alapján – a hatékonyabb jellemzés érdekében - úgy döntöttem, hogy csupán a mindkét évben azonos változótartalommal bíró faktorok alapján készítem el a klaszterelemzéseket.

A faktorok változótartalma az M2 M3 és M4 mellékletben található. A fix változókkal történő vizsgálat során feltételeztem, hogy mind a két vizsgálati évben hasonló, netán ugyan azok a változók fogják alkotni az egyes faktorokat. Ez a feltevés többnyire be is igazolódott, hiszen mint ahogy azt mindhárom településcsoport faktorelemzésének eredményein láthatjuk, a 2007-ben tapasztalt karakterisztika jelent meg a 2013-as év vizsgálata során is.

3.1 A településekhez kapcsolódó mutatók elemzése - faktoranalízis módszerével

A 2007 és 2013-ban is a törpetelepülések csoportjába tartozó falvak vizsgálata során 4 olyan faktor jött létre, mely mindkét évben azonos változótartalommal rendelkezett (13. táblázat). Ez a 4 faktor 10 változót tartalmaz, tehát a vizsgálatba vont változók kicsivel több, mint fele 2013-ban is ugyan abban a faktorban kapott helyet, mint 2007-ben. A vizsgálat során a többnyire társadalmi, kulturális és turisztikai valamint vándorlási helyzetképet leíró faktorok jelentek meg hangsúlyosan. Bár egy-egy faktor többféle változót is tartalmaz (tehát például nem csupán a társadalmi vagy turizmus névvel lehetne illetni azokat, hanem például a gazdasági oldalról is megközelíthetőnek tűnnek) véleményem szerint az elnevezésük követhető, logikus és szakmailag is megalapozott.

Mint azt a 13. táblázat is összefoglalja, a „társadalmi” elnevezésű faktorba kerültek az alábbi változók: regisztrált munkanélküliek száma összesen, állandó népességből a 0-17 éves korosztály és az elveszültek száma. Bár a regisztrált munkanélküliek számát értelmezhetnénk gazdasági tényezőként is, úgy gondolom a társadalmi csoportban is kellőképpen helytálló és magyarázható a jelenléte. A „turizmus” elnevezésű faktor tartalmazza a vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban, falusi szállásadás vendéglátóinak száma és a külföldiek által eltöltött

vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban névvel ellátott változókat. A „vándorlás” névvel ellátott faktor az állandó elvándorlás és odavándorlás adatait tartalmazza. Bár számos vizsgálat során ennek a két változónak az egyenlegét veszik alapul, én mégis érdemesnek gondoltam ezeket külön kezelni. Véleményem szerint a vizsgált településcsoportoknál nem csupán az egyenleg illetve a változás iránya a beszédes, hanem annak mibenléte is fontos többletinformációkat hordozhat. A „kulturális” faktor pedig a kulturális rendezvényeken részt vevők száma és a közművelődési intézmények száma elnevezésű változókból épül fel.

13. táblázat: A törpefalvak azonos változótartalommal rendelkező faktorai a 2007 és 2013-as évben (318 db)

Változók	Faktorok változótartalma 2007	Faktorok változótartalma 2013	Faktor neve tartalma alapján
Regisztrált munkanélküliek száma összesen	,810	0,705	„Társadalom”
Állandó népességből a 0-17 éves korosztály	,802	,833	
Élveszületések száma	,668	,648	
Vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban	,867	,845	„Turizmus”
Falusi szállásadás vendéglátóinak száma	,822	,806	
Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban	,666	,731	
Állandó odavándorlások száma	,828	,783	„Vándorlás”
Állandó elvándorlások száma	,799	,587	
Kulturális rendezvényeken részt vevők száma	,787	,741	„Kultúra”
Közművelődési intézmények száma	,758	,845	

Forrás: saját szerkesztés 2017.

A vizsgálatba vont 19 változó közül 9 db (melyek nem egyazon faktorba rendeződtek a két vizsgálati évben) kiesett a további vizsgálatok alól, tehát a klaszteranalízisben már nem kapnak helyet.

Az aprófalvak esetében a faktorok változótartalma máshogy alakult (M3). Ebben a településkategóriában is 3 faktor mondható állandó változótartalommal bírónak. A 14. táblázat foglalja össze azt a 3 faktort, mely mindkét vizsgálati évben azonos változótartalommal rendelkezett.

A települések ezen csoportjánál is szembeűnő, hogy többségében a társadalmi, turisztikai és kulturális dimenzióba sorolható változók rendeződtek egyazon faktorba, a két vizsgálati évben. A 19 változó az aprófalvak esetén 5 faktorba rendeződött mind 2007-ben és 2013-ban. Azonban teljes egyezés csupán az említett 3 faktorban mutatkozott. A másik két faktor esetén is csupán 1-1 változó faktorváltása miatt hiúsult meg az egyezés. A M3 számú melléklet áttekintését követően leszűrhető az a megállapítás, hogy a „Közüemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások

száma” és a „Lakásállomány” elnevezésű változók csoportváltása idézte elő a faktorok tartalomváltozását.

14. táblázat Az aprófalvak azonos változó tartalommal rendelkező faktorai a 2007 és 2013-as évben (655 db)

Változók	Faktorok változó tartalma 2007	Faktorok változó tartalma 2013	Faktor neve tartalma alapján
Állandó népességből a 0-17 éves korosztály	,855	,867	„Társadalmi”
Élveszületések száma	,722	,710	
Állandó elvándorlások száma	,663	,650	
Regisztrált munkanélküliek száma összesen	,662	,624	
Állandó odavándorlások száma	,615	,531	
Vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban	,868	,923	„Turizmus”
Falusi szállásadás vendéglátóinak száma	,841	,887	
Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban	,740	,574	
Közművelődési intézmények száma	,735	,854	„Kultúra”
Kulturális rendezvényeken részt vevők száma	,702	,800	

Forrás: saját szerkesztés 2017

A mindkét vizsgálati évben azonos tartalmú faktorok száma tehát 3. A „Társadalmi” csoportot az el- és odavándorlások, az élveszületések, az állandó népességből a 0-17 éves korosztály valamint a regisztrált munkanélküliek számát tartalmazza. A „Turizmus” elnevezésű csoport a jellemzően turizmushoz köthető változókat tartalmazza, a „Vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban”, „Falusi szállásadás vendéglátóinak száma” és a „Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban”. A „Kultúra” névvel illetett faktorban pedig a „Közművelődési intézmények száma” és a „Kulturális rendezvényeken részt vevők száma” nevű változó kapott helyet.

Az aprófalvak további vizsgálatakor a 14. táblázatban szereplő faktorokat vettem figyelembe. A klaszterelemzés által feltárt eredményeket a következő alfejezetben mutatom be.

A harmadik vizsgálati csoportot alkotó kisfalvak esetén 3 tökecsoportban mutatkozott egyezés. Bár mindhárom csoport már szerepelt az eddig bemutatott településkategóriák legalább egyikében, azonban abban a kombinációban még nem jelentek meg. Azonos változó tartalommal jött létre a „Turizmus” faktor, mely a „Falusi szállásadás vendéglátóinak száma”, „Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban” és a „Vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban” elnevezésű elemeket foglalja magában. A „Vándorlás” elnevezésű, mely az el- és odavándorlások adatait tartalmazza, valamint a „Turizmus” faktor, mely a „Kulturális rendezvényeken részt vevők száma” és a „Közművelődési intézmények száma” változókat tartalmazza (15. táblázat). A kistelepülések faktorelemzése során mindkét vizsgálati évben 6-6

faktor került lehatárolásra. Ez a szám megegyezik a törpetelepülések faktorszámával, azonban eggyel több, mint ami az aprótelepülések esetén kialakult. A jelen vizsgálati csoportba tartozó települések egyes változók mentén felvett értékei alapján az eddigiekhez képest szembetűnőbb eredmény az is, hogy a nem teljesen egyező faktorok között jelentősebb volt a faktorok közötti vándorlás a két vizsgálati évben. Ennek következménye tehát, hogy bár 6 faktor került lehatárolásra (csakúgy, mint a törpetelepülések esetén) csupán 3 faktor változótartalma egyezett (ellenben a törpetelepülések esetén ez a szám 4 volt) (M4).

15. táblázat: A kistelepülések esetén kialakított faktorok változótartalma 2007 és 2013-ban

Változók	Faktorok változótartalma 2007	Faktorok változótartalma 2013	Faktor neve tartalma alapján
Falusi szállásadás vendéglátóinak száma	,869	,903	„Turizmus”
Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban	,826	,706	
Vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban	,815	,922	
Állandó odavándorlások száma	,870	,894	„Vándorlás”
Állandó elvándorlások száma	,643	,544	
Kulturális rendezvényeken részt vevők száma	,829	,793	„Kultúra”
Közművelődési intézmények száma	,820	,794	

Forrás: saját szerkesztés 2017.

Összességében mind a három településcsoportnál megfigyelhető, hogy a turizmus és kulturális faktorok jól elkülönülnek a többitől, valamint a társadalmi és vándorlási változók esetén is hasonlóan szembetűnő az elkülönülés.

3.2 A településcsoportok kialakítása - klaszteranalízis módszerével

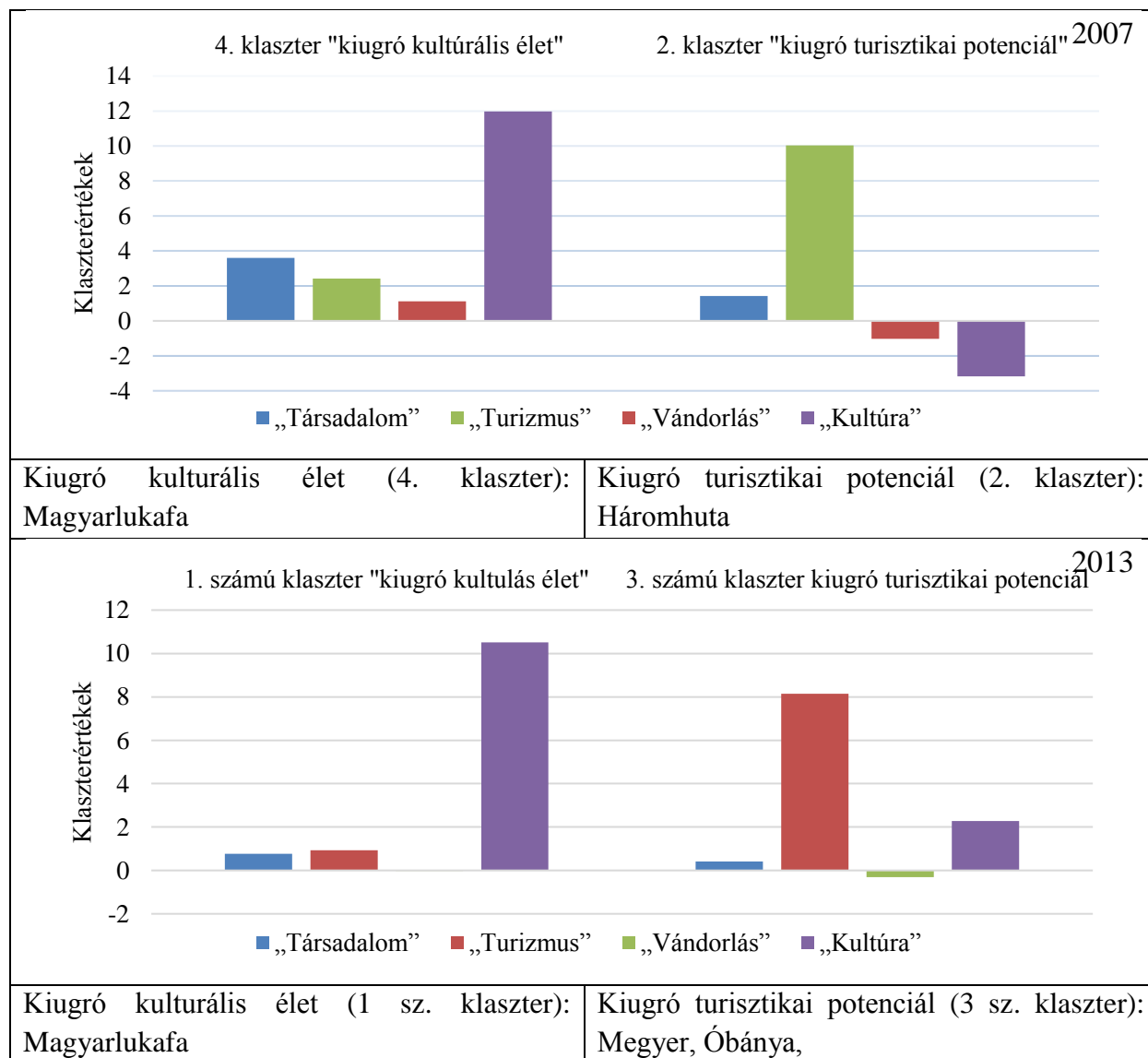
A faktoranalízis során megalkotott faktorkoordinátákkal mindhárom településcsoportra mind a két évben elkészítettem a klaszteranalízist. A klaszterek számát minden településcsoport és mindkét év tekintetében egységesen 5 darabban határoztam meg. Tettem mindezt azért, mert a klaszterelemzések során néhány település esetében kiugró adatokra lettem figyelmes. Ezeket a speciális eseteket a faktorsúlyoknak megfelelően külön klaszterbe sorolta az SPSS. Habár a kiugró adatok kiszűrését még a faktorelemzés előtt elvégeztem, a klaszterelemzés során mégis szembetűnő eltérések mutatkoztak. A különböző területeken kimagasló értékekkel rendelkező települések megvizsgálását követően úgy határoztam, hogy megnövelem a kezdeti klaszterszámot (mely 3 volt eredetileg) 5-re, és így a kiugró települések karakterisztikáját is pontosabban be tudom mutatni. Több esetben erre, mint pozitív példák bemutatására került sor. A klaszterelemzések során keletkezett értékelő táblázatokat az M5 - M10 számú mellékletek tartalmazzák, valamint az eredmények térképes megjelenítésére is sor került. A kapott klaszterek elnevezését két szóval (2 taggal) oldottam meg. Az első tag egy általános elnevezés, mely a klaszter által tartalmazott összes paraméter fejlődési iránya alapján keletkeztetett. A második tag az eltérés irányát leginkább meghatározó tőkevényező alapján került meghatározásra, az alapján, mely a legjobban jellemzi a

klaszterbe tartozó településeket. Így jöhetett létre, például a kiugró kulturális élet, vagy az alvó környezet elnevezés is. A klaszterek elnevezése nem csupán a három településcsoport esetében eltérő, hanem a két vizsgált évben sem mindig azonos. Ennek oka, hogy a településcsoportokat tömörítő községek eltérő karakterisztikával (is) rendelkeznek, valamint a vizsgálat kezdeti évében más jellemvonások érvényesültek erőteljesebben, mint a záró szakaszban. Ezek nem csupán a programozási időszak kezdete és utolsó éve közötti tényezőkülönbségnek köszönhetőek, hanem a már említett gazdasági világválság hatásainak is. Mint ahogy arra korábban is kitértem, a vizsgálat első éve a gazdasági világválság előtti viszonyokat mutatják, míg a 2013-as év részben a válságra adott reakciók tükrében értelmezendő.

3.3 Törpefalvak - 200 fő alatti települések csoportjai

Azokat a településeket nevezem törpefalvaknak, melyek állandó lakosság száma nem éri el a 200 főt tesz ki. A vizsgálat alapján ezek közül is azok a települések adják, melyek 2007-ben és 2013-ban is ebbe a településcsoportba tartoztak.

16. táblázat: A törpefalvak közül kiemelkedő településcsoportok 2007 és 2013 viszonylatában

Forrás: saját szerkesztés 2017.

Az így lehatárolt 318 db település (M6) klaszterelemzése során 5 klasztercsoport került lehatárolásra. Az 5 klaszterből 2007-ben 2 darab 1-1 települést tartalmaz csupán, így ezeket nem neveztem különálló településcsoportoknak, hanem mint pozitív példákat említem a vizsgálatban (16. táblázat).

Megvizsgálva a 2013-as évet is megállapítható, hogy ezen településcsoportokat alkotó községek nem csupán a vizsgálat kezdeti időszakában bírtak kiemelkedő értékekkel, hanem mindezt a 2013-as évben is megtartották, valamint újabb települések jelentek meg körülöttük. Ezt a tendenciát mutatja be a 16. számú táblázat. 2007-ben kiugró kulturális élet jellemezte Magyarlukafa települést, így a „*kiugró kulturális élet*” elnevezéssel illették a klaszterét. Ezt a kiemelkedő pozícióját a 2013-ban lefolytatott vizsgálat során is tartotta. A település a vizsgált tőkecsoportok esetében azonban az átlag feletti értékekkel rendelkezik. A legkiemelkedőbb teljesítményt a kulturális élet területén nyújtja, mely a kulturális rendezvényeken részt vevők számát és a közművelődési intézmények számát vizsgálja. A település alaposabb megismerését követően értelmet nyer ez nagy eltérés. Magyarlukafa kiemelkedő természeti értékekkel rendelkezik - a Zselici Tájvédelmi Körzet szomszédságában, dombok övezte völgyben, halas- és horgásztavakkal kiegészülve -, melyhez nagyobb számú holland népesség is társul. A norvég Stella Polaris Társulat által kialakított pajta-színház, valamint szálláshelyek kiegészítik a kis falu lakóinak aktív közösségi és kulturális életét. Nem csupán a régi hagyományok életben tartásával képesek a látogatókat odavonzani (Vendel-napi búcsú, tájház, zsupptető-készítés), hanem egyéb specialitásokat is kínálnak az érdeklődők számára (Lukafa Galéria kiállításai, norvég Stella Polaris Társulat által szervezett előadások és workshopok) (MAGYARLUKAFÁ 2017). Látható tehát, hogy a helyi értékek és a nemzetközi kapcsolatok megerősítése révén hosszú távú dinamikus fejlődést tudott elérni a település – mely az immateriális tőkeelemek fejlődésben játszott szerepét mutatja.

A törpéfalvak településkategóriájában a másik kiugró értékekkel rendelkező dimenzió a „*kiugró turisztikai potenciál*” elnevezésű klaszter. A 2007-es vizsgálat során Háromhuta település került ebbe a csoportba, azonban 2013-ra már Megyer, és Óbánya került ebbe a csoportba (16. számú táblázat). Mint az a csoport nevéből is kiderül, ezek a települések kimagasló turisztikai potenciállal rendelkeznek, mely az alábbi változókat tartalmazó faktorkoordináták alapján került meghatározásra: vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban, falusi szállásadás vendéglátóinak száma, külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban.

17. táblázat: A kiugró turisztikai potenciállal rendelkező törpéfalvak változónkénti rangsora 2013-ban

Település	Vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban	Falusi szállásadás vendéglátóinak száma	Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban
Háromhuta	13.	6.	3.
Megyer	2.	9.	4.
Óbánya	1.	2.	22.

Forrás: saját szerkesztés 2017.

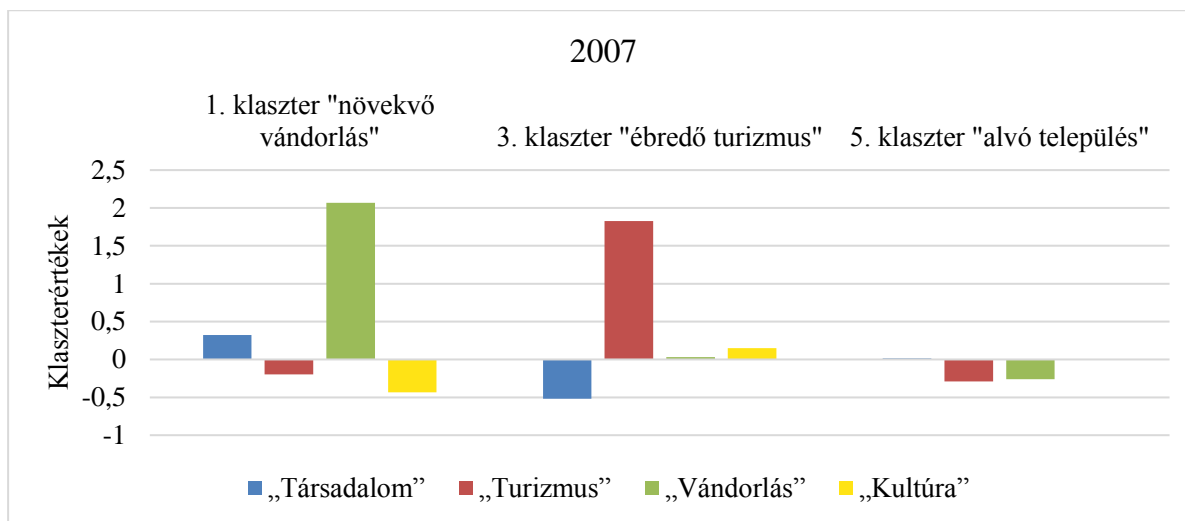
Az említett faktorkoordinátákat a települések részletesebb feltárása igazolta, miszerint ezeken a településeken valós turisztikai aktivitás figyelhető meg. A 17. táblázat tartalmazza az ebbe a

csoportba tartozó települések változónkénti rangsorát. A 318 darab törpefalvakat a táblázatban szereplő változók 2013-as értékei alapján sorrendbe állítottam, és megvizsgáltam, hogy a kiugró turisztikai értékekkel rendelkező települések csoportjába tartozó községek mely változók esetében sorolódhatnak az első 5%-ba (1.-16. rangsor valamelyike). Az eredmények tükrében elmondható, hogy Háromhuta és Megyer mind a három változó esetében az első 5%-ban van, míg Óbánya csupán egy-egy változó tekintetében marad el az elsőől, azonban ez az elmaradás sem jelentős mértékű.

A települések honlapjai is arról árulkodnak, hogy joggal tartoznak ezek a törpefalvak ebbe a klaszterbe. Mindegyik település remek természeti adottságokkal rendelkezik, melyeket ki is aknáznak – természetesen mindenki máshogyan.

- Háromhuta település esetében nem csupán a Zempléni táj és a Tájvédelmi Körzet, hanem a múltat idéző séták lehetősége is jelentős potenciált képvisel a falusi turizmus és idegenforgalom stabilitásában. A település jellemzője, hogy nem csupán a helyi tájjellegű ételek és italokkal várják az odalátogatókat, hanem az év minden időszakában rendeznek sport, hagyományörző és kulturális programokat egyaránt (HÁROMHUTA 2017).
- Megyer település egy egészen újszerű megoldással vívta ki a helyét. A falu speciális kínálata, hogy ki lehet bérelni. Az ehhez szükséges háttér-infrastruktúrát és szolgáltatást többségében a falu lakói nyújtják, mely nem csupán a vendégházak karbantartását jelenti, hanem azok helyi termékekkel való ellátását/feltöltését is. Így megvalósul a falusi vendégszta, melyet a település a legfontosabb piacának tekint. A helyi termékekkel az itt megszálló vendégek helyi ellátásának biztosításán túl, az utólagos ellátás is megvalósul. Erre a helyi termékeket árusító bolt nyújt megoldást (MEGYER 2017).
- Óbánya egy egytűcs törpefalva, melyet a Kelet-Mecsek védett erdői vesznek körül. Az idelátogató megtapasztalhatja a gyorsan folyó hegyi patak, hegyoldali pincék, és a régiesen romantikus lakóházak szépségeit. A terület gazdag növény és állatvilágát számos túraútvonalon keresztül feltérképezhetjük. A hosszabb időtöltés lehetőségét a helyi turisztikai és idegenforgalmi létesítmények teremtik meg (ÓBÁNYA 2017).

A törpefalvak területi tökéjének vizsgálata során 5 településcsoportot különítettem el, melyből kettőt 2007 és 2013-ra is a fentiekben jellemeztem. Az említett két csoport a kiugró értékeket tartalmazó települések csoportja, azoké melyek 1-1- területen kimagasló teljesítményt értek el. Ezzel kiemelkedve mintegy pozitív példaként a többi törpefalva közül. A 2007-ben lehatárolt másik 3 településcsoport a 16. számú ábrán bemutatott tényezők jellemzik. (A 2013-ban megalkotott 3 csoport ezt követően kerül bemutatásra.)

16. ábra: A törpetelepülések területi tökecsoportok szerinti jellemzői (2007 időszak értékei alapján)

Forrás: saját szerkesztés 2017.

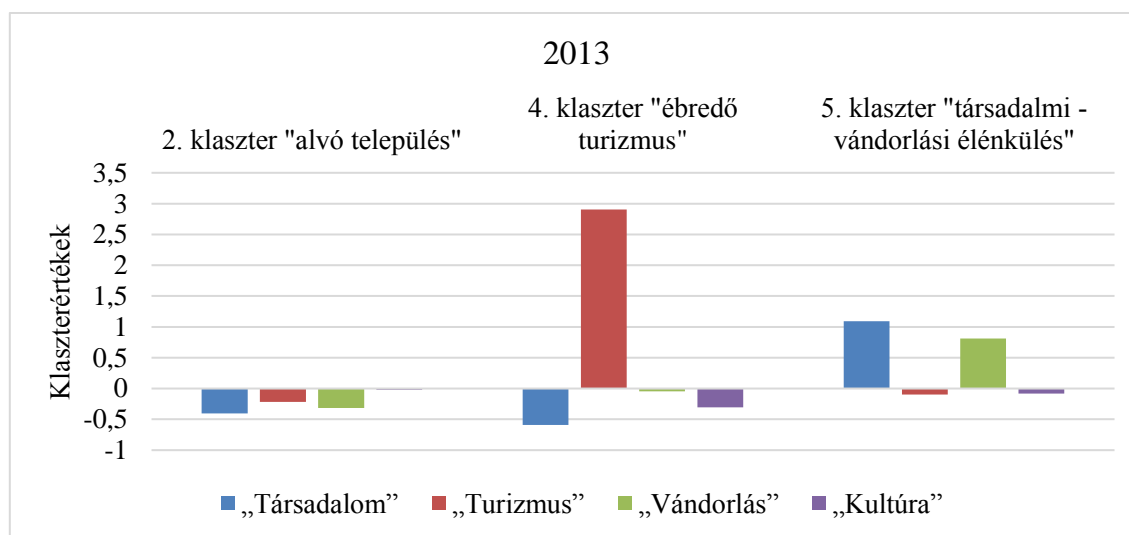
A 2007-es adatok alapján a vizsgált 318 db törpetelepülés közül 31 db került az 1. számú klaszterbe, melyet „*növekvő vándorlás*” névvel láttam el. Ezek a települések a klaszteranalízisbe bevont változók alapján az el- és odavándorlások számát tekintve az átlagnál 2-3-szor magasabb értéket vettek fel. (Itt szeretnék visszaautalni a vándorlási egyenleggel kapcsolatos feltevésemre, miszerint nem csupán annak iránya, hanem annak összetétele is fontos információ tartalommal bírhat.) A kék színnel jelölt „társadalmi” faktor mentén a törpetelepülések átlagánál magasabb átlagértéket vett fel ez a klaszter. Ez annak az eredményez, hogy az alábbi változók mentén az átlagot kicsivel meghaladó értékeket vettek fel: regisztrált munkanélküliek száma, állandó népességből a 0-17 éves korosztály, és az élveszületések száma. A kulturális rendezvényeken részt vevők száma esetében – mint ahogy azt a sárgával jelölt „kultúra” faktor is jelzi – az átlagértékekhez képest jelentősen elmaradnak ezek a települések. Míg a törpetelepülések átlaga a „kultúra” faktor esetében 273, addig az 1. klaszterbe tartozó településekre csupán 98. Mint ahogy az a 16. ábráról leolvasható, a vizsgált klaszter a „turizmus” faktor tekintetében csupán kis mértékben marad el a törpetelepülésekre jellemző átlagtól.

A 3. klaszter az „*ébredő turizmus*” nevet viseli, amit a 18. ábrán a bordó színnel jelölt „turizmus” faktor értékei alá is támasztanak. Az ebbe a faktorba tartozó változók értékeinek vizsgálata során jelentős megugrás tapasztalható. Míg a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban nevé változóhoz tartozó átlagérték 10 körül mozog, addig a 3. klaszterbe tartozó települések átlagértéke meghaladja a 47-et. Ugyan ilyen nagy eltérés tapasztalható a vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban elnevezésű változó esetén is – a törpetelepülések átlagértéke 91, a klaszterhez tartozó átlagérték pedig 573. A „vándorlás” és „kultúra” faktorok esetében nem tapasztalható az átlagtól való jelentős eltérés, azonban a „társadalom” faktort alkotó változók értékei mentén azonban megfigyelhetünk eltéréseket. Bár a regisztrált munkanélküliek számát tekintve a törpetelepülések átlagához képest kedvezőbb értékekkel rendelkezik ez a klaszter (tehát kisebb értéket vett fel 2007-ben), az élveszületések és az állandó népességből 0-17 éves korosztály arányát tekintve is alacsonyabb értékekkel rendelkezik – ami ezen települések lakosságpótlását negatívan befolyásolja. Ebbe a klaszterbe 36 darab település tartozik.

Az 5. számú klaszter, mely az „*alvó település*” nevet kapta 249 települést foglal magában. Ennek a csoportnak a jellegzetessége, hogy a vizsgált faktorok mentén az átlagértékhez nagyon közeli értékekkel rendelkeznek. Bár a „turizmus” és „vándorlás” faktorok esetében a törpetelepülések átlagértékénél valamelyest alacsonyabb értékekkel rendelkeznek, ez az eltérés nem bizonyul számottevőnek. Megvizsgálva a klaszteranalízisből kimaradt változókat, szintén nem tapasztaltam az átlagtól való jelentős eltérést.

A 2013-as év adatai alapján is 2 olyan klaszter került lehatárolásra, mely a kiugró értékekkel rendelkező településeket tartalmazta. Ezt a 16. táblázat tartalmazza. A fennmaradó települések 3 további klaszterbe rendeződtek, melyeket a 17. ábra mutat be.

A 2. klaszter, mely az „*alvó település*” nevet viseli, 216 darab települést tartalmaz. Mint ahogy az a 19. ábrán is látható, ennek a csoportnak a legfőbb jellegzetessége, hogy átlag alatti értékekkel rendelkezik az összes faktor esetében. Ez a „társadalmi” faktort tekintve részben pozitív előjellel bír, hiszen bár sem az állandó népességből a 0-17 évesek száma sem pedig az elveszületések száma esetén nem vesz fel az átlagnál nagyobb értékeket, azonban a regisztrált munkanélküliek száma esetén is ugyan ez mondható el. A „turizmus” faktort alkotó 3 változó - falusi szálláshelyek külföldiek által eltöltött vendégéjszakáinak száma, falusi szálláshelyek vendégéjszakáinak száma és a falusi szálláshelyek vendéglátóinak száma – tekintetében szintén átlag alatti értékekkel rendelkezik. A „vándorlás” elnevezésű faktor esetében szintén részben pozitív hozadéka van az átlagon aluli értékeknek. A változók átlagértékei alapján elmondható, hogy míg a törpetelepülések állandó elvándorlásának átlagértéke 4,1, addig a 2 klaszter településeinek átlagértéke 2,6. Ugyan ez figyelhető meg az állandó odavándorlások esetében is, mivel a törpetelepülések átlagértéke 3,3 addig a 2. klaszter településeinek átlagértéke 2. Így noha ezen klaszter településeit nem jellemzi nagy számú odavándorlás, az elvándorlás sem annyira jellemző rájuk.

17. ábra: A törpetelepülések területi tökecs csoportok szerinti jellemzői (2013 időszak értékei alapján)

Forrás: saját szerkesztés 2017.

A 4. klaszter az „ébredő turizmus” jelleggel bíró településeket tartalmazza. Mint ahogy a 17. ábrán látható, ezeknek a falvaknak a többnyire a turizmus a mozgatórugójuk. 13 darab település tartozik ebbe a csoportba. A települések között találjuk például:

- Borgátát, mely a Kissomlyó hegy lábánál fekvő aprófalú, a 47 C fokos termálvízre épült fürdő révén érte el kiemelkedő teljesítményt (BORGÁTA 2017).
- Háromhuta település esetében nem csupán a Zempléni táj és a Tájvédelmi Körzet, hanem a múltat idéző séták lehetősége is jelentős potenciált képvisel a falusi turizmus és idegenforgalom stabilitásában. A település jellemzője, hogy nem csupán a helyi tájjellegű ételek és italokkal várják az odalátogatókat, hanem az év minden időszakában rendeznek sport, hagyományőrző és kulturális programokat egyaránt (HÁROMHUTA 2017).
- Vagy említhetjük Szentkozmadombját is, mely a Zalai-dombságban meghúzódó törpetelepülés, ami már 1199-ben említésre került. A település potenciálját talán éppen hogy az elhelyezkedésének köszönheti, hiszen a Horvát, Szlovén és Osztrák határ egyformán közel van hozzá. A falusi turizmus csendes, nyugodtabb formáját kedvelők számára kínál szállásokat a településen létesült vendégháza, mely magán viselik a helyi építészet jellegzetességeit. A jelenleg még omladozó Dervanics uradalmi kastély, - felújítását követően - újabb vonzerőként jelenhet majd meg a környék turisztikai életében. A település sikerének előremozdítója a helyi összetartó közösség is, mely számos külföldi kapcsolattal rendelkezik (NOVAIPLÉBÁNIA 2011).

A 4. számú klaszter a „társadalom” és „kultúra” faktorok mentén átlag alatti értékeket vesz fel, a „vándorlás” faktor pedig megfelel a törpetelepülések átlagának.

Az 5. számú klaszter 86 települést tömörít magában. Fő jellegzetessége – mint ahogy azt neve is mutatja – hogy, „társadalmi” és „vándorlási” faktorok mentén mutat nagyobb aktivitást a törpetelepülések átlagához képest. A vándorlás tekintetében a törpetelepülések átlagának kétszeresét mutatja, tehát bár az elvándorlás magasabb az átlagnál, az odavándorlásra is ugyan ez jellemző. A „társadalmi” faktorba tartozó regisztrált munkanélküliek arányánál is ez a tendencia figyelhető meg. Az élveszületések száma és az állandó népességből a 0-17 évesek száma elnevezésű változók kapcsán szintén elmondható, hogy a törpetelepülések átlagának kétszerese jellemzi az 5. klaszter településátlagát. A „turizmus” és „kultúra” faktorok átlagértékei elmaradnak a törpetelepülések átlagától. A faktoranalízisbe bevont változókon felül megvizsgáltam a klaszter településeihez tartozó cigány népesség számát is. A 2011-es népszámlálási adatokat használtam fel, melyet a 2013-as népességi adatokhoz viszonyítottam. A vizsgálatba vont 318 törpetelepülésen a 2011-es cigányság aránya a 2013-as népességhez viszonyítva 4,6% volt, az 5. klaszter településeinek átlaga pedig 11,97%.

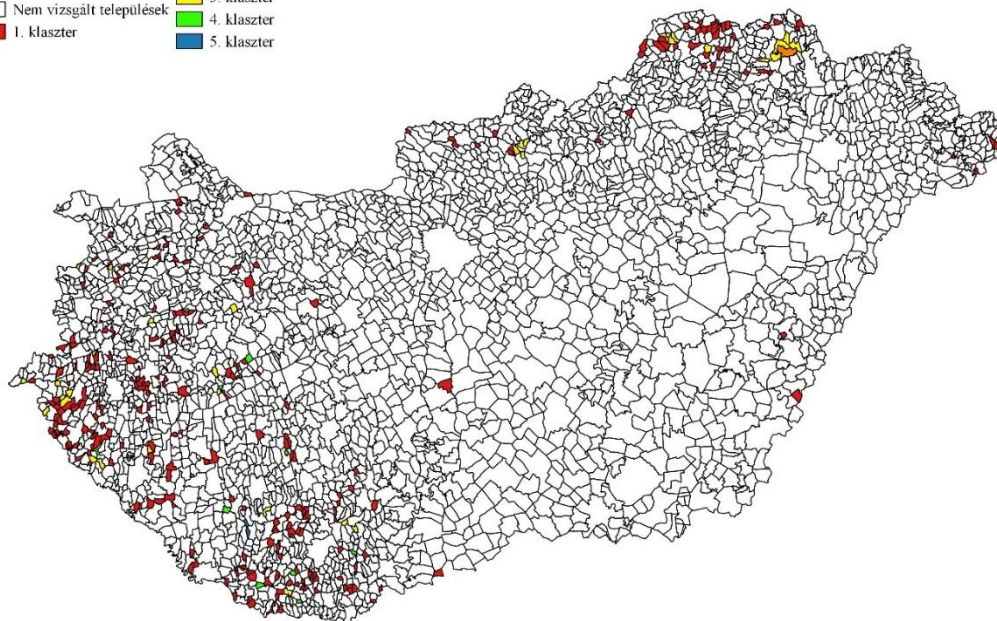
A fentiekben kifejtett 2007-ben kialakított klaszterek települései a 18. ábrán tekinthetők meg. Az ábra jól szemlélteti, hogy a törpetelepülések főként az ország északi és dél-délnyugati területein helyezkednek el.

Az általuk alkotott különböző csoportokat véleményem szerint nem lehet egyértelműen lehatárolni az egyes területi egységek tükrében. Felfedezhetőek ugyan gócpontok az egyes klasztercsoportok szerint, de nem bizonyítható egyértelműen azok elhelyezkedésének indoka. Az 1. számú klaszter (pirossal jelölve) esetén tartom érdemesnek a területi lehatárolást, mivel véleményem szerint ennek a klaszternek a települései mutatnak csoportos térbeli elrendeződést. Hasonló jelenség figyelhető meg az „ébredő turizmus” (sárgával jelölt 3. számú klaszter) csoportba tartozó települések esetén is. A többi klaszter településeiről nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a térben csoportokat hoznának létre.

Jelmagyarázat

Törpefalvak 2007

□ Nem vizsgált települések	■ 2. klaszter
■ 1. klaszter	■ 3. klaszter
	■ 4. klaszter
	■ 5. klaszter

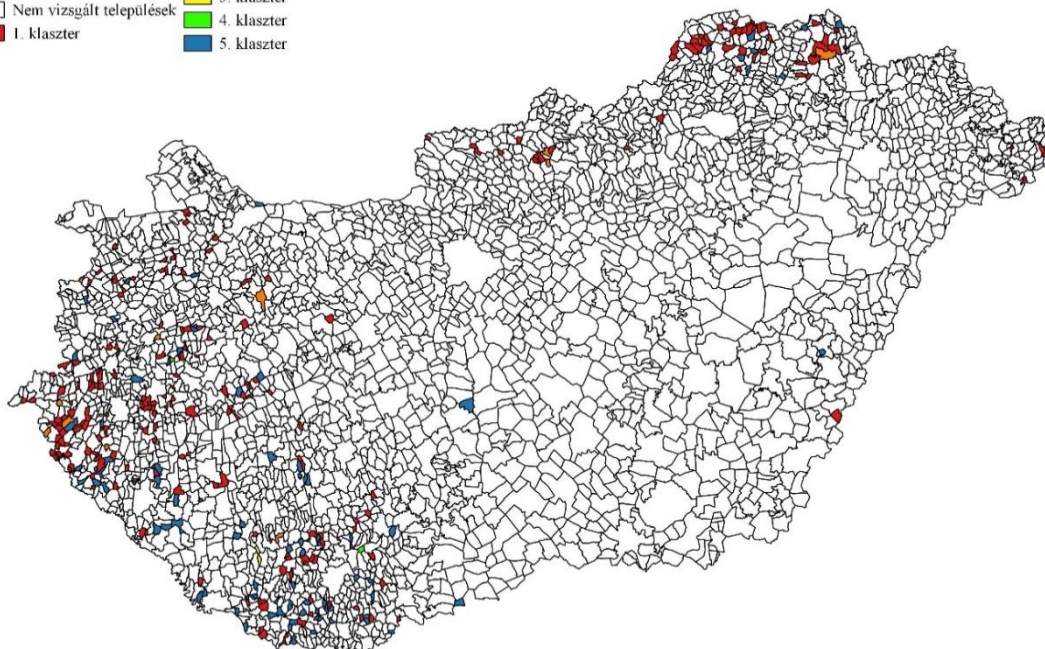
18. ábra: Törpefalvak klasztercsoportok szerint (2007)

Forrás: saját szerkesztés 2017.

Jelmagyarázat

Törpefalvak 2013

□ Nem vizsgált települések	■ 2. klaszter
■ 1. klaszter	■ 3. klaszter
	■ 4. klaszter
	■ 5. klaszter

19. ábra: Törpefalvak klasztercsoportok szerint (2013)

Forrás: saját szerkesztés 2017.

A 2013-as adatok alapján lehatárolt klasztercsoportokat szemléltető ábrán (19. ábra) is az látszik, hogy az egyes területi tőkecsoportok mentén rendeződő települések nem alkotnak minden esetben egységet a térben. Az 1. számú klaszter (piros), a kettes számú (narancssárga) és az 5. számú klaszterről (sötétkék) mondható el, hogy a 2013-ban mért területi tőke alapján viszonylag egymás közelében helyezkednek el.

A két év eredményeit szemléltető ábrákat (18. és 19. ábra) összevetve látható, hogy a kiugró kulturális élettél és a kiugró turisztikai potenciállal rendelkező települések megtartották pozíciójukat 2007-ről 2013-ra. A vizsgálat kezdő évében a 2. *klaszter* csoportba tartozó települések többsége 2013-ra az 5. *klaszter* tagja lett. A 4. klaszter is többnyire azonos településeket fogott össze mindkét évben, 2013-ban a 3. klaszterbe kerültek át.

3.4 Aprófalvak – 200 és 499 fő közötti települések csoportjai

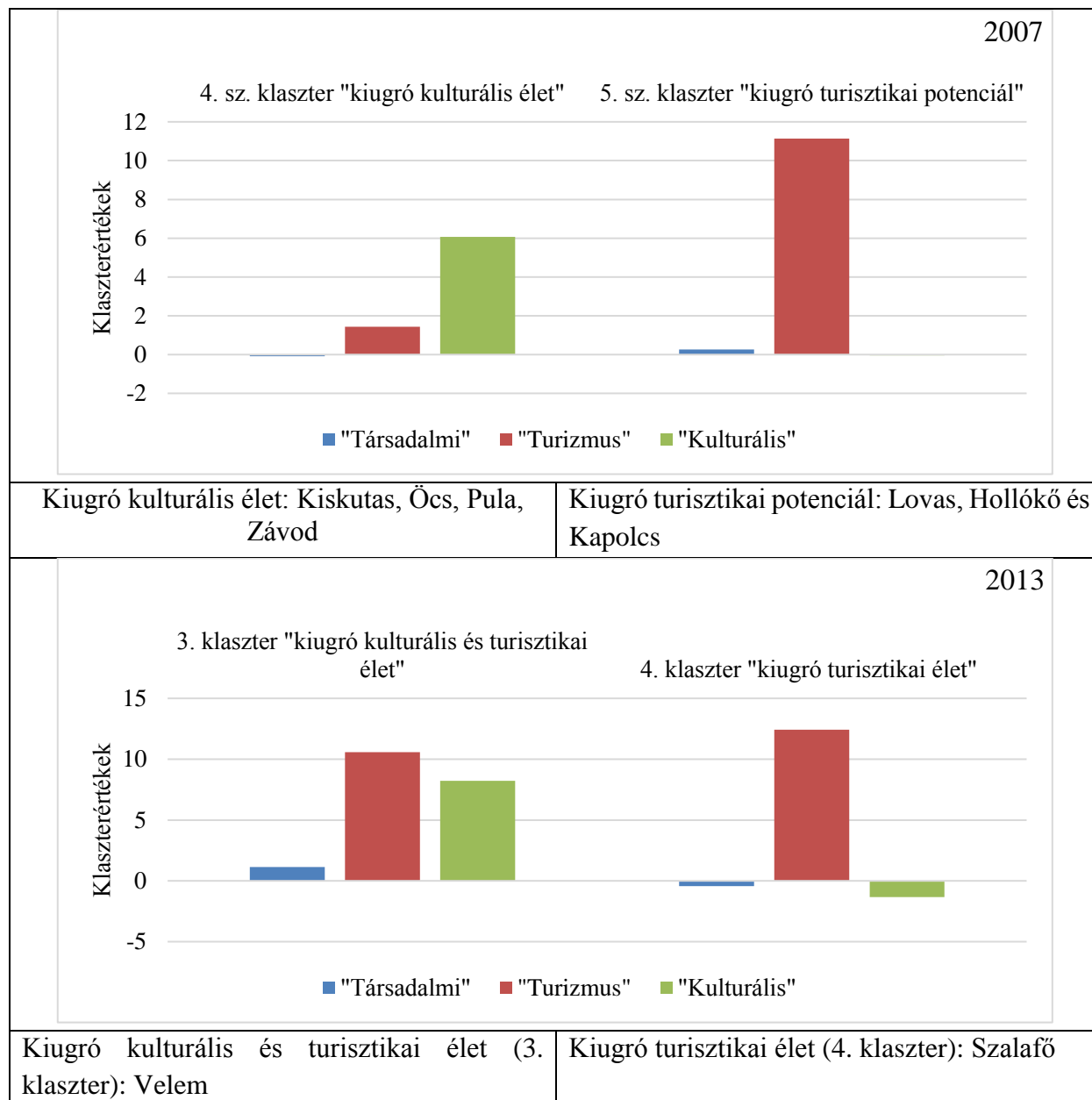
Az aprófalvak megnevezést a 200 és 499 fő állandó népességszámmal rendelkező települések esetében használok. A vizsgálat ezen részének alapját is azok a települések adják, melyek mind 2007-ben mind pedig 2013-ban ebbe a településcsoportba tartoztak. Ez összesen 665 db aprófalut jelent. Mint ahogy a törpetelepülések esetében is, itt is 5 klaszter mentén csoportosultak a települések. A kiugró értékekkel rendelkező települések 1-1 külön csoportot alkotnak, melyek főbb tulajdonságait a 18. táblázatban szerepeltettem.

2007-ben két klaszter rendelkezett kis településszámmal az általuk képviselt kimagasló értékek miatt. Az egyik a „*kiugró kulturális élet*” elnevezésű. Ide tartozik az alábbi 4 település: Kiskutas, Öcs, Pula és Závod. Öcs és Pula települések a Művészetek Völgye fesztivál helyszínei közé tartozik, illetve számos más turisztikai látványosság is ide vonzza az érdeklődőket (PULA 2017, ÖCS 2017). A Tolna megye dél-nyugati részén fekvő Závod település bár a kulturális rendezvényeken résztvevők száma alapján az átlagérték háromszorosával rendelkezik, a hozzá köthető más kulturális vagy akár turisztikai tőketényezők esetén nem emelkedik ki a többi település közül. Ebben az esetben a statisztika eredményét nem látom szakmailag feltétlenül alátámaszthatónak (ZÁVOD 2017). Kiskutas esetében szintén ez a helyzet. A település fő húzó erejét a kimagaslóan magas kulturális rendezvényeken résztvevők számának köszönheti. Az összes többi változó tekintetében azonban nem beszélhetünk az átlagtól való eltérésről.

A „*kiugró turisztikai potenciál*” nevet viselő csoport három települést tartalmaz, Lovas, Hollókő és Kapolcs. Lovas település a Balatonfüred-csopaki borvidéken fekszik. A gyönyörű természeti környezet mellett híres a világszerte ismert és unikális festékbányájáról, mely Kr. e. 30-40 ezer évvel működött (LOVAS 2017). A település a vizsgált turisztikai tőkeelemek mindegyike esetén az átlagtól jelentősen magasabb értékekkel rendelkezett a 2007-es év folyamán. A külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban elnevezésű tőkeelem esetén az átlagérték 167-szeresével rendelkezik, míg a vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban ez az érték 32-szeres. Mindezek következményeként a falusi szállásadás vendéglátóinak száma nevű tőkeelem is jelentősen nagyobb az átlagnál, jelen esetben 25-szöröse. Mivel a turisztikai tőkeelemek mentén ilyen nagy értékekkel rendelkezik a település, megvizsgáltam a többi tőkecsoport oldaláról is. Kapolcs településről már érintőlegesen szó esett, hiszen a Művészetek Völgye fesztivál egyik fő

helyszíne. Mindenellett számos természeti és épített látnivalóval rendelkezik, mely a turisták. Hollókő esetében is érthető, hogy milyen adottságok mentén került ebbe a klaszterbe. Hollókő esetén a magas turisztikai potenciál mellett a kulturális élet magas aktivitás is jellemző. Azonban „turizmus” faktorba tartozó változók értékei alapján annyira kiemelkedik a másik 2 településsel együtt, hogy a az egyébként jelentős kulturális aktivitást „elnyomja”.

18. táblázat: Az aprófalvak közül kiemelkedő településcsoportok 2007 és 2013 viszonylatában

Forrás: saját szerkesztés 2017.

A 2013-as évben is két olyan klasztercsoportot sikerült lehatárolni, melyek települései valamilyen töketényezők mentén az átlagtól nagyon eltérő értékeket vettek fel. Az első ilyen csoport a „*kiugró turisztikai élet*” elnevezésű klaszter, mely 1 települést tartalmaz, Szalafőt. Szalafő, az Őrségben elhelyezkedő kis falu, mely a káprázatos természeti környezetén felül számos turistacsalogató programmal várja az odalátogatókat. A több napos gasztronómiai fergeteg mellett, turista

útvonalak és tanösvények is megtalálhatóak a település kínálta programok között. Azonban a település kínálta nyugodt, vidéki élet is számos odalátogatót csábít.

A „*kiugró turisztikai és kulturális élet*” elnevezésű településklaszterbe tartozik Velem, mely nyugati határszélen, a Kőszegi-hegység lábánál fekszik. Az Írott-kő Natúrpark része, így számos természeti és történelmi látnivaló birtokában van, melyeket remekül kamatoztat. Az állandó programok, kalandtúrák és gyalogutak által támasztott igényeknek megfelelően, a település turisztikai tőkecsoportja mentén indult fejlődésnek (VELEM 2017). Bizonyítja ezt a falusi szálláshelyek vendégéjszakáinak számában illetve a falusi szálláshelyek vendéglátóinak számában megnyilvánuló kiugró érték (az átlag értékek 35-45-szöröse). Mindezek hatást gyakorolnak a kulturális életet feltérképező tőkeelemek mérőszámaira is. A kulturális rendezvényeken résztvevők száma az átlagérték negyvenszerese.

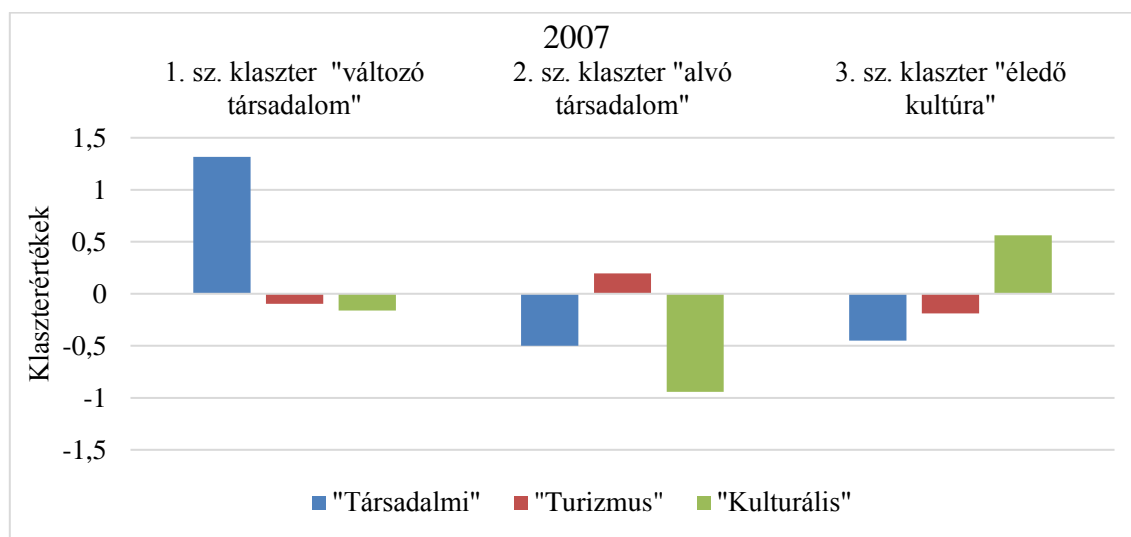
Az aprófalvak kiugró településeink áttekintése után áttérek a többi klaszterre. A 2007-ben lehatárolt klaszterek bemutatása után áttérek a 2013-ban megalapozott településcsoportokra (22. és 20. ábra). Az eredmények bemutatását követően a két év között húzódó hasonlóságokat és különbségeket mutatom be.

A 2007-es év adatai alapján az alábbi 3 településklaszter került lehatárolásra az aprótelepülések csoportjában (22. ábra)

Az 1. számú „*változó társadalom*” elnevezésű klaszterbe 172 település tartozik. Közös jellemvonásuk, hogy a vándorlás tekintetében az aprófalvak átlagánál magasabb értékeket vesznek fel – mind az el- és odavándorlás esetén. A regisztrált munkanélküliek száma is több mint másfélszer magasabb az aprófalvak átlagértékénél. A településeken élő cigány népesség arányát tekintve azonban közel háromszor magasabb értékeket vesznek fel. Mindezek részben alátámasztják BABUSIK (2007) eredményeit is, miszerint „a magyarországi cigányság jelentős hányada nemcsak szegény, de egyúttal olyan régiókban, illetve olyan településeken él, melyek konzerválják a szegénységet, illetve meggátolják a kiemelkedést. A magyarországi cigányság tehát alapvetően falusi, mezőgazdasági régiókban, illetve olyan területeken él, ahol a szocialista nagyipar összeomlása után megjelenő magas arányú munkanélküliséget nem váltotta ki a későbbi ipari-szolgáltatási vagy mezőgazdasági fejlődés... a cigányok által magasabb arányban lakott aprófalvak zöme „önhibáján kívül hátrányos helyzetű” település, tehát olyan, ahol a helyi szociális ellátórendszer működtetése is komoly gondokba ütközik” (BABUSIK, 2007 7p.). Megállapítható tehát, hogy az aprófalvas szerkezet, a magas munkanélküliek aránya és a magas cigány lélekszám a strukturális hiányok és hátrányok eredményeként kapcsolódnak össze.

A 2. számú klaszter, mely az „*alvó társadalom*” elnevezést kapta 179 települést foglal magában. Főbb jellegzetessége – mint ahogy azt a 20. ábra is mutatja -, hogy a kulturális elemeket tartalmazó faktor mentán az aprótelepülések átlagértékén aluli értékeket vesz fel. Mindez megmutatkozik a kulturális rendezvényeken résztvevők számában. Az említett változóhoz tartozó átlagérték hatodát sem éri el a 2. számú klaszter által felvett érték. A közművelődési intézmények számát tekintve pedig ez az eltérés valamelyest kisebb, egyharmada az aprótelepülések átlagértékének. A társadalmi és vándorlási értékeket megvizsgálva elmondható, hogy a klaszterátlag az állandó el- és odavándorlások esetében az aprótelepülések átlagértékénél kisebb, tehát nem tapasztalható nagy mozgás vagy fluktuáció a klasztert alkotó települések társadalmában. Az állandó népességből a 65 év felettiek aránya kis mértékben átlag feletti, míg az elveszülések száma kis mértékben az átlag

alatti értékeket vesz fel. Azonban a halálozások száma is kisebb, mint az aprótelepülések átlaga. A turizmust leíró faktor esetében azonban tapasztalható egyfajta csekély aktivitás.

20. ábra: Az aprótelepülések területi tökecsoporthoz szerinti jellemzői (2007 időszak értékei alapján)

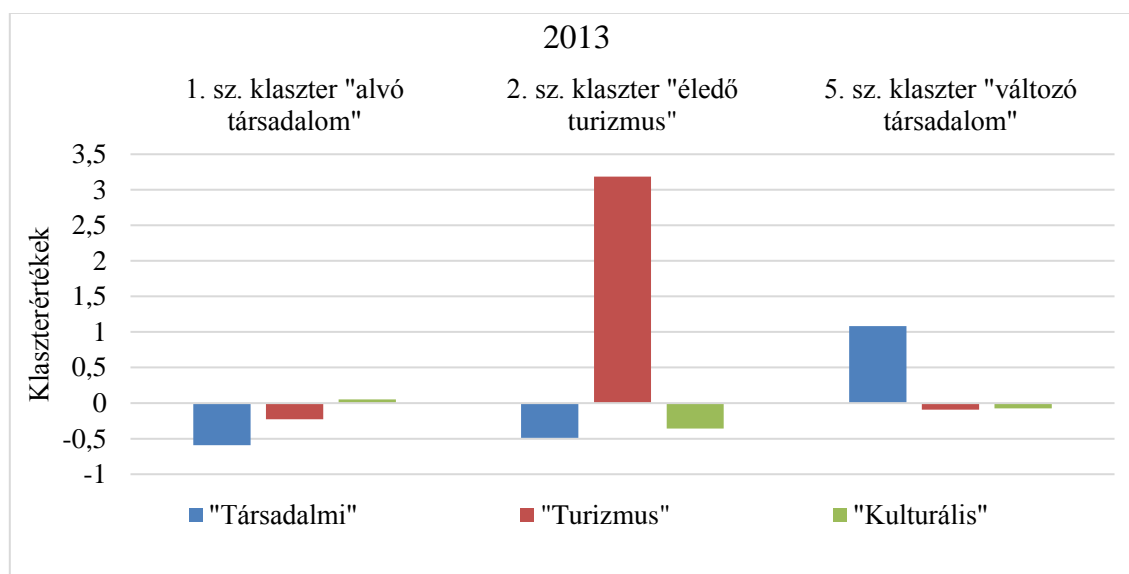
Forrás: saját szerkesztés 2017.

Ez egyedül a vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban nevet viselő változóhoz tartozó átlagértéknek köszönhető – ami az aprótelepülések átlagértékének 1,5-szöröse -, mivel sem a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban nevé, sem pedig a falusi szállásadás vendéglátóinak száma nevet viselő változó nem vesz fel az átlagtól lényegesen eltérő értékeket.

A 3. számú klaszter jellegzetessége, hogy a „társadalmi” faktorba tartozó változók, az aprófalvak átlagánál alacsonyabb értékeket vesznek fel. Az el- és odavándorlások tekintetében nem tapasztalható akkora mozgás, mint az aprótelepüléseken átlagosan, valamint a regisztrált munkanélküliek aránya is alatta van a nagy átlagnak. Így véleményem szerint bár a helyi társadalomra nem jellemző a megújulás, a kedvezőbb munkanélküliségi adatok mégis bizakodásra adhatnak okot ezen klaszter települései esetében. Bár az élveszülestések aránya is kis mértékben ugyan, de elmarad az átlagtól csakúgy mint a 0-17 éves korosztály értékei. A kisebbségi összetételben belül a cigány népesség arányát megvizsgálva, szintén átlag alatti értékekkel rendelkeznek a klaszter települései. Míg az aprófalvak átlagértéke 5,8 %, addig a 3. klaszter településeinek átlaga 3,3%. Mindemellett ez a klaszter a legnépesebb az összes közül, mivel 307 darab települést foglal magában, mely közel megegyezik a vizsgálatba vont aprótelepülések felével. A „turizmus” faktor változóinak értékei kissé elmaradnak az átlagértékektől, azonban ez a különbség egyik esetében sem jelentős. A kulturális faktor mentén azonban jelentősebb az átlagértékek közötti eltérés. Mindkét ide tartozó változó esetében ¼-es növekedés figyelhető meg. Ezek alapján az „éledő kultúra” elnevezést adtam ennek a klaszternek. Véleményem szerint a valódi aktivitás mellett a szorgos adminisztráció is hozzásegítette ezeket a településeket ahhoz, hogy ilyen értékekkel bírjanak, s ezáltal ebbe a kategóriába kerülhessenek.

A 2013-as vizsgálati évben lehatárolásra került a kiugró értékeket tartalmazó két klaszteren felül három másik településcsoport. Ezek főbb jellemzőit a 21. ábra tartalmazza.

Az 1. számú klaszter az előbbieken elemzett 2007-es évi 3. számú klaszter vonásait hordozza magán, azzal a különbséggel, hogy a kulturális dimenzió nem mondható hangsúlyosnak, inkább csupán átlagosnak. Így tehát erről a klaszterről is elmondható, hogy az el- és odavándorlások tekintetében nem tapasztalható akkora mozgás, mit az aprótelepüléseken átlagosan, valamint a regisztrált munkanélküliek aránya is alatta van a nagy átlagnak. Bár az élveszülestések aránya is kis mértékben ugyan, de elmarad az átlagtól csakúgy, mint a 0-17 éves korosztály értékei. A kisebbségi összetételen belül a cigány népesség arányát megvizsgálva, szintén átlag alatti értékekkel rendelkeznek a klaszter települései. Míg az aprófalvak átlagértéke 5,8 %, addig az 1. klaszter településeinek átlaga 3,5%. Mindemellett ez a klaszter a legnépesebb az összes közül, mivel 403 darab települést foglal magában, mely meghaladja a vizsgálatba vont aprótelepülések felével. Ezek alapján „alvó társadalom” névvel láttam el ezt a klasztert. A 2007-es 3. klaszter 307 db települése közül 2013-ra 250 darab rendeződött az az évi 1. számú klaszterbe.

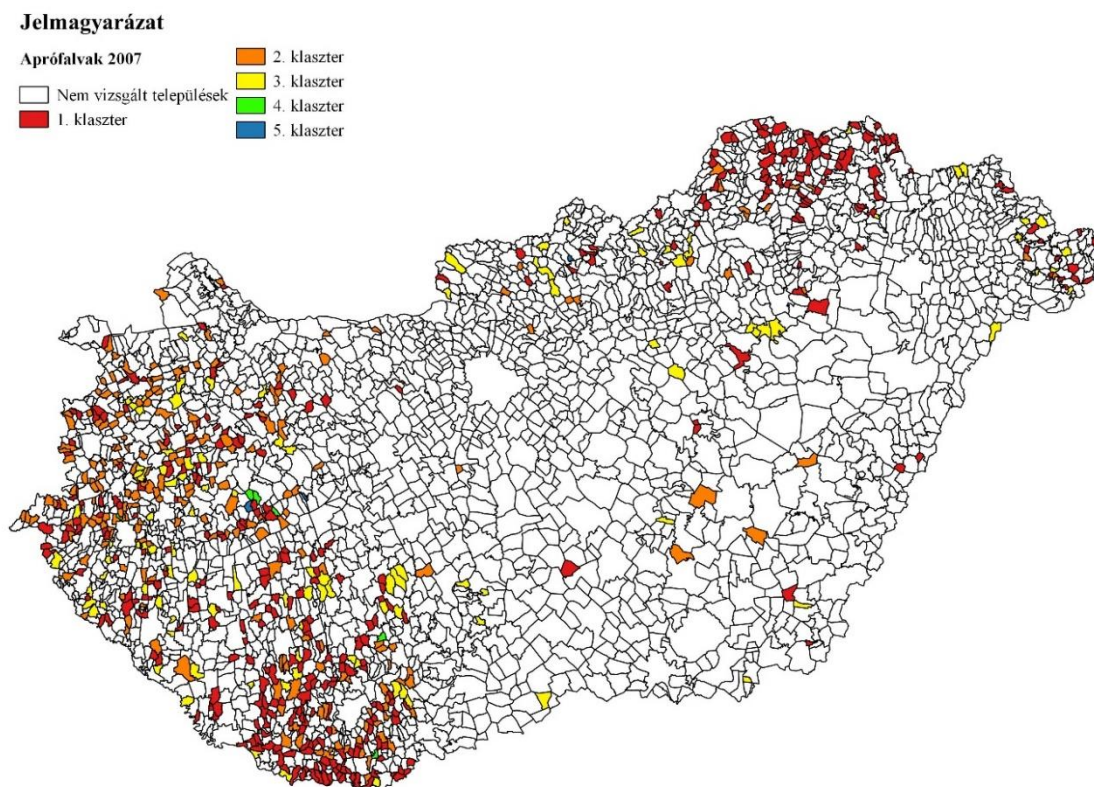
21. ábra: Az aprótelepülések területi tökecsoportok szerinti jellemzői (2013 időszak értékei alapján)

Forrás: saját szerkesztés 2017.

A 2. számú klaszter az „*éledő turizmus*” nevet viseli. Ebbe a klaszterbe 28 település kapott helyet, melyek többségükben a 2007-es év 2. és 3. klaszteréből érkeztek. A csoport jellegzetessége, hogy a turisztikai faktorba tartozó változók átlagértékei az aprótelepülések átlagértékének többszöröse, valamint hogy a cigány népesség aránya itt a legalacsonyabb, 0,8%-kal. A társadalom elnevetésű faktor változóinak átlagértékei alacsonyabbak az aprótelepülések átlagainál, így ez ebben az esetben részben pozitívumként értékelhető, hiszen a regisztrált munkanélküliek aránya és az el- és odavándorlás aránya kapott helyet ebben a faktorban. A klaszter településeinek átlagértéke a közművelődési intézmények számát tekintve ugyan az aprótelepülések átlagértékének a felét éri el csupán, a kulturális rendezvényeken résztvevők száma esetében azonban annak közel a duplája. Így kis mértékben ugyan, de összességében átlag alatti értékeket vesznek fel ennek a klaszternek a települései a „kulturális” faktor mentén.

A 2013-as év utolsó klasztere az 5. számú klaszter, mely a „változó társadalom” nevet viseli. A klaszter 232 db települést tartalmaz. A 21. ábrán látható diagram alapján leszűrhető, hogy a turizmushoz és kultúrához köthető faktorok az aprófalvak átlagértékei mentén mozognak, azonban

a „társadalmi” faktor mentén jelentősebb elmozdulás tapasztalható. Az ide tartozó változók átlagértékeit megvizsgálva elmondható, hogy a klaszter településeinek átlaga az alábbi változók esetében jelentős mértékben (40-60 5-kal, de sok esetben közel a duplájával) meghaladja az aprófalvak átlagértékeit: állandó elvándorlások száma, állandó odavándorlások száma, elveszületések száma, valamint a nyilvántartott álláskeresők száma összesen. A cigány népesség aránya ezeken a településeken szintén magasabb, az 5,8% helyett a 12,8%-ot eléri. A klaszterbe tartozó településeket megvizsgálva elmondható, hogy 50 település esetében a cigányság aránya 20% feletti, 31 esetben 30% feletti, 17 esetben 40% feletti, 11 esetben pedig 50% feletti. Ezek az értékek a 2011-es népszámlálás cigány népesség adatainak és a 2013-as településnépesség adatainak arányszámait alapján készültek, azonban a tendenciát véleményem szerint jól érzékeltetik. A 2013-as év 5. számú klaszterének települései a 2007-es évben többségükben az akkori 1 számú klaszteren kaptak helyt (148 db település), míg 37 darab a 2. számú klaszteren, és 47 darab pedig a 3. számú klaszteren volt megtalálható.

22. ábra: Aprófalvak klasztercsoportjai 2007

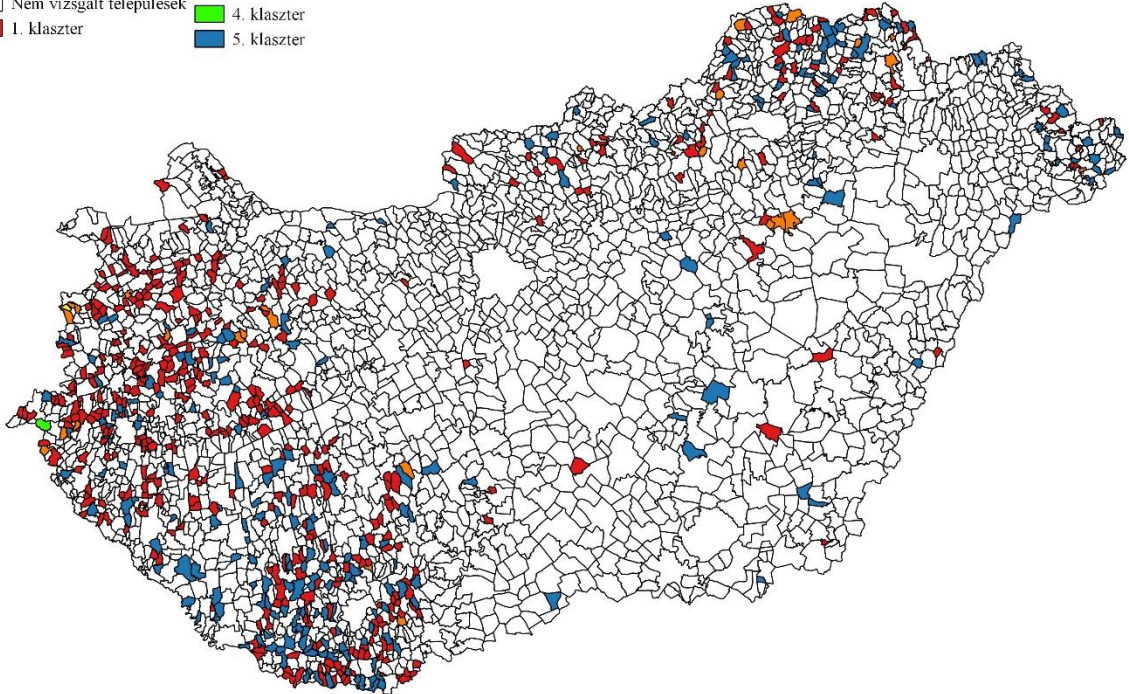
Forrás: saját szerkesztés 2017.

Az aprótelepülések térképi ábrázolását a 22. és 23. ábra szemlélteti. A 2007-es adatok alapján lehatárolt klasztereket a 24. ábra mutatja, melyről leolvasható, hogy az 1. számú klaszterbe tartozó települések 2 nagyobb gócpontban figyelhetőek meg, az egyik Észak-Magyarországon, a másik pedig Dél-Dunántúlon. Elszórtan megtalálhatóak még nagyobb számban a Nyugat-Dunántúli területeken, valamint az ország más pontjain is. A 2007-ben az 1. számú klaszterbe tartozó települések 2013-ban az alábbi klaszterekbe rendeződtek. Többségük – 148 darab - megmaradt az 1. számú klaszterben (25. ábra), azonban jelentős részük az 5. számú klaszterben kapott helyet. Közös jellemvonásuk továbbá - mint ahogy azt már MOLNÁR (2011) is említette-, az aprófalva

kategóriába tartozó települések érzékenyebben reagálnak a vándorlásban vagy a természetes szaporodásban bekövetkezett változásokra, mint a nagyobb lélekszámmal rendelkező települések.

Jelmagyarázat

Aprófalvak 2013	2. klaszter
□ Nem vizsgált települések	3. klaszter
■ 1. klaszter	4. klaszter
	5. klaszter

23. ábra: Aprófalvak klasztercsoportjai 2013

Forrás: saját szerkesztés 2017.

3.5 Kisfalvak - 500-999 fő közötti települések csoportjai

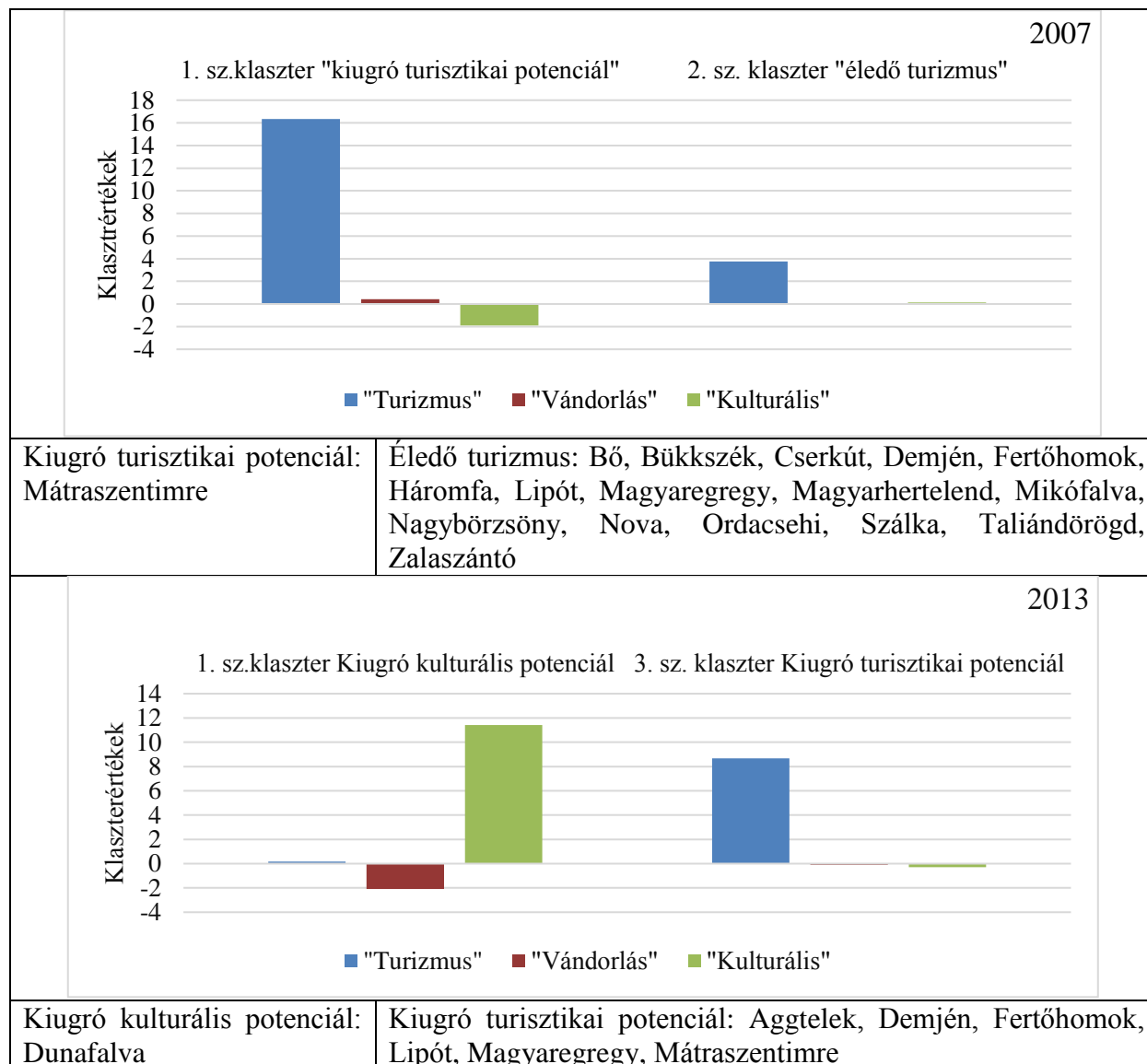
Az eddigiekben bemutatásra került a törpe és az aprófalvak 2007 és 2013-as meghatározó tökétenyezői alapján kialakított klaszterek. Az eredmények táblázatos és térképes formátumban is szemléltetésre kerültek. Az eredmények fejezet ezen részében a harmadik településcsoporton – ezek a kisfalvak - belül kialakított klaszterek kerülten ismertetésre. Az eddig bemutatott klaszterek közül lesznek, melyek közel hasonló formában jelennek meg ezen településcsoport szintjén is. Ezek azonos és eltérő jellemvonásainak ismertetésére a kiugró értékekkel rendelkező településcsoportok leírását követően kerül sor.

Területi elhelyezkedésüket tekintve nem vonható le egyértelmű következtetés arra nézve, hogy bármely régió, megy jobban érintett lenne, mint a többi kistelepülésekkel rendelkező társuk (24. ábra). A települések vizsgálata során nem találtam semmilyen konkrét okot arra nézve, hogy miért rendelkeznek ilyen kiugró értékekkel a halálozások száma tekintetében, így a csoport településeinek részletesebb bemutatásától most eltekintek.

A 2007-es évben az aprófalvú településkategóriában 2 olyan klaszter is kialakításra került, melyek települései külön-külön más tökétenyezők mentén kiugróan az átlag feletti értékekkel rendelkeztek (19. táblázat). Az egyik - a már előző településcsoportok esetében is megjelenő – „kiugró

turisztikai potenciál” nevet viseli (1. számú klaszter). Fő jellemvonása - jelen esetben Mátraszentimre települése is egyben - hogy a turisztikai tőkeelemek mentén rendelkezik kimagaslóan átlag feletti értékekkel. A három tőkeelem közül a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma kapcsán tapasztalható a legnagyobb megugrás, ez ugyanis a kistelepülések átlagértékének közel 200szorosára rúg.

19. táblázat: A kistelepülések közül kiemelkedő településcsoportok 2007 és 2013 viszonylatában

Forrás: saját szerkesztés 2017.

A vendégéjszakák száma és a falusi szállásadás vendéglátóinak száma esetén is több mint harmincszoros az eltérés. Szembetűnő az az eredmény, hogy a többi változó (melyek ugyan a faktorokba nem feltétlenül kerültek be, e fontos információkat hordoznak a települések megismerése szempontjából) vizsgálata során a legtöbb esetben kis mértékben marad el az átlagértékektől, a regisztrált munkanélküliek száma esetén azonban jelentősen kedvezőbb helyzetben van, mint a legtöbb kistelepülés. Míg a kistelepülések ezen tőkeelem mentén felvett átlagértéke 54 fő, addig Mátraszentimre átlaga a vizsgált évben 10 fő volt. Az elvándorlás esetén is, csak úgy mint az odavándorlások és élveszületések esetén is a kistelepülések átlagértéke alatti

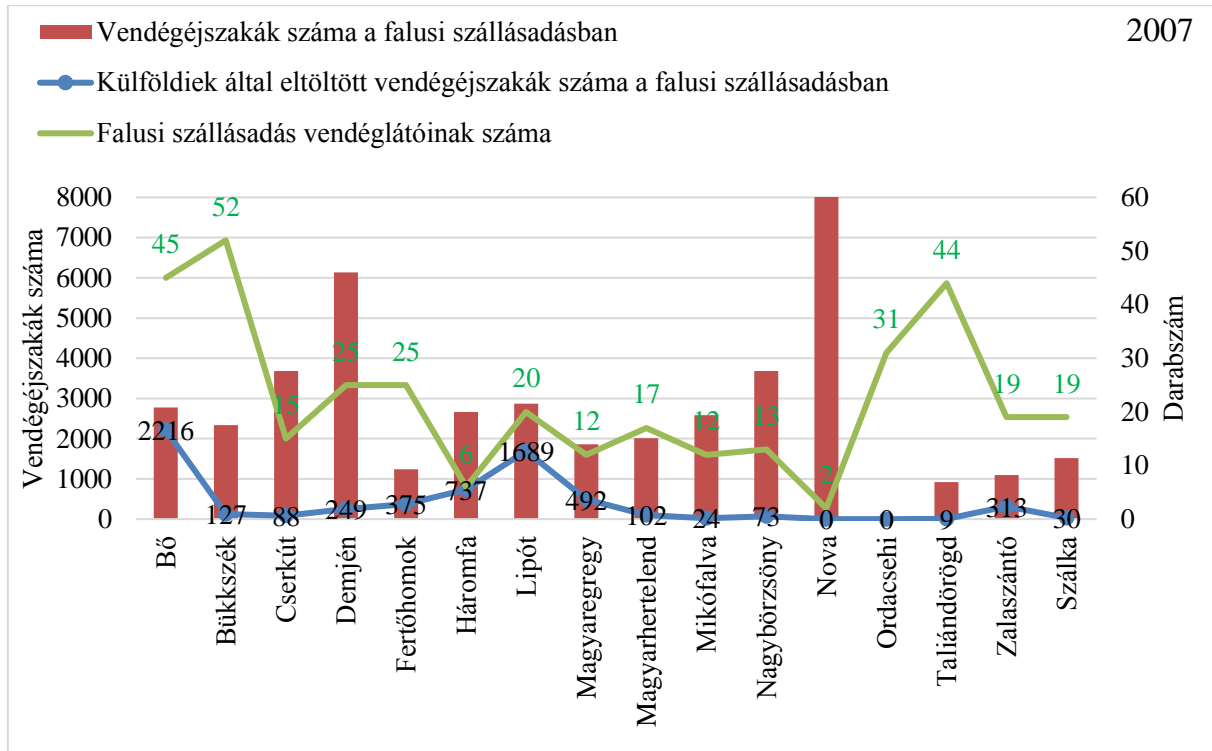
értékeket vesz fel a település. Különösen érdekes eredmény a kulturális dimenziót alkotó tőkeelemek által nyújtott érték, melyek alapján nem jelenik meg semmiféle – a turizmusra ráépülő rendezvény, programsorozat. Véleményem szerint ez a nem pontosan szolgáltatott statisztikák és az adminisztrációs nehézségek eredménye lehet, hiszen a településen az 1960-70-es években vette kezdetét a turizmus fellendülése, amikor is míg a környéken szállodák épültek, a településen kisebb panziók és magánházaknál kibérelhető szobák várták az odalátogatókat. A környék számos természeti és részben kulturális látványossággal rendelkezik, elsősorban a természetkedvelők kedvelt célpontja (MÁTRASZENTIMRE, 2007).

A 2. számú klaszter „éledő turizmus” településcsoport 16 települést tartalmaz. Az ide sorolt települések átlagos népességszámát tekintve kis mértékben ugyan de az átlagérték felett helyezkedik el, csakúgy mint az állandó népességből a 65 éven felüliek aránya esetében. A vándorlást leíró értékek tekintetében megfigyelhető, hogy az állandó elvándorlás esetében kis mértékben ugyan, de alatta marad a kistelepülések átlagértékének, az állandó odavándorlás esetén azonban valamelyest meghaladja azt. Az átlagnál magasabb értékeket vesznek fel még mindhárom tőke-tényező mentén - külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban, vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban, falusi szállásadás vendéglátóinak száma -, valamint a kulturális rendezvényeken részt vevők száma elnevezésű változó mentén, mely a kulturális tőke-dimenzió egyik eleme. Fontos megemlíteni, hogy a többi tőkeelem mentén is jellemzően átlag alatti értékeket vesznek fel, mint például a regisztrált munkanélküliek aránya, vagy a halálozások száma.

A csoportba tartozó települések együttes jellegzetessége, hogy a turisztikai tőkeelemek mentén veszik fel az átlagtól pozitív irányba magasan eltérő értékeket. Azonban a települések eltérő karakterisztikájából adódóan ezek az értékek a különböző tőkeelemek esetében máshogyan alakulnak. Ezt szemlélteti a 24. ábra, mely a turisztikai potenciál mértékét három változóval vizsgálja. Megfigyelhető, hogy egyes települések esetében a vendégéjszakák száma és a falusi szállásadás vendéglátóinak száma mennyire eltérően alakul. Például Nova település esetében tapasztalható, hogy míg a falusi szállásadásban eltöltött vendégéjszakák száma kiemelkedően magas (8105 éj), addig az adatok szerint csupán 2 falusi szállásadással foglalkozó regisztrált vendéglátó működik a településen. Hasonlóan elgondolkodtató értékek jelennek meg például Taljándörögd esetén is, csak fordított módon. A statisztikában szereplő 44 szállásadó által mindösszesen 920 eltöltött vendégéjszakát regisztráltak 2007-ben. A számadatok tükrében nem tűnik megindokolhatónak ez az arány, azonban ha a települést karakterisztikáját megvizsgáljuk, valamelyest jobban megérthető a számok alakulása. Taljándörögd ugyanis a Kapolcsi Művészeti Fesztivál látogatóinak elszállásolásában nagymértékben kiveszi a részét. Mivel az ilyen események alkalmával hirtelen megugrik a látogatók száma (tehát időben biztosan nem kiegyenlített az eltöltött vendégéjszakák számának eloszlása), több szálláshely indokolt a hirtelen megnövekedett igények kielégítésére. Ordacsehi esetében pedig (mely egy Fonyód és Balatonboglár között fekvő kis település) a vezetett statisztika alapján azt észlelhetjük, hogy míg 2007-ben 31 darab falusi szállásadó van nyilvántartva, addig hivatalosan egyetlen hazai illetve külföldiek által eltöltött vendégéjszaka sincs regisztrálva az adott évben.

Ezek a példák is felhívják a figyelmet arra a fontos megállapításra, miszerint minden település más és más karakter. Mindegyiknek megvan a maga jellegzetessége, múltja, jelene, mely a jövőjét nagyban meghatározza. Így megfelelő és egységes településcsoportok kialakítása nem lehetséges

anélkül, hogy elnyomnánk az egyedi jellemvonásokat. Ahhoz tehát hogy akár csak néhány tényező mentén következtetéseket tudjunk levonni egy kisebb településcsoportra, ismernünk kell a csoportba tartozó minden falut, és fel kell ismernünk a köztük (és más csoportok tagjai között) meghúzódó látható vagy láthatatlan, közvetlen vagy közvetett kapcsolatokat és folyamatokat. Valamint rávilágít a statisztikai torzításokra, melyeket a jó vagy éppen a nem jó dokumentáció/nyilvántartás okoz. A településcsoportra jellemző továbbá, hogy a kulturális rendezvényeken résztvevők száma magasabb az átlagértékeknél.

24. ábra: Kistelepülések "éledő turizmus" településcsoportjának turisztikai tőkeelemei 2007

Forrás: saját szerkesztés 2017.

Az ebbe a klaszterbe tartozó települések egy része a 2013-as adatok alapján sikeresen „továblépett” a „kiugró turisztikai potenciállal” rendelkező települések csoportjába.

A 2013-as vizsgálati évben is 2 településcsoportot tekintek kiugró értékekkel rendelkezőknek (19. táblázat). Az 1. számú klaszterben, mely a „kiugró kulturális potenciál” kategória, 1 darab település kapott helyet, Dunafalva. Jellegzetessége, hogy a legtöbb tőke-tényező mentén átlag feletti értékeket vesz fel, még azok esetében is, melyek magas értéke kedvezőtlennek bizonyul. Ilyen például a halálozások száma, vagy a nyilvántartott munkanélküliek száma. A vándorlási egyenlegét tekintve is negatív értékekkel rendelkezik a 2013-as évben. Azonban a kulturális rendezvényeken résztvevők száma esetében az átlagérték több mint 50szeresével rendelkezik. Megvizsgálva a település adott évi programkínálatát, látható hogy az általános helyi programokon túl más rendezvények is megvalósultak a településen, melyek potenciális lehetőségeket kínálnak a látogatószám növelésére. Ilyen például a motoros találkozó, Májusfa kitáncolás, hagyományőrző nemzetiségi találkozó, horgászverseny, fogathajtó verseny, a Mohácsi csata megemlékezése alkalmából történelmi előadás és filmvetítés (DUNAFALVA, 2017). Meglátásom szerint tehát a falu valós érdemein túl a jól vezetett statisztika is hozzásegítette a települést a kiugró értékek eléréséhez.

A másik klaszter (3. számú) a „*kiugró turisztikai potenciál*” nevet viseli, melyben 6 település kapott helyet. Mondhatni úgy is, hogy a 2007-ben egyedül klasztert alkotó Mátraszentimre település mellé csatlakozott 5 másik település 2013-ban.

Jellegzetességük, hogy turisztikai tőkecsoportba tartozó tőkeelemek mentén – azok között is viszonylag kiegyenlítetten – rendelkeznek az átlagot jóval meghaladó értékekkel. A falusi szálláshelyen a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a kistelepülések átlagértékének közel ötvenszerese, a falusi szálláshelyek vendégéjszakáinak száma pedig a 46-szorosa. A falusi szálláshelyek vendéglátóinak száma is jelentősen magasabb értéket vesz fel (32-szeres) mint a középérték. A többi tőkeelem vizsgálata során néhánytól eltekintve az átlagértékeknél alacsonyabb értékeket vesznek fel. Míg ez az állandó elvándorlások számát, a halálozások számát illetve a nyilvántartott álláskeresőket számát tekintve pozitív irányú, addig például az élveszületések esetén nem mondható kedvezőnek. A személygépkocsik száma átlag feletti a településcsoportban, és az internetelőfizetések száma esetén is ugyan ez a helyzet. A kulturális tőkecsoport elemeit vizsgálva szembetűnő, hogy míg a közművelődési intézmények számát tekintve átlag alatti értékeket vesznek fel a települések (körülbelül a felét), addig a kulturális rendezvényeken résztvevők száma esetén ez az érték az átlag másfélszerese. Tehát a résztvevők száma és az intézmények száma nem áll egymással egyenes arányban. A csoportba tartozó települések nagy része ismerősen cseng a hazai turizmust kedvelők körében. A települések honlapjai is arról árulkodnak, hogy joggal tartoznak ezek a kistelepülések ebbe a településcsoportba. Mindegyik település remek természeti adottságokkal rendelkezik, melyeket ki is aknáznak – természetesen mindenki máshogyan.

- Aggtelek a Nemzeti Parkban található felszín alatti és feletti természeti értékeknek köszönheti a kimagasló turisztikai potenciálját. A település részben hasznosítani tudja a környezete által felkínált lehetőségeket, ami alapján a prosperáló települések csoportjába tartozik. Az Aggteleki Nemzeti Park a környék más településeinek is kiváló fejlődési lehetőséget nyújt (AGGTELEK, 2017). Főként a falusi szálláshelyek vendégéjszakáinak száma kapcsán rendelkezik kimagasló értékekkel.
- Demjén jelenét a településen működő Élmény és Gyógyfürdőnek, valamint a szomszédos Egerszalóki Gyógyfürdőnek köszönheti. A település kiválóan hasznosítja a számára felkínálkozó lehetőségeket, így a többi értékét is sikeresebben mutatja be az idelátogatóknak (DEMJÉN, 2017). A turisztikai dimenzióba tartozó összes tőkeelem mentén kimagasló értékekkel rendelkezik csakúgy, mint a kulturális rendezvényeken résztvevők száma esetében. Az állandó elvándorlás esetén a település azonban szintén magas értéket vesz fel.
- Fertőhomok a Kisalföld nyugati szélén elhelyezkedő egyutcás kistelepülés, melyet a Fertőtó körül kiépített kerékpárút érint. A település a Fertő-Hanság Nemzeti Parknak és a Fertőtáj világörökségnek is egyaránt része (FERTŐHOMOK, 2017). A település a falusi szálláshelyek vendégéjszakáinak számában rendelkezik kimagasló értékekkel, azonban kulturális rendezvényeken résztvevők száma és a személygépkocsik száma is magasan meghaladja a kistelepülésekre jellemző 2013-as évi átlagértéket. Ha a 2007-es állandó népességszámhoz viszonyítjuk a 2013-as évet, akkor azt tapasztaljuk, hogy 100 fővel kevesebben voltak 2013-ban.
- Lipót egy a Szigetközben, a Holt-Duna partján megbúvó kistelepülés, mely modern termálfürdővel rendelkezik és a szép környezetből fakadóan remek pihenőhely. Számos programot kínál, mely szezononként is változik. A kerékpáros turizmus mellett lehetőség

van kastélylátogatásra, sétakocsikázásra, kompos közlekedésre vagy éppen motorcsónaktúrára. A komplex programkínálat kiegészül még horgászati és vadászati lehetőségekkel is. A település rendelkezik egy Football Centrummal, mely egész évben lehetővé teszi az edzőtáborok lebonyolítását. A településhez köthető Lipóti Pékség sütőüzemében kialakított üveggalériás látogatóközpont is egy új és speciális elemét képi a település programcsomagjának (LIPÓT, 2017). A település a nyilvántartott álláskeresők számát tekintve nagyon kedvező értékekkel rendelkezik, a kistelepülésekre jellemző 41 főt átlaghoz képest csupán 5 fő volt a nyilvántartott álláskereső a 2013-as évben. Mindezek ellenére azonban a 2007-es évi állandó népességszám 94%-át teszi ki 2013-ban, mely 42 fővel kevesebb állandó lakost jelent.

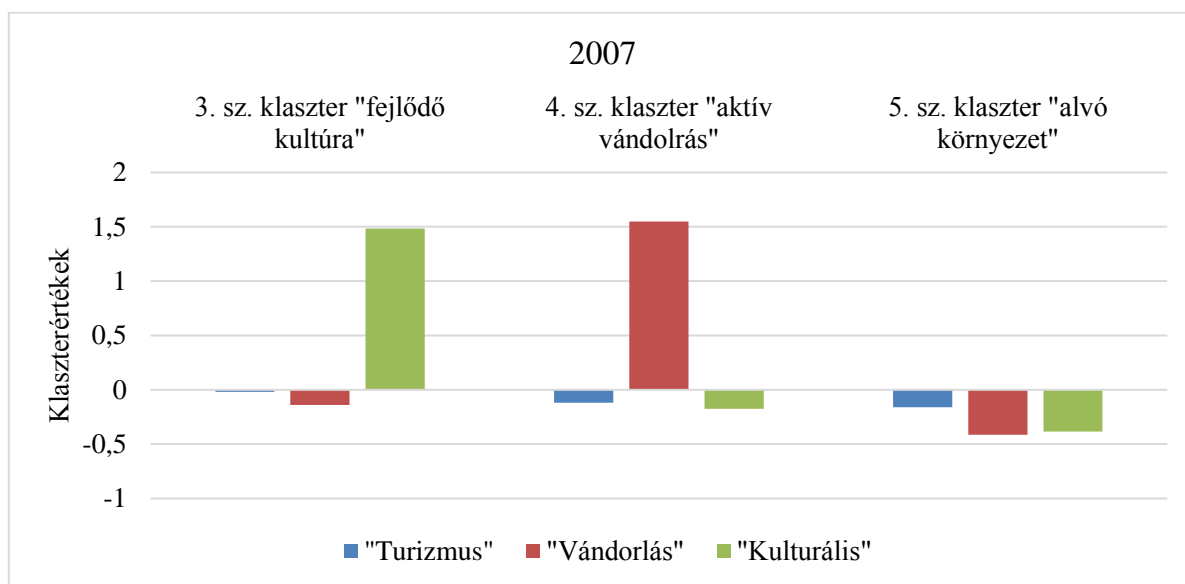
- Magyaregregy település a Kelet-Mecsek északi részén található, remek természeti adottságokkal rendelkezik. A kilátó, forrás, vár, vadászház és a táj szépsége miatt oda érkező látogatók kellemes ott tartózkodását a helyi szálláshelyek kialakítása teremtették meg, melyek széles választékban elérhetőek a településen. A településen strand is működik, mely nyaranta felüdülést jelent a ott tartózkodóknak (MAGYAREGEGY, 2017).
- Mátraszentimre már a 2007-es vizsgálat során is ennek a jellegzetesen turisztikai potenciállal rendelkező klaszternek a tagja volt. Összehasonlítva a település 2007-es és 2013-as adatait, kimutatható, hogy a vándorlási aktivitás valamint a nappali ellátásban részesülő időskorúak száma közel a felére csökkent, a regisztrált munkanélküliek száma 2013-ban 2,3-szorosa a volt a 2007-ben tapasztaltaknak. A turisztikai tökecsoport által szolgáltatott értékek hasonló nagyságrendűek mind a két vizsgálati évben, azonban a tökecsoporton belül az egyes tökeelemek között nagy átrendeződés figyelhető meg. Ennek okát a nem megfelelő és következetes adatszolgáltatásban látom, hiszen míg a statisztika szerint 2007-ben a vendégéjszakák száma a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szálláshelyeken megegyezik (tehát ennek értelmében minden eltöltött vendégéjszaka külföldi vendéghez köthető – ez 5556 éjt jelent), addig ez a 2013-as évben már úgy oszlik meg, hogy a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban értéke 18 éj, a vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban pedig 10618 éj. Ez a 2007-es értékek közel duplája. Hasonló adminisztrációs nehézség jelentkezhetett a kulturális rendezvényeken résztvevők száma esetében is.

Most, hogy ismertetésre kerültek a kistelepülések kiugró értékekkel rendelkező csoportjai, áttérek a nagyobb elemszámmal bíró klasztercsoportok évenkénti ismertetésére.

2007-ben további 3 klaszter került lehatárolásra, melyek főbb jellegzetességeit a 25. ábra szemlélteti.

A „*fejldő kultúra*” elnevezésű 3. számú klaszter 113 települést tartalmaz. Mint ahogy a neve is utal rá, a kulturális tökecsoporthoz tartozó értékeivel emelkedik ki a kistelepülések közül. A klaszter településeinek nagy része az átlagértéket meghaladó résztvevőszámmal rendelkezik a kulturális rendezvények esetében. Mindezt a közművelődési intézmények száma is megalapozza, hiszen ezen töketényező mentén is átlag feletti értékekkel rendelkeznek. Az állandó el- és odavándorlás esetében nem figyelhető meg akkora mozgás, mint a települések átlagában. A regisztrált munkanélküliek számát tekintve is kedvezőbb helyzetben vannak a klaszter települései a kistelepülések átlagához képest. A turizmus tekintetében fontosnak tartom megemlíteni, hogy bár összességében a kistelepülések átlagértéke közül mozog ennek a klaszternek is az átlagértéke, a

külföldiek által eltöltött vendégéjszakák változó eredményeit tekintve az átlagérték felét sem érik el. A többi vizsgált tőkeelem esetében szintén átlaghoz közeli értékeket vesz fel.

25. ábra: A kistelepülések területi tőkecsoportok szerinti jellemzői (2007 időszak értékei alapján)

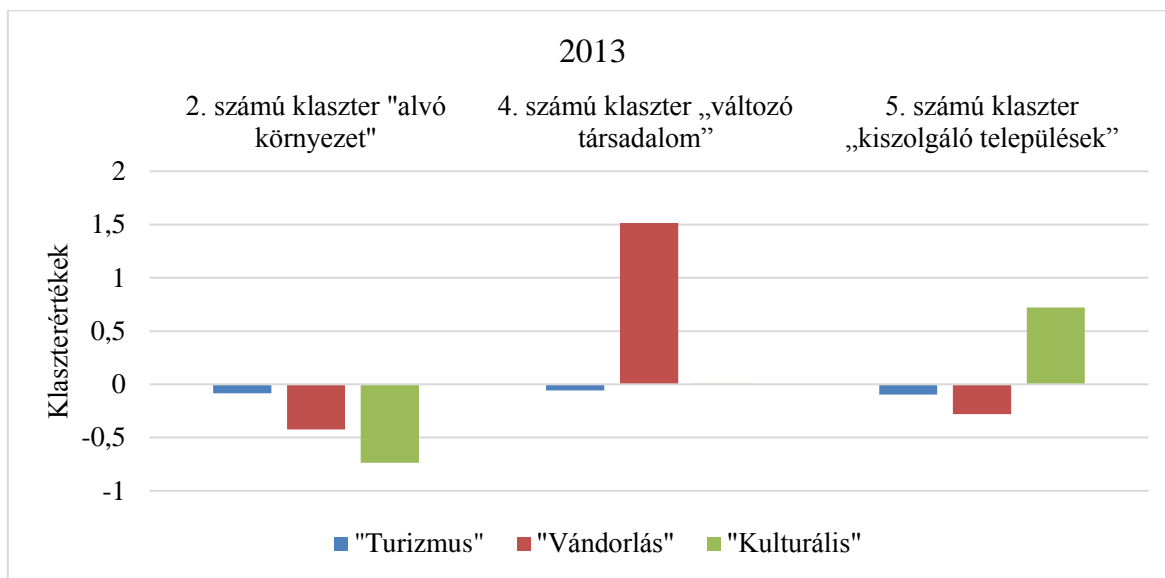
Forrás: saját szerkesztés 2017.

A 4. számú klaszter az „*aktív vándorlás*” nevet kapta, mivel az ide tartozó 113 darab település jellemzően a vándorlás tekintetében mutat kiugrást a kistelepülések átlagához képest. Nem csupán az elvándorlás mértéke nagyobb az átlagnál (közel 1/3-dal), hanem az odavándorlás is igen aktívnak mondható ezeken a területeken – mely értéke szintén közel 1/3-dal magasabb. Mint ahogy az a 25. ábráról is leolvasható, a másik két vizsgált tőkecsoport mentén (a kulturális és turisztikai dimenziók) a kistelepülések átlagértékeit nem érik el sőt, egyes változók esetében jóval az alatt maradnak. Ilyen változó például a kulturális rendezvényeken részt vevők száma, vagy a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban és a vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban.

A 2007-es vizsgálati évben a kistelepülések településkategóriájában lehatárolt klaszterek körül az utolsó (az 5. számú klaszter) az „*alvó környezet*” nevet viseli. Ez a legnépesebb csoport a maga 307 darab településével. A 25. ábrára tekintve látható, hogy a vizsgált tőkecsoportok kivétel nélkül a kistelepülések átlaga alatt lévő értékekkel rendelkeznek. Az egyes csoportok elemeinek megvizsgálását követően elmondható, hogy a klaszter egyedül a regisztrált munkanélküliek arányát tekintve vesz fel az kistelepülések átlagértékénél nagyobb értéket.

Itt szeretném megjegyezni, hogy véleményem szerint a mélyrehatóbb vizsgálatokhoz több dimenzió (például oktatás, munka, szociális, képzettség, ingázás, infrastruktúra, intézményi ellátottság) mentén is szükség lenne a pontosabb települési szintű adatokra, azonban a legtöbb esetben ezek vagy nem érhetőek el, vagy pedig nem mutatnak valós képet. Valamint az immateriális tőke tényezők mérése sem megoldott ezen a területi szinten. Meglátásom szerint a legtöbb esetben a hiány oldaláról lenne könnyebb a tényezők megközelítése, amikor is azok a tipikus problémakörök kerülhetnének feltárássra, melyek a már esetleg helyben meglévő erőforrások aktivizálását valóban gátolják. Erre a javaslatok részben a veszteségtérkép alkalmazásának lehetősége kapcsán térek ki.

A 2007-es év értékei alapján kialakított kistelepülései klaszteres ismertetését követően bemutatom, hogyan változott ez a struktúra a 2013-as évben. Ezt a 26. ábra szemlélteti. A két év kiugró adatait tartalmazó településcsoportok bemutatásakor is utaltam rá, hogy a csoportok között igen aktív vándorlások figyelhetők meg. A 2013-ban lehatárolt klaszterek nem fedik teljes egészében a 2007-ben létrejötteket ezen településcsoport esetében sem, csakúgy mint ahogy az a törpe – és aprótelepülések esetében is tapasztalható volt. Azonban a kistelepülések klaszterei között is vannak hasonlóságok, logikai kapcsolatok.

26. ábra: A kistelepülések területi tökecsoportok szerinti jellemzői (2013 időszak értékei alapján)

Forrás: saját szerkesztés 2017.

Mint például a 2013-as „*alvó környezet*” elnevezésű csoport (2. számú klaszter) esetén is érzékelhető, hogy a 2007-ben is ugyan ilyen névvel ellátott településklaszterrel nagy hasonlóságot mutat. Mind a nagy elemszámot tekintve (256 darab település), mind pedig a csoportot alkotó települések esetében. A 2013-as klasztert alkotó 256 településből 202 már 2007-ben is ebbe a klaszterbe tartozott. A két vizsgálati időszakban a főbb jellemvonásaik is megmaradtak, ugyanis a regisztrált munkanélküliek esetén jellemzően az átlag feletti értékekkel rendelkeznek, valamint a cigány népesség állandó népességszámon belüli aránya is magasabb az átlagnál. Mint ahogy az már 2007-es adatok alapján is megállapítható volt, a többi töketényező esetében közel átlagos vagy az alatti értékekkel rendelkeznek. Az elvándorlás esetében ugyan átlagos értékeket képvisel ez a klaszter, azonban az odavándorlások esetében már a lényegesen az átlag alatti értéket veszi fel. Hasonlóan nagy a kontraszt a falusi szálláshelyek vendégéjszakáinak száma elnevezésű változó esetében is, mely esetben az átlagos 111 darabhoz képest csupán 41 db az átlagérték.

A „*változó társadalom*” elnevezésű klaszter (4. számú klaszter) 119 darab települést tartalmaz. Ezekből a településekből a 2007-es vizsgálati időszakban 49 darab az 5. számú klaszterben „*aktív vándorlás*” és ugyan ennyi a 4. számú klaszterben „*alvó környezet*” kapott helyet. 18 darab a „*fejlődő kultúra*” elnevezésű 3. számú klaszterbe tartozott, a fennmaradóak pedig az „*éledő turizmus*” (2. számú klaszter) tagjai voltak. Látható tehát, hogy ennek a klaszternek nagyon vegyes az összetétele, az előző vizsgálati évben bizonyos jellemvonások mentén kialakított klaszterek nem húzhatóak rá egy az egyben. A közös jellegzetességük közül talán a legszembevetőbb, a

cigányság magas arányának jelenléte. A nyilvántartott álláskeresők arányának növekedése kismértékű, azonban a kulturális és turisztikai tökelemek kapcsán vizsgált változók esetében felvett értékeik, jelentősen a kistelepülések átlagértékei alatt vannak.

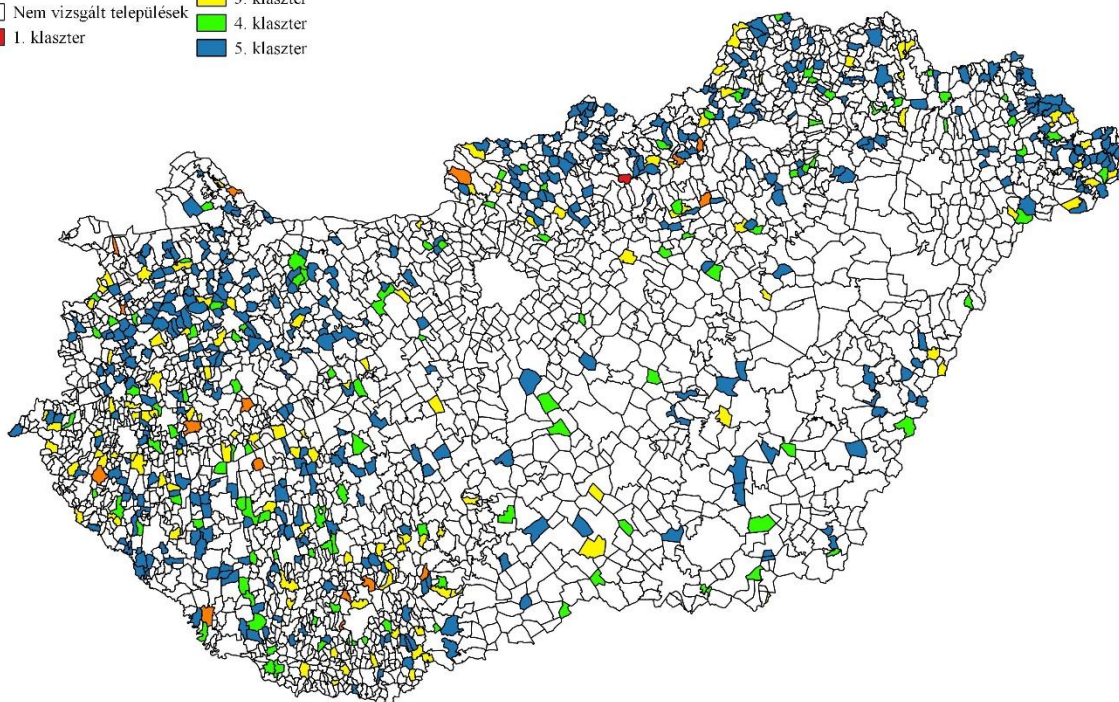
A 2013-as vizsgálati év utolsó (5. számú) klasztere. 247 darab település alkotja ezt a klasztert. A 26. ábráról leolvasható, hogy a vándorlást vizsgáló változók esetében átlag alatti értékeket vesz fel, ami arra enged következtetni, hogy viszonylag állandó a társadalmi összetétele. A nyilvántartott álláskeresők aránya is kedvezőbb, mint a kistelepülések átlaga, annak ellenére, hogy a cigányság aránya kicsivel ugyan, de átlag feletti értékeket mutat. Az adófizetők arányát tekintve is kedvezőbb képet fest a klaszter az átlagnál. A kulturális tökedimenzió esetében a kistelepülések átlagértékeinek duplája jellemzi ezt a klasztert, valamint a személygépkocsik aránya is átlagon felülnek mondható. A turisztikai dimenzió esetében azonban lényegesen átlag alatti értékekkel rendelkeznek. Ezek alapján ezt a klasztert a „*kiszolgáló települések*” névvel illetem. A területi elhelyezkedésüket tekintve nem rendszerezhetőek nagyobb egységekbe, az ország egész területén fellelhetőek.

Az elemzések során szembetűnő – és véleményem szerint nem is teljesen valós - eredmény, hogy a kulturális dimenzió az esetek többségében nem jelenik meg az általam várt hangsúllyal a kiugró turisztikai potenciállal rendelkező településcsoportok elemzése során.

A kistelepülések fentebb bemutatott klaszterinek térben történő elhelyezkedését a következő két ábra szemlélteti (27. és 28. ábra).

Jelmagyarázat

Kisfalvak 2007	2. klaszter
□ Nem vizsgált települések	3. klaszter
■ 1. klaszter	4. klaszter
	5. klaszter

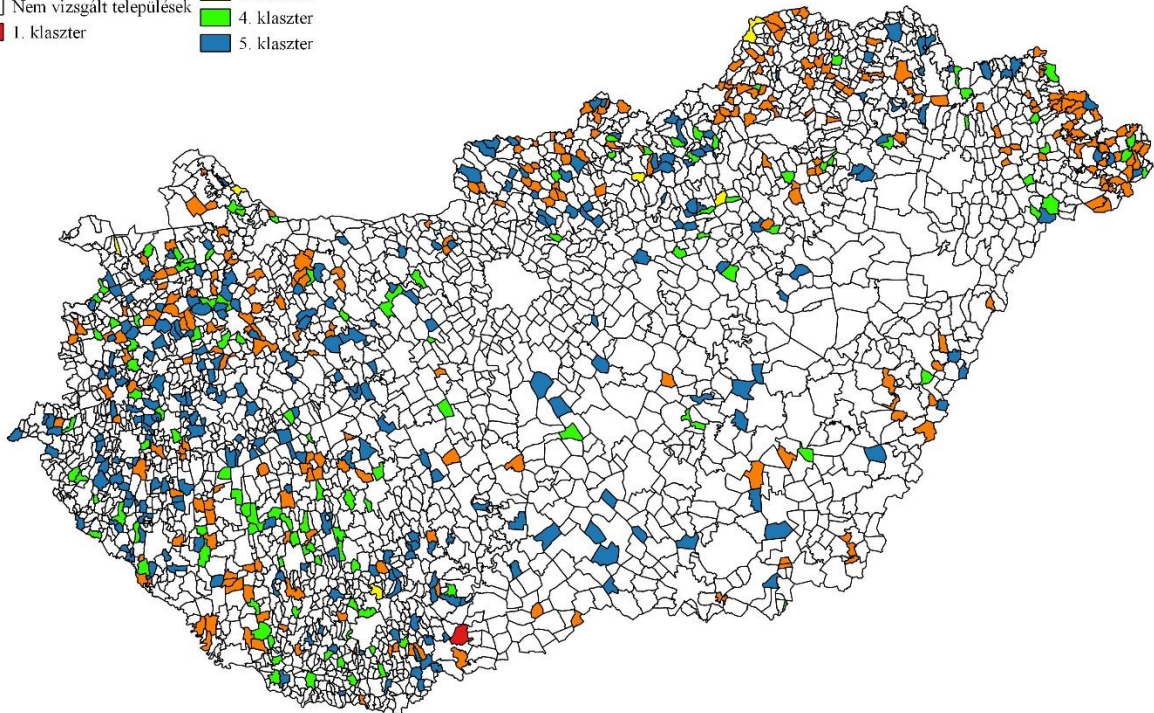
27. ábra: Kistelepülések klasztercsoportjai 2007

Forrás: saját szerkesztés 2017.

A 27. ábrát szemlélve látható, hogy a 2007-es évben az alvó környezet elnevezésű (5. számú klaszter) települések bár az ország szinte egész területén megtalálhatóak, az Észak-Magyarországi határsávban, valamint a Nyugat-Dunántúli részen mégis összefüggőbb csoportokat alkotnak (sötétkék színnel jelölve). Többnyire ezek közé ékelődnek be a „fejlődő kultúra” és „aktív vándorlás” névvel illetett települések (3. és 4. számú klaszter, zöld és citromsárga színnel jelölve). A 2007 és 2013-ban is kiugró értékekkel rendelkező településcsoport, mely a turizmus mentén mutatott nagy sikereket mindkét vizsgálati érvben részben azonos településeket tartalmaznak. Ez 2007-ben a 2. számú „éledő turizmus” elnevezésű klaszter, mely településeinek egy része 2013-ban már a „kiugró turisztikai potenciál” elnevezésű (3. számú) klaszter építőkövei (27. és 28. ábra).

Jelmagyarázat

Kisfalvak 2013	2. klaszter
□ Nem vizsgált települések	3. klaszter
■ 1. klaszter	4. klaszter
	5. klaszter

28. ábra: Kistelepülések klasztercsoportjai 2013

Forrás: saját szerkesztés 2017.

A 28. ábra áttekintésekor szembejövő, hogy a 2007-ben az 5. számú „alvó környezetbe” tartozó településekből több mint 200 darab a 2013-as „alvó környezetbe” tartozik (2. klaszter, narancssárga színnel jelölve). Részben még itt is megfigyelhetők Észak-Magyarország és Dél-Dunántúl területein kisebb-nagyobb gócpontok, ahol ezek a települések nagyobb számban fellelhetők. A 2007-ben az „alvó környezetbe” tartozó települések egy másik nagyobb része (bő 130 település) a 2013-ban létrejött „kiszolgáló települések” csoportot alkotja.

Összefoglalva tehát, a kistelepülések esetében nem jöttek létre egyértelműen és élesen lehatárolható településcsoportok, azonban a vizsgálati évek között fellelhetők átfedések, melyek a területi lehatárolások felfedezéséhez is segítséget nyújthatnak.

A fentiekben ismertetett fejezet rész végén ismét szeretném hangsúlyozni, hogy véleményem szerint az ezekre a területi szintekre átalakított veszteségtérképek egységes és elterjedt alkalmazása nagymértékben elősegítené a települések jellemzőinek széleskörű feltárását. Nem csupán a materiális területi tőkekomponensek alaposabb feltárását tenné lehetővé, hanem akár az immateriális és szimbolikus tőke mértéke is meghatározhatóbbá válhatna. Valamint lehetővé tenné a statisztikai adatok valódiságának „önellenőrzését”. Tehát a nem helyesen dokumentált tevékenységek az összefüggések feltárása során szembetűnőbbé válhatna.

3.6 Új tudományos eredmények

A szakirodalom elemzése és a saját kutatás eredményei alapján kerültek megfogalmazásra az alábbi tudományos eredmények.

1. Magyarország 1000 fő alatti településeinek vonatkozásában, elsőként és ismereteim szerint egyedül álló módon végeztem el a területi tőke vizsgálatát.
Ilyen területi szinten az általam használt módszertannal még nem történt elemzés. Meglátásom szerint figyelembe veszi a vizsgált települések jellegzetességeit, adottságait, és a fellelhető hiányosságokat is kellőképpen feltárja. Rámutat arra a tényre is – melyet már a területi tőkével foglalkozó kutatásokban is megállapítottak –, hogy a materiális tőkeelemek mellett az immateriális és szimbolikus tőkeelemek mérése és együttes vizsgálata elengedhetetlen.
2. A területi tőkevizsgálat során kialakításra kerültek azok a tőkecsoportok, melyek a kis-, apró- és törpetelepülések esetében információtartalommal rendelkeznek.
Ennek eredményeként tőkecsoportokat határoltam le. Sikerült feltárnom azokat a változókat, melyek bár más területi szinten egyes tőkecsoportok alkotóelemeiként szerepelnek, ezen a területi egységen azonban nem nyújtanak releváns információkat. Ilyen például a településhez tartozó összes zöldterület nagysága, vagy a gyalogút és járda hossza. A lemorzsolódott változók esetében nem csupán a hiányos adatszolgáltatásból eredő statisztikai nehézségek állnak a háttérben, hanem egyes esetekben az adott változó relevanciája sem magas ezen a területi szinten. Ilyen például a már említett gyalogút és járda, vagy bicikliút hossza. Ez a példa is rámutat arra, hogy ezekre a településekre nem lehet a már eddig is használt vizsgálati módszereket megfelelő átalakítás nélkül használni.
3. Feldolgoztam a hazai 1000 fő alatti lélekszámmal rendelkező településekre vonatkozó szakirodalmakat, összekapcsolva a területi tőke és a területi versenyképesség fogalomrendszerével.
Az irodalmak szintetizálása és az előző vizsgálati eredmények áttanulmányozása során szükségesnek éreztem ezen témakörök szorosabb összekapcsolását. Véleményem szerint a téma komplexitása elengedhetetlenné teszi a települések kapcsán fellelhető szakirodalmak olyan formában történő újraértelmezését, mely a lokális adottságok kihangsúlyozására fekteti a hangsúlyt. Mivel minden település egyedi vonásokkal rendelkezik, így az egyes csoportok nem tartalmazhatják minden egyes jellemvonásukat, ezek a csoportok csupán a főbb jellegzetességek, karakterisztika mentén kerülnek kialakításra. Ahhoz azonban hogy árnyaltabb képet kaphassunk a településcsoportokról, szükséges az immateriális és szimbolikus tőketényezők egységes mérési lehetőségének megteremtése is.
4. Létrehoztam az 1000 fő alatti településekre adaptált regionális veszteségtérképet, mely rámutat mindazon összetevőkre, melyek gátló tényezőként hatnak egy település fejlődésére. Tehát ezzel a módszerrel az immateriális tőke meghatározásán túl feltárhatóak azok a gyökérproblémák, melyek gátolják vagy megakasztják egy település fejlődését úgy, hogy azok súlyosságuk szerint rangsorolásra is kerülnek. Nem csupán a veszélyeztetett és kiemelt területek listája állítható így össze, hanem azok súlyossági rangsora, kapcsolati összefüggéseket mutató hálózata is kirajzolódik (M11). Az átalakított veszteségtérkép módszere az 1000 fő alatti települések területi tőkéjének feltárására és egységes mérésére

szolgál. A kitöltés fókuszcsoporthoz javasolt, melyet a helyi kulcsemberek alkotnak és egy belső szakértői tervező moderál. A funkciótartományok vagy azok egyes elemei igény szerint elhagyhatóak, illetve kibővíthetőek. Így tehát alapvetően egy egységes struktúra mentén valósulhat meg az adatgyűjtés és a tökéletesítő feltárása, azonban ez a helyi adottságoknak és specialitásoknak megfelelően ki is egészíthető.

5. Rendszereztem és kialakítottam mind a 3 településméret esetében az alábbi településtípusokat. Ehhez különböző statisztikai módszereket alkalmaztam, melyeket az SPSS programsegítségével állítottam elő. Az eredmények a többváltozós matematikai és statisztikai módszerek kombinációja révén alakultak ki. Elsőként faktoranalízist, majd klaszteranalízist folytattam le a 3 településcsoportba tartozó falvak esetében. A 2007 és 2013-as időszakra az alábbi klasztercsoportokat alkottam meg, melyet a 20. táblázat tartalmaz.

20. táblázat: A területi tőke alapján kialakított klasztercsoportok és elnevezésük

Klaszterek száma	TÖRPEFALVAK - 200 fő alatti települések csoportja	APRÓFALVAK - 201-500 fő közötti települések csoportja	KISFALVAK - 501-1000 fő közötti települések csoportja
2007 adatai alapján			
1	„Növekvő vándorlás”	„Változó társadalom”	„Kiugró turisztikai potenciál”
2	„Kiugró turisztikai potenciál”	„Alvó társadalom”	„Éledő turizmus”
3	„Ébredő turizmus”	„Ébredő kultúra”	„Fejlődő kultúra”
4	„Kiugró kulturális élet”	„Kiugró kulturális élet”	„Aktív vándorlás”
5	„Alvó település”	„Kiugró turisztikai potenciál”	„Alvó környezet”
2013 adatai alapján			
1	„kiugró kulturális élet”	„Alvó társadalom”	„Kiugró kulturális potenciál”
2	„Alvó település”	„Ébredő turizmus”	„Alvó környezet”
3	„Kiugró turisztikai potenciál”	„Kiugró kulturális és turisztikai élet”	„Kiugró turisztikai potenciál”
4	„Ébredő turizmus”	„Kiugró turisztikai élet”	„Változó társadalom”
5	„Társadalmi – vándorlási élnkülés”	„Változó társadalom”	„Kiszolgáló települések”

Forrás: saját szerkesztés 2017.

Az eredmények alapján elmondható, hogy sikerült olyan klasztereket meghatározni melyek több településcsoport esetében is értelmezhetőek – akár mind a két vizsgálati évben. Ilyen például az „alvó település”, vagy az „ébredő turizmus” elnevezésű csoport.

6. A kutatás során feltárt kiugró turisztikai potenciállal rendelkező települések esetében a vizsgált években felfedezhetőek átfedések, melyek bizonyítják egy-egy település stabil és kimagasló turisztikai potenciálját. Így ezt az eredményt is új tudományos eredményként értékelem.

4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A lokális terek fontossága részben abban rejlik, hogy a tér minden része eltérő adottságokkal és tulajdonságokkal rendelkezik – legyen szó országrészekről, megyékről, járásokról, városokról vagy falvakról, esetleg ezek bizonyos részeiről. Az ebben rejlő kihívás/probléma egyben értéket is jelenthet. Csak rá kell jönnünk, hogyan lehet a megoldásra váró sajátos problémákat lehetőséggé kovácsolni (TÓTH 2016). Véleményem szerint érdekes lehet hazánkat ebből a megközelítésből vizsgálni. Éppen ebből az okból kifolyólag dolgozatomban a kis-, apró- és törpefalvak vizsgálatával foglalkoztam, hogy feltárjam azokat a tényezőket, melyek mentén csoportosíthatóak. Ebből kifolyólag a dolgozatom logikai íve a kis-, apró- és törpetelepülések a vizsgálatától indul, melyet a hazai falukutatás eredményeivel ötvöztem. A vizsgálatok eredményei alapján megalkottam az egyes településcsoportok klasztereit, melyeket jellemeztem. A 2007-ben kapott eredményeket összevettem a 2013-as év adataival, melyek alapján következtetéseket vontam le. A következtetések során nem csupán az egyes klaszterekbe tartozó települések főbb karakterisztikájára tértem ki, hanem magával a módszerrel, eljárással kapcsolatos észrevételeimet és tapasztalataimat is megfogalmaztam. A levont következtetések és javaslatok az alábbiakban foglalhatóak össze.

- Véleményem szerint a területi töke település szintű jelenlétének és megoszlásának vizsgálatával, valamint annak felhalmozásának sajátosságaival pontosabban körvonalazhatóak azok a karakteres vonások, melyek az 1000 fő alatti településeket jellemzik. Azonban fontos kiemelni, hogy nincs két egyforma település. Így ha azokat valamilyen csoportosítással kategóriákba szeretnénk sorolni, akkor a folyamat mentén mindig csorbul valahol a valóság. Éppen ezért ha csak lehet, érdemes önmagában és összefüggéseiben egyaránt vizsgálni a településeket.
- Véleményem szerint a kisebb léptékű kategorizálás megfelelőbb hazánk települései esetén. Meglátásom szerint nagyon is szükséges a törpe és az apró települések kategóriának a vizsgálata, hiszen ezek a 200 fő alatti települések is – csakúgy, mint az 499 és 200 közöttiek más sajátosságokkal rendelkeznek.
- Az endogén fejlődés irányvonalának meghatározójaként is értelmezhető a területi töke, mivel az endogén fejlődés alapvetően egy térség belső erőforrásaira épít – melyeket részben a területi töke meghatározása tárhat fel számunkra.
- Az kutatás lefolytatása előtt a témában napvilágot látott vizsgálatok áttanulmányozása után arra a következtetésre jutottam, hogy a vizsgálatom fókuszát képező településekre az eddig alkalmazott módszerek és technikák tárházát szükségszerű lenne bővíteni. Ezért a meglévő és már más területi egységeken alkalmazott módszerek és mutatórendszerek alapján igyekeztem megalkotni ezt az újszerű eljárást.
- Vannak olyan településcsoportok, melyeket nem lehet egyértelműen lehatárolni a térben – tehát egymástól távol, elszórtan helyezkednek el. Ez számos településcsoport klaszterei kapcsán tapasztalható. Felfedezhetőek ugyan gócpontok az egyes klasztercsoportok szerint, de nem bizonyítható egyértelműen azok elhelyezkedésének indoka. Egyes klaszter esetén (mint például az „alvó környezet”) azonban érdemesnek tartom a területi lehatárolást. Hasonló jelenség figyelhető meg az „változó társadalom” csoportba tartozó települések esetén is. A többi klaszter településeiről nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a térben csoportokat hoznának létre.

- Következtetésként emelném ki, hogy véleményem szerint a mélyrehatóbb vizsgálatokhoz több dimenzió (például oktatás, munka, szociális, képzettség, ingázás, infrastruktúra, intézményi ellátottság) mentén is szükség lenne a pontosabb települési szintű adatokra, azonban a legtöbb esetben ezek vagy nem érhetőek el, vagy pedig nem mutatnak valós képet. Valamint az immateriális tőketényezők magas szintű mérése sem megoldott ezen a területi szinten. Meglátásom szerint a legtöbb esetben a hiány oldaláról lenne könnyebb a tényezők megközelítése, amikor is azok a tipikus problémakörök kerülhetnének feltárássra, melyek a már esetleg helyben meglévő erőforrások aktivizálását valóban gátolják.
- A fentiek ismeretében szeretném hangsúlyozni, hogy véleményem szerint az ezekre a területi szintekre átalakított veszteségtérképek egységes és elterjedt alkalmazása nagymértékben elősegítené a települések jellemzőinek széleskörű feltárását. Nem csupán a materiális területi tőkekomponensek alaposabb feltárását tenné lehetővé, hanem akár az immateriális és szimbolikus tőke mértéke is meghatározhatóbbá válhatna.

A vizsgálat lefolytatását követően az eredmények alapján a dolgozat elején megfogalmazott hipotéziseket az alábbiak szerint értékelem:

H1: Feltételezésem szerint a kis-, apró- és törpetelepülések esetében a materiális dimenzió alapján figyelhető meg a települések közötti differenciálódás

Ezt a hipotézist csupán részben tekintem igazoltnak, mert bár a materiális dimenzió mentén felsorakozott változók alapján is sikerült lehatárolni településklaszterek alapját képező faktorokat (ilyen például a „turizmus” faktor), csupán a materiális dimenzió mentén nem tudtam megfigyelni a differenciálódást. Ezért ezt a hipotézist csupán részben tekintem igazoltnak.

H2: A sikeresnek mondható 1000 fő alatti települések valószínűleg a fejlett turisztikai potenciáljuknak köszönhetik előnyösebb helyzetüket.

A vizsgálat során kapott **eredményeim – véleményem szerint – részben bizonyították ezt a hipotézist.** A mindhárom településtípus sikeres települései esetében a részletesebb feltárás igazolta, hogy valós turisztikai aktivitás figyelhető meg. Az eredmények alapján látszik, hogy Magyarország egyes törpetelepülései esetében is kitörési pontot jelenthet a turizmus (mind hazai és mind nemzetközi vonatkozásban). A fejlett turizmussal rendelkező települések főként az ország határmenti területein helyezkednek el, illetve a jelentősebb turisztikai gócpontok mentén (mint például a Balaton vagy Aggtelek). A pozitív példák bizonyítják, hogy egy új ötlet - mely a piaci igények kielégítésén is alapul – vagy éppen az adottságok jó kihasználása megteremtheti egy törpetelepülés és lakóinak jelenét és jövőjét. Ugyanez a jelenség figyelhető meg az aprótelepülések és a kistelepülések esetén is. A csoportba tartozó települések esetén változások is megfigyelhetők, mely arra utal, hogy a meglévő potenciálra vagy nem fektettek kellő hangsúlyt – és ennek következtében visszacsúszott az adott település egy másik klaszterbe -, vagy pedig éppen hogy felfedezték azt és egy megfelelő módszert találtak annak kiaknázására.

H3: A kis-, apró- és törpetelepülések eredményességének pontos meghatározása csupán mutatókkal feltételezésem szerint nem lehetséges, nagymértékben szükség van a puha tényezők feltárássára is.

Mint ahogy már említésre került, minden régió különböző területi tőkével rendelkezik, és ezek területenként eltérnek egymástól. Ebből következik az is, hogy ugyanaz a beruházás

a tér eltérő pontjain más-más megtérüléssel bír, hiszen hatékonyabban hasznosulnak annak eszközei és lehetőségei illetve a területhez is jobban illeszkednek (OECD 2001 15–16, EC 2005 1, CAMAGNI 2008a, 36). Több gyakorlati eredmény is alátámasztja (ROTA 2010; VENERI 2011), hogy sokkal pontosabban határozhatóak meg a regionális gazdaság folyamatai, ha az immateriális tőketényezőket is bevonjuk a vizsgálatba. A területi tőke módszere hozzásegít ahhoz, hogy ezeket az elemeket együttesen, átfogóan elemezzük. Jelen dolgozat kutatását képező területi egységek esetén azonban az immateriális tőke széles körű egységes mérésére nincs egy mindenki által használt módszer, ami biztos és reális adatállományt szolgáltatna. Az okok számos tényezőre vezethetők vissza, mint például: ezen javak meghatározása önmagukban is nehéz, nincs egységes mérőszám, a fajlagosság ezen a területi szinten nem tükrözi a valós képet, roppant idő és munkaigényes feladat, megfelelő belső és külső humán erőforrás szükséges a feltáráshoz. Míg más területi szinten történő vizsgálatok esetén több változót jellemez releváns tartalom, addig ez a szám a törpe- apró- és kistelepülések esetében igen korlátozott. Mindemellett a vizsgálat kezdetekor az a feltevés is beigazolódt, hogy az immateriális tőke széles körű mérése nem egyértelmű és nem is igen megfogható az eddig használt eszközökkel, valamint nagyon kevés erre vonatkozó adat áll rendelkezésre melyek összevethetőek lennének. Ezek alapján ezt a hipotézist **bizonyítottnak tekintem.**

H4: A regionális veszteségtérkép a szükséges átalakítások után megfelelő alapot nyújthat a kis- apró- és törpetelepülések pontosabb feltáráshoz, valamint egységes vizsgálati módszert teremthet.

Az átalakított regionális veszteségtérkép rámutat mindazon dolgokra/vagy azok hiányára, melyek gátló tényezőként hatnak egy település/térség fejlődésére. Tehát ezzel a módszerrel az immateriális tőke meghatározásán túl feltárhatóak azok a gyökérproblémák, melyek gátolják vagy megakasztják egy település/terület egység fejlődését úgy, hogy azok súlyosságuk szerint rangsorolásra is kerülnek. Nem csupán a veszélyeztetett és kiemelt területek listája állítható így össze, hanem azok súlyossági rangsora, kapcsolati összefüggéseket mutató hálózata is kirajzolódik. A módszer gyakorlati alkalmazása után – remélhetőleg bizonyítottnak tekinthető majd, most azonban csupán **részben tekintem bizonyítottnak**, mivel bár a módszer az összegyűrt elméletek és tapasztalatok alapján működőképes, a gyakorlatban még nem tesztelt.

H5: A kis-, apró- és törpetelepülések feltételezésem szerint a területi tőkék nagysága és jellege alapján hasonló jellegzetességekkel bírnak.

Rendszereztem és a területi tőke alapján kialakítottam mind a 3 településméret esetében az alábbi településtípusokat. Ehhez különböző statisztikai módszereket alkalmaztam, melyeket az SPSS program segítségével állítottam elő. Az eredmények a többváltozós matematikai és statisztikai módszerek kombinációja révén alakultak ki. Elsőként faktoranalízist, majd klaszteranalízist folytattam le a 3 településcsoportba tartozó falvak esetében. A 2007 és 2013-as időszakra az alábbi klasztercsoportokat alkottam meg, melyet a 21. táblázat tartalmaz. A eredmények alapján elmondható, hogy sikerült olyan klasztereket lehatárolni melyek több településcsoport esetében is értelmezhetőek – akár mind a két vizsgálati évben. Ilyen például az alvó környezet, vagy az ébredő gazdaság elnevezésű csoport. Így ezt a hipotézist **bizonyítottnak tekintem.**

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A területi tőke vizsgálata az 1000 fő alatti településeken igen időszerű kutatási irány. Ez a féle vizsgálat a magyarországi városok és kistérségek esetében már többek által is megvalósult. Majd 2017 második negyedében megjelent egy a hazai településeket feltáró területi tőkevizsgálatot bemutató könyv (DOMBI et al., 2017). Azonban a legkisebb településekre összpontosító komplex területi tőke vizsgálat mindeztől nem született. A téma jelentősége abból is adódik, hogy az említett települések a hazai településállomány több mint felét teszik ki (a 2013-as évben a 3152 darab hazai településből, 1734 darab 1000 fő alatti állandó népességszámmal rendelkezik), és az ország egyes területein tömegesen fordulnak elő. A 2013-as adatok alapján ezeken a településeken az ország állandó népességének majd közel 8%-a él (767 035 fő.)

Dolgozatom elkészítésének célja, hogy feltárjam ezen települések gazdaságfejlesztési kihívásait, valamint azokat a tényezőket, melyek ezeket a településeket jellemzik. Ez a téma öröknek mondható, hiszen ezeknek a területeknek a támogatása és fejlesztése szerves részét képezi a "mindenkori" területi politikának. Jól bizonyítja a téma aktualitását az a tény is, hogy az új 2014-2020-as magyarországi vidékfejlesztési program nagy hangsúlyt helyez ezen települések alapvető szolgáltatásainak fejlesztésére is.

Kutatásom során éreztem, hogy az immateriális tőke mérése nem egyértelmű és nem is igen megfogható az eddig használt eszközökkel, igyekeztem új szemszögből megközelíteni azt. Ezért a regionális fejlesztések során már használt veszteségtérkép modellt alakítottam át, mivel meglátásom szerint jobban érezzük egy adott dolog/tőke hiányát, mint annak jelenlétét. A veszteségtérkép rámutat mindazon dolgokra/vagy azok hiányára, melyek gátló tényezőként hatnak egy település/térség fejlődésére

Csak azok a települések kerültek be a vizsgált csoportba, melyek állandó népességszáma mind a két évben 1000 fő alatt volt, és a létrehozott településcsoportokon belül maradtak. Majd az így megalkotott 1612 településből álló csoportot is 3 felé bontottam. A hazai szakirodalomban alkalmazott lehatárolások és elnevezések közül kiválasztottam azt, mely véleményem szerint a legjobban alkalmazható a vizsgálatom szempontjából. Meglátásom szerint a 2014-ben a KSH által is használt településkategóriák a legalkalmasabbak a megváltozott településszerkezet jellemzésére, így a vizsgálatom során is ezt használom. Így tehát a hazai 1000 fő alatti települések vizsgálata során kistérségeknek nevezem a 500-999 fő közötti településeket. Aprótelepülésnek tekintem 200-499 fő közöttieket, és a 199 fő alattiakat pedig egységesen törpetelepülésnek nevezem.

Az elemzés során mind a két vizsgálati évben mind a 3 településcsoport esetében 5 klaszterbe soroltam a településeket. A kiugró értékekkel rendelkező települések csoportját, mint pozitív vagy éppen negatív példákat elemzem a vizsgálati eredmények alapján. A vizsgálatom kiterjed azokra a dimenziókra, melyek az 1000 fő alatti települések esetén a szakirodalmak szerint a legmeghatározóbbak, így számba veszem a turisztikai, társadalmi, vándorlási és kulturális szegmenseket is. Mindhárom településcsoport esetében elsősorban ezeket a változókat vizsgáltam a két év során. A kapott klaszterek elnevezését két szóval (2 taggal) oldottam meg. Az első tag egy általános elnevezés, mely a klaszter által tartalmazott összes paraméter fejlődési iránya alapján

keletkezett. A második tag a fejlődés irányát leginkább meghatározó töketényező alapján került meghatározásra, az alapján, mely a legjobban jellemzi a klaszterbe tartozó településeket.

Mint ahogy azt már a dolgozat elején is említettem – és a vizsgálat során is bizonyítást nyert – minden település más és más karakter. Mindegyiknek megvan a maga jellegzetessége, múltja, jelene, mely a jövőjét nagyban meghatározza. Így megfelelő és egységes településcsoportok kialakítása nem lehetséges anélkül, hogy tompítanánk az egyedi jellemvonásokat. Ahhoz tehát hogy akár csak néhány tényező mentén következtetéseket tudjunk levonni egy kisebb településcsoportra, ismernünk kell a csoportba tartozó minden falut, és fel kell ismernünk a köztük (és más csoportok tagjai között) meghúzódó látható vagy láthatatlan, közvetlen vagy közvetett kapcsolatokat és folyamatokat.

Vannak olyan településcsoportok, melyeket nem lehet egyértelműen lehatárolni a térben – tehát egymástól távol, elszórtan helyezkednek el. Ez számos településcsoport klaszterei kapcsán tapasztalható. Felfedezhetőek ugyan gócpontok az egyes klasztercsoportok szerint, de nem bizonyítható egyértelműen azok elhelyezkedésének indoka. Egyes klaszter esetén (mint például az „alvó környezet”) azonban érdemesnek tartom a területi lehatárolást. Hasonló jelenség figyelhető meg az „változó társadalom” csoportba tartozó települések esetén is. A többi klaszter településeiről nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy a térben csoportokat hoznának létre.

A vizsgált településcsoportok jellemzői alapján sikerült olyan klasztereket lehatárolni melyek több településcsoport esetében is értelmezhetőek – akár mind a két vizsgálati évben.

Vizsgálatomban rámutattam arra, hogy a kutatás során feltárt kiugró turisztikai potenciállal rendelkező települések esetében a vizsgált években felfedezhetőek átfedések, melyek bizonyítják egy-egy település stabil és kimagasló turisztikai potenciálját.

Összességében tehát a hazai 1000 fő alatti településállományt kategorizáltam a 2007 és 2013-as értékei alapján, melyek segítségével igyekeztem meghatározni a főbb jellemvonásaikat, karakterisztikájukat az általuk felhalmozott területi tőke alapján. Az eredmények alapján megalkottam azokat a főbb klasztereket, melyek az egyes településcsoportokban jellegzetesen előfordulnak. Vizsgáltam a települések eredményeinek változását, annak irányát és egymás közötti összefüggéseit. Vizsgálati eredményeimmel rámutattam az egyes települések/településcsoportok fejlődésének, stagnálásának vagy éppen hanyatlásának főbb okaira, illetve ezek 2007-ről 2013-a történő változását is figyelemmel követtem.

6. SUMMARY

Investigating the spatial capital in settlements with a population of 1000 is a very timely research direction. This kind of investigation has already been implemented in some of the Hungarian cities and micro-regions. Then, in the second quarter of 2017, a book on territorial capital exploration was published (DOMBI et al., 2017). However, complex territorial capital research focusing on the smallest settlements has not yet been established. The topic is significant, because these settlements account for more than half of the Hungarian settlement stock (in the year 2013 there were 3152 settlements in Hungary, 1734 with a population under 1000 inhabitants) and they occur in clusters in some parts of the country. According to 2013 data, these settlements have nearly 8% of the permanent population of the country (767 035 people).

The purpose of my dissertation is to explore the economic development challenges of these settlements and the factors that characterize these settlements. This topic is ever-timely, as the promotion and development of these areas is an integral part of territorial policies of the past and the future. The fact that the new rural development program 2014-2020 in Hungary also places great emphasis on the development of the basic services of these settlements proves well that this topic is very timely.

During my research I realized that the measurement of intangible capital is ambiguous and not cannot be properly assessed by the tools used so far; therefore, I tried to approach it from a new perspective. I have transformed the loss map model already used in regional development, because I believe that we can perceive the lack of a particular things and capital more easily, than their presence. The loss map points to all the things or the absence of those that act as inhibitory factors for the development of a settlement or region.

Only those settlements were put in the examined group that had a constant population of 1000 in both investigated years, and which remained within the settlement groups created. The larger group of 1612 settlements was then broken down into smaller ones. I chose those definitions and classifications from the domestic literature that I think suited my investigation the best. In my view, the settlements categories which were used by the Hungarian Central Statistical Office (KSH) in 2014 are the most appropriate ones to characterize the changed settlement structure, so I used these in my investigation. Therefore, in my examination of the settlements with a population number below 1,000, I classified the ones with population number between 500 and 999 as „small settlements”, the ones with a population number between 200 and 499 people as „pigmy villages”, while the ones with less inhabitants than 199 hamlets.

During the analysis, in each of the two investigated years, in the case of all 3 settlement groups the settlements were classified into 5 clusters. I analyze the group of settlements with outstanding values as positive or negative examples, based on the test results. My research covers the dimensions that, according to the literature, are the most important for settlements with a population below 1000; therefore, I take into account tourism, the social segment, migration and culture.

For all three groups of settlements, I primarily examined these variables over the two years. The names of the clusters received were solved with two words (2 members). The first member is a

generic name based on the evolution of all parameters of the cluster. The second member was determined on the basis of the most important factor determining the direction of development, based on the one that best describes the settlements belonging to the cluster.

As I mentioned at the beginning of the thesis - and proved during the investigation - every settlement is different. Each has its own uniqueness, different past and present, which define its future very much. Thus, it is not possible to create a proper and unified group of settlements without losing individual characteristics. So, in order to draw conclusions on a small group of settlements down, we need to know all the villages in the group and recognize visible or invisible, direct or indirect links and processes between them (and other members of the group).

There are certain settlement groups, which cannot be unambiguously defined in space – they are usually situated farther from each other, scattered. This could be experienced in the case of several settlement group clusters. Although I could identify certain spatial concentration according to the cluster groups, but the reasons behind their locations cannot be shown clearly. For some clusters (such as the "sleeping environment"), I consider territorial delimitation worthwhile. A similar phenomenon can also be observed in the settlements belonging to the "changing society" group. It cannot be stated clearly about the settlements of the other clusters that they would form groups in space.

Based on the characteristics of the examined settlement groups, it was possible to define clusters that could contain several settlement groups - both in the two test years.

In my research, I pointed out that over the years investigated, overlaps can be discovered in settlements with high tourism potential, which prove the stable and outstanding tourism potential some of the settlement.

To sum it up, I have categorized the Hungarian settlements with the population below 1000, based on data from 2007 and 2013, with which I tried to determine their main characteristics based on the territorial capital they accumulated. Based on the results I have created the main clusters typical of each settlement group. I examined the changes in the results of the settlements, their direction and their interrelations. With my results I pointed out the main reasons for the development, stagnation or decline of the individual settlements and settlement groups, and I also examined the changes from 2007 to 2013.

7. MELLÉKLETEK

M1. Irodalomjegyzék

1. ÁCS J. Z. - VARGA A. (2000): Térbeliség, endogén növekedés és innováció. *Tér és Társadalom*, 4 23-39.p.
2. AFFUSO A. - CAMAGNI R. (2010): Territorial capital and province performance in the Latin Arch: an econometric approach. <http://www.internet.it/aisre/minisito/CD2010/pendrive/Paper/affuso1.pdf>
3. ANDORKA R. (2003): Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Budapest.
4. ARROW K. J. (1962): The economic implication of learning by doing. *The Review of Economic Studies*, 3 (29) 155-173.p.
5. BABUSIK F. (2007): Magyarországi cigányság – strukturális csapda és kirekesztés, *Esély* (2007)18/1 3-23 http://www.esely.org/kiadvanyok/2007_1/babusik.pdf
6. BAJMÓCY P.-BALOGH A. (2002): Aprófalvas településállományunk differenciálódási folyamatai. *Földrajzi Értesítő* 2002. LI. évf.3-4 füzet, pp. 385-405.
7. BAJMÓCY P. – BALOGH A. (2014): Kihalás szélére sodródott falvak Magyarországon. – *Településföldrajzi Tanulmányok*. Szombathely. 2. pp. 3-12.
8. BAJMÓCY P.–MAKRA ZS. (2015): Aprófalvak kihalása és/vagy megmaradása Magyarországon 7pp http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/7476/1/BP_MZS_2015.pdf
9. BAKOS I. (2001): Területfejlesztési stratégiák és programok tervezésének módszertana. Miskolci Egyetem, Miskolc (Bakos CV: http://www.uni-miskolc.hu/~euint/oneletrajzok_htm/oneletmain/hun/bimain.htm)
10. BALASSA I. (1997): *Életmód*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
11. BALOGH A. (2006): Az aprófalvasodás folyamatának főbb jellemzői Magyarországon. In: *Földrajzi Közlemények CXXX. (LI.) kötet, 206. 1-2 szám, 67-79 p.* http://adtplus.arcanum.hu/hu/view/FoldrajziKozlomenyek_2006/?pg=73&layout=s
12. BALOGH A. (2007): Az aprófalvas helyi társadalmak életkörülményei. – In. SZÓNOKY NÉ ANCSIN G.–PÁL V.–KARANCSI Z. (szerk.): *A határok kutatója: Tanulmánykötet Pál Ágnes tiszteletére*. Magyarságkutató Tudományos Társulat, Szabadka-Szeged. pp. 55-6
13. BALOGH A. (2008): *Az aprófalvas településállomány differenciálódási folyamatai Magyarországon*. Savaria University Press, Szombathely. 105 p.
14. BANK K.–RUDL J.–SZENTMARJAY D. (2004): Falvak a rendszerváltás után a Dél-Dunántúlon. – In. CSAPÓ T. –KOC SIS ZS. – LENNER T. (szerk.): *A településföldrajz helyzete és főbb kutatási irányai az ezredforduló után*. I. Településföldrajzi Konferencia, Szombathely. pp. 80-89
15. BARCA F. (2009): An agenda for a reformed cohesion policy. A placed-based approach to meeting European Union challenges and expectations. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf

16. BARNA K. (2007): Módszertani lehetőségek a magyarországi régiók versenyképességének mérésére c. Doktori értekezés, Kaposvári Egyetem, Kaposvár 2007 p168. <http://phd.ke.hu/fajlok/1236693063-BK-ertekezes-full.pdf>
17. BELUSZKY P. – SIKOS T. T. (2007): Változó falvaink. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest
18. BELUSZKY P. – SIKOS T. T.(1982): Magyarország falutípusai. MTA FKI, Budapest
19. BELUSZKY P. (1984): A kisfalvakról – településtudományi megközelítésben. In: SÜKÖSD F. szerk.: Az aprófalvak közléte és ifjúsága. Kisz Baranya megyei Bizottsága, Pécs. pp. 72-91.
20. BELUSZKY P. (1988): A kisfalvakról - településtudományi megközelítésben. - In: Sükösd F. (szerk.): Aprófalvak közléte és ifjúsága, Pécs, pp. 72-91.
21. BELUSZKY P. (1992): Vég kiárúsítás I. – válogatott társadalomföldrajzi tanulmányok (1959-1992). Budapest, 1992. MTA RKK, Pécs 272. p.
22. BELUSZKY P. (1993): „Tradicionális” területi hátrányok és terápiai Magyarországon (1948-1992). In: Település, gazdaság, igazgatás a térben. Szerk. Kovács K. MTA RKK, Pécs. pp. 49-64.
23. BELUSZKY P. (2003): Magyarország településföldrajza – Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003. ISBN 963 9542016
24. BELUSZKY P. (2009): A piramis alján, Szolgáltatások - kereskedelem a (kis) falvakban, Magyar Tudomány 2009/6, Budapest
25. BELUSZKY P.- SIKOS T. T (szerk.) (2011): Változó falvaink, Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig, Akadémiai Kiadó, Budapest.
26. BODOR Á - GRÜNHUT Z. (2014): Dilemmák a területi tőke modelljének alkalmazhatóságáról: A társadalmi tőke problémája Camagni elméletében TÉR ÉS TÁRSADALOM 28:(3) pp. 3-17. (2014)
27. BOURDIEU, P. (1983): The Forms of Capital. 241-258.p. In: RICHARDSON, J. G.: Handbook of Theory and Research for Sociology of Education. Greenwood: New York. 377.p.
28. BRENNER, N. (2004): New State Spaces. Urban Governance and the Rescaling of Statehood. Oxford: Oxford University Press, 351.p
29. CAMAGNI R. (2008): Regional competitiveness. Towards a concept of territorial capital. 33-46.p. In.: CAPELLO, R., CAMAGNI, R., CHIZZOLINI, B., Fratesi, U. (eds.): Modelling regional scenarios for the enlarged Europe. Berlin-Heidelberg: Springer, 319.p.
30. CAMAGNI R. (2011): Local knowledge, national vision. 57-65.p. In.: Seminar on territorial dimension of development policies http://www.mrr.gov.pl/english/Regional_Development/Presidency/event_schedule/Documents/Seminar_%20Papers_and_Proceedings.pdf#page=59 (letöltés: 2013. március 21.)

31. CAMAGNI, R. (2005): The rationale for territorial cohesion: issues and possible policy strategies. In: BOSCAINO, P. (Ed.): Present and Future of the European Spatial Development Perspective. Alinea, Firenze, 121–138.
32. CAMAGNI, R., CAPELLO, R. (2005): Spatial scenarios and orientations in relation to the ESDP and EU cohesion policy. http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/ESPON2006Projects/CoordinatingCrossThematicProjects/Scenarios/2.ir_3.2-full.pdf (letöltve: 2012. augusztus 2.)
33. CAMAGNI, R., FRATESI, U. (2011): The territorial cohesion objective within European cohesion policies from a territorial capital perspective. <http://www.dgotdu.pt/ue/documentos/terr/TSP-040607-en.pdf>
34. CAPELLO R. - NIJKAMP P. - PEPPING G. (1999): Sustainable cities and energy policies. Berlin: Springer-Verlag. 282.p.p. 3-10.
35. CAPELLO R. (2007): A forecasting territorial model of regional growth: the MASST model. *The Annals of Regional Science*, 4 753–787.p.
36. CAPELLO R. (2012): The knowledge economy in European regions: a strategic goal for competitiveness. 77-107.p. In.: CAPELLO, R., DENTINHO, T. P. (eds.): *Networks, space and competitiveness*. Massachusetts: Edwar Elgar. 294.p.
37. CAPELLO, R.–CARAGLIU, A.–NIJKAMP, P. (2011): Territorial Capital and Regional Growth: Increasing Returns in Cognitive Knowledge Use. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 4, 385–405.
38. CHAPAIN C. - CLIFTON N. – COMUNIAN R. (2013): Understanding creative regions. *Regional Studies*, 2 (47) 131-134.p.
39. CZAKÓ K. - DŐRY T. (2016): A területi tőke koncepciója és a városi vállalkozáskutatás In: Tér és társadalom 30. évf. 1. sz. (2016.) pp. 18-36 <http://www.epa.oszk.hu/02200/02251/00062/pdf/>
40. CZARNITZKI D.- HOTTENROTT H. (2009): Are local milieus the key to innovation performance? *Journal of Regional Science*, 1 81–12.p.
41. CSAPÓ T. (1991): Kistelepülések térben és időben. In: KOVÁCS T. szerk.: Válság és kiút. Falukonferencia. MTA RKK, Pécs. pp. 88-96.
42. CSAPÓ T. (1993): A rendszerváltás hatása a Nyugat-Dunántúl aprófalvas településeire. In: KOVÁCS T. szerk.: Kiút a válságból. II. Falukonferencia. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. pp. 275-280.
43. DABÓCZI K. (1998): Fogalmak által megcsalatra – Kísérlet céljaink és eszközeink embert szolgáló meghatározására. In: Kovász, II. évf. 3. sz. pp.16-31.
44. DAMSGAARD, O. (2009): Territorial capital and spatial integration. <http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDMQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.vasab.org%2Fdownload%2Fdocuments%2Fother%2FOD%2520Riga%252021%2520April%252009.ppt&ei=m50kUbKAeWN4gSdjYGAAG&usg=AFQjCNFGKzsy0IfJ1X1gobUpRUkk6cYA&sig2=ujuTpH4uodOd0v2Qs9iaZQ&bvm=bv.42661473,d.Yms>

45. DAVOUDI, S.–EVANS, N.–GOVERNA, F.–SANTANGELO, M. (2008): Territorial governance in the making. Approaches, methodologies, practices. *Boletín de la A.G.E.*, 46, 351–355.
46. DOMAR E. (1946): Capital expansion, rate of growth, and employment. *Econometria*, 2 (14) 137-147.p.
47. DOMBI G.-HORVÁTH Á.-KABAI G.-FODOR-KUN E.-OLÁH M.-SÁPI Z.-SZABÓ P.-TÓTH B. I. (2017): A területi tőke és magyarországi dimenziói, Balatonfüzfő: Nyilvánosságért és Civil Társadalomért Alapítvány (NyiCiTa), 2017. 424 p. (ISBN:9789631280487)
48. DÖVÉNYI Z. (2003): A településrendszer fejlődése és sajátosságai. In: PERCZEL GY. szerk.: Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. pp. 521-532.
49. ENYEDI GY. (1980): Falvaink sorsa. Magvető kiadó, Budapest. 183 p.
50. ENYEDI GY. (1984a): A magyar településhálózat átalakulási tendenciái. In: A városépítésről. Szerk. Preisch G. Kossuth Kiadó, Budapest, pp 39-49.
51. ENYEDI GY. (1984b): Az aprófalvak szerepe a társadalmi munkamegosztásban. In: SÜKÖSD F. szerk.: Az aprófalvak közéleté és ifjúsága. Kisz Baranya megyei Bizottsága, Pécs. pp. 16-22.
52. ENYEDI GY. (1996): Regionális folyamatok Magyarországon. Hirschler Rezső Szociálpolitikau Egyesület. Bp.
53. ENYEDI GY. (1997): Településpolitika a “fejlett” szocializmusban. Egyenlőtlenségek és regionális fejlesztés. *História* 19:9-10, 33-36.
54. ENYEDI GY. (2004): Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 2004 (9), pp. 935-941. <http://www.matud.iif.hu/2004-09.pdf>
55. ENYEDI GY. (2012): Városi világ. Budapest: Akadémiai Kiadó. 186.p.
56. ESPON (2011): Helyünk és jövőnk Európában. http://www.espon.hu/Docs/ESPON_kiadvany_20111222.pdf
57. ETZKOWITZ H. - LEYDESDORFF L. (1997): Introduction: Universities in the Global Knowledge Economy. In: Etzkowitz, H.-Leydesdorff, L. (eds): *Universities and the Global Knowledge Economy: a Triple Helix of University-Industry-Government Relations*. Pinter, London and Washington. pp. 1-8.
58. ETZKOWITZ H. - LEYDESDORFF L. (2000): The dynamics of innovation: from National Systems and „MODE 2” to a Triple Helix of university-industry-government relations. = *Research Policy*, vol. 29. no. 2. pp. 109-123.
59. European Commission (EC) (2005): Territorial state and perspective of the European Union. Scoping Document and Summary of Political Message. Brussels: European Commission. http://www.eu-territorial-agenda.eu/PresidencyConclusions/Min%20DOC%201_finlux505.pdf

60. FABBRIO S. - MESOLELLA A. (2010): Multilevel spatial visions and territorial cohesion: Italian regional planning between the TEN-T corridors, ESDP polycentrism and Governmental 'Strategic Platforms'. *Planning, Practice and Research*, 1 25–48.p.
61. FÁBIÁN A.–TÓTH B.I. (2009): Hol is van a régió vagyona? In: KOCZISZKY GY. (Szerk.): VII. Nemzetközi konferencia. Miskolci Egyetem, Miskolc, 241–250.
62. FALUDI A. (2006): From European spatial development to territorial cohesion policy. *Regional Studies*, 6 667-678.p.
63. FALUDI, A. (2010): Territorial cohesion post-2013: to whomsoever it may concern. <http://repository.tudelft.nl/view/ir/uuid%3A24ed2052-5b97-4ddd-af04-6422c97079b3/>
64. FENYŐVÁRI ZS. – LUKOVICS M. (2008): A regionális versenyképesség és a területi különbségek kölcsönhatásai. *Tér és Társadalom*, 2 1-20.p.
65. FINKA, M. (2007): Territorial Cohesion – Between Expectations, Disparities and Contradictions. In: SCHOLICH, D. (Ed.): *Territorial Cohesion*. Springer, Berlin–Heidelberg, 23–39.
66. FLEISCHER T. (1991): Kistelepülések térben és időben. (=)Válság és kiút Falukonferencia (1991 április 18-19) MTA Regionális Kutatások Intézete Pécs 1991
67. FLORIDA R. (2002): *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Book. 404.p.
68. FÓTI K. (szerk.) (2003): *A szegénység enyhítéséért – helyzetkép és javaslatok*. (A Human Development Report, Hungary 2000–2002 magyar nyelvű változata) MTA, Budapest, ISBN 963 301 402 6, 99.p. <http://docplayer.hu/588680-A-szegenyseg-enyhitesert-helyzetkep-es-javaslatok-2000-2002.html>
69. FUKUYAMA F. (1995): *Trust: The social virtues and creation of prosperity*. New York: Free Press. 457.p.
70. G. FEKETE É. (2013): Az aprófalvak gazdasági megújulásának lehetőségei. – In. KOVÁCS K. – VÁRADY M. M.(szerk.): *Hátrányban vidéken*. Argumentum Kiadó, Budapest. pp. 352-363
71. G. FEKETE É. (2006): Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott térségek felzárkózásának esélyei az Észak-magyarországi régióban. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, III. évf. 1. sz., pp. 54-68. <http://gtk.uni-miskolc.hu/files/283>
72. G. FEKETE É. (2007): A turizmus megjelenése és szerepe az aprófalvak funkcióváltásában. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 4. évf. 1.sz. pp. 21-54.
73. GARNIER C. (2001): *Regional Patterns and Strategies in the Context of National Growth Promotion: An Illustration*. EastWest Institute Regional Policy Goes East, 1, 32–42
74. GHAURI P. - GRONHAUG K. (2011): *Kutatásmódszertan az üzleti tanulmányokban*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 294.p.
75. GIFFINGER R. - SUITNER J. (2010): Danube region strategy – arguments for a territorial capital based multilevel approach. *Spatium International Review*, 23. vol. 9-16.p.

76. GLATZ F. (2010): Vidékpolitika, vidékfejlesztés és új intézményei. Glatz Ferenc (szerk.): Párbeszéd a vidékért sorozat. MTA Történettudományi Intézet, MTA Társadalomkutató Központ. Budapest
77. HAJDÚ Z. (1989): Az első „Szocialista” településhálózat-fejlesztési koncepció formálódása Magyarországon (1949-1951). *Tér és Társadalom*, 1 sz. pp 6-11.
78. HAJDÚ Z. (1993): A terület- és településfejlesztés problematikája a két világháború között. In: *Település, gazdaság, igazgatás*. Szerk. Kovács K. MTA RKK, Pécs. pp. 19-35.
79. HAJNAL K. (n.a.): A települések típusai In: Pirisi G – Trócsányi A (n.a.): Általános társadalom- és gazdaságföldrajz. <http://tamop412a.ttk.pte.hu/files/foldrajz2/index.html>
80. Harrod R. F. (1939): An Essay in Dynamic Theory *The Economic Journal*, Vol. 49 (193), pp. 14-33.
81. HIRSCHMANN A. - NELSON R. R. (1976): Discussion. *American Economic Review*, 2 (66) 386-391.p.
82. HORVÁTH E. (2012): Törpefalvak helyzete a mai Magyarországon. – Csuták Máté (szerk) A falu. A vidékfejlesztők és környezetgazdák folyóirata. Nemzeti Agrárszaktanácsi, Képzési és Vidékfejlesztési Intézet. XXVII. évfolyam 4. szám, Budapest 49-58p.
83. HORVÁTH E. (2013): Kicsik között a legkisebbek- A törpefalvak sikerének kulcstényezői. Doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem, Győr, 2013.
84. HORVÁTH GY. (1996): A magyar regionális politika és az európai kihívások. *Vezetéstudomány*, 1, 17–29.
85. HORVÁTH GY. (2004): Regionális egyenlőtlenségek Európában. *Magyar Tudomány*, 9, 962–977. MAGYAR NEMZETI BANK (MNB) (2006): Elemzés a konvergencia-folyamatokról. MNB, Budapest.
86. HUBAI J. (1992): Magyarország erőforrásainak geográfiája. Tankönyvkiadó, Budapest. 119 p.
87. ILLÉS I. (2008): Regionális gazdaságtan. Területfejlesztés. Typotex Kiadó, Budapest.
88. JENEY L. (2014): Falutipológia, falumorfológia. Eötvös Lóránt Tudományegyetem, Budapest, egyetemi előadás. jeney.web.elte.hu/tel/fr1511.ppt
89. JÓNA GY. (2013a): A területi tőke fogalmi megközelítései. *Tér és Társadalom*, 1., 30–51.
90. JÓNA GY. (2013b): A területi tőke kistérségi jellegzetességei. Doktori (PhD) értekezés. Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, Gödöllő https://szie.hu/file/tti/archivum/Jona_Gyorgy_ertekezes.pdf
91. JÓZSA K. (2014): A magyarországi aprófalvak sikerességi tényezőinek vizsgálata, Doktori (Ph.D) értekezés, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2014. p 168.
92. KÁPOSZTA J. - NAGY H. (2012): Az endogén fejlődés és a lokalizáció gazdaságfejlesztésének összefüggései. 136-149.p. In.: FARKAS A. - KOLLÁR CS. - LAURINYECZ Á. (szerk.): *A filozófia párbeszéde a tudományokkal*. Budapest: Protokollár Kiadó. 457.p.

93. KÁPOSZTA J. (2007): Regionális gazdaságtan. Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen, 2007, ISBN 978-963-9732-76-6 275pp.
94. KISS I. (1978): A közigazgatás és urbanizáció. A Tata Medence városi tájja alakulása. I. és II. kötet. ELTE Államigazgatási Jogi Tanszék, Budapest.
95. KOPP M. – SKRABSKI Á. (2003): A gyermekvállalás pszichológiai és szociális háttértényezői a magyar népesség körében. Demográfia, 2003/4.
96. KOVÁCS Z. (2007): Népesség- és településföldrajz, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
97. KÖRMENDI K. (1976a): Alaprajzi típusok. In: KULCSÁR V. szerk.: A változó falu. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 114-120.
98. KÖRMENDI K. (1976b): Nagyságrendi típusok. In: KULCSÁR V. szerk.: A változó falu. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 91-113.
99. KŐSZEGFALVI GY. – LOYDL T. (1999): Településfejlesztés, ELTE ötvös Kiadó, Budapest 162 p.
100. KŐSZEGFALVI GY. – TÓTH J. (2002): Általános településföldrajz. In: TÓTH J. szerk.: Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs. pp. 385-448.
101. KŐSZEGFALVI GY. (1982): Regionális tervezés. Műszaki kiadó, Budapest.
102. KŐSZEGI L. (1964): A területi tervezés főbb elvi és módszertani kérdései. KJK, Budapest.
103. KSH (2009): A kistelepülések helyzete az Alföldön, Központi Statisztikai Hivatal, 2009 85pp. ISBN 978-963-235-261-9
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/szegedkistelepulesek.pdf>
104. KSH (2014): Települések a lét határán – Erősen fogyó népességű törpefalvak Magyarországon, 2014 április. p3
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/fogyonep.pdf>
105. KULCSÁR V. (szerk.) (1976): A változó falu. Gondolat Kiadó, Budapest.
106. KUNZMANN K. R. (2009): Mid-Sized Cities: Territorial Capital of Europe. http://www.visible-cities.net/documents/KRK_MediumSized_Cities.pdf (letöltve: 2012. augusztus 2.)
107. LACKÓ L. (1987): A területi fejlődés egységes értelmezése In: Tér és társadalom 1. sz. pp. 67-75.
108. LENGYEL GY.–SZÁNTÓ Z. (Szerk.) (1998): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Aula Kiadó, Budapest.
109. LENGYEL I. - RECHNITZER J. (2004): Regionális gazdaságtan. Budapest: Dialog Campus Kiadó. Területi és települési kutatások 26. 391. pp.
110. LENGYEL I. (2010): Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. Budapest: Akadémiai Kiadó, 386.p.

111. LENGYEL I. (2012): Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. 151-174.p. In: BAJMÓCY Z., LENGYEL I., MÁLKOVICS GY. (szerk.): Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság. Szeged: JATEPress, 407.p.
112. LETTRICH E. (1975): Településhálózat, urbanizáció, igazgatás. MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest. 96 p.
113. LIN, N. (2001): Social Capital. A Theory of Social Structure and Action. Cambridge University Press, New York
114. LÓRÁND B. (2009): Konvergencia és fejlesztéspolitika az Európai Unióban és Magyarországon. A területi differenciáltságot befolyásoló hazai fejlesztéspolitika értékelése az I. Nemzeti Fejlesztési Terv pályázati forrásainak allokációja alapján. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
115. LUCAS R. E. (1993): Making a miracle. *Economtria*, 2 (61) 251- 272.p.
116. LUKÁCS G. S. (2008): Sikeres Vidék. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest.
117. LUKOVICS M. (2008): Térségek versenyképességének mérése. Szeged: JATEPress, 212.p.
118. MADARÁSZ I. (2000): Hogyan készítsünk vidékfejlesztési programot? Agroinform Kiadóház, Budapest.
119. MAGYAR NEMZETI BANK (MNB) (2006): Elemzés a konvergencia-folyamatokról. MNB, Budapest
120. MAGYARY Z. (1942): A magyar közigazgatás. Budapest. Egyetemi nyomda.
121. MARSDEN T. - VAN DER PLOEG J. D. (2008): Some final reflections on rural social and spatial theory. 225-233.p. In: VAN DER PLOEG, J. D., MARSDEN, T. (eds.) *Unfolding Webs – The dynamics of regional rural development*. Assen: Van Gorcum, 262.p.
122. MARSH, J. (2008): Living Labs and Territorial Innovation. In: CUNNINGHAM, P.– CUNNINGHAM, M. (Eds.): *Collaboration and the Knowledge Economy: Issues, Applications, Case Studies*. IOS Press, Amsterdam.
123. MENDÖL T. (1963): Általános településföldrajz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963, p 567.
124. MOHOS M. (1996): Az ötszáz főnél kisebb népességű falvak szociálgeográfiai vizsgálata. – In.: VUICS T. (szerk.) *Válogatott tanulmányok Magyarország társadalomföldrajzából*. Egyetemi jegyzet, Pécs, pp. 15-41.
125. MOLNÁR M. (2011): Hollókő (VI. 2. altípus, VIII. falutáj), In: Szerk.: Beluszky P, Szerk.: Sikos T T *Változó falvaink: Tizenkét falurajz Kercaszomortól Nyírkarászig*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2011. pp. 264-291.
126. MULDER P. – NIJKAMP P. - STOUGH R. (2012): Editorial. *Spatial Economic Analysis*, 3 (7) 287-291.p.
127. NAFZINGER E. W. (2006): *Economic development*. (4th ed) Cambridge University Press, New York.

128. NAGY A. (2016): A turizmus hatása a térgazdaság fejlődésére Magyarországon 188 p. Szent István Egyetem Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola, doktori dolgozat. https://szie.hu/file/ti/archivum/Nagy_Adrienn_ertekezes.pdf
129. NAGY S. GY. (2010): A kohéziós politika hatékonysága. Köz-gazdaság, 4, 117–135.
130. NAVRACSICS T. (1997): Regionalizáció, regionalizmus és integráció I. Comitatus, december, pp 58-62
131. NEMES NAGY J. (2009): Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest.
132. NEMES NAGY. J. (1998): Tér a társadalomban. (Bevezetés a regionális tudományba.) Budapest
133. NIJKAMP P. – ABREU M. (2009): Regional development theory. In Kitchin, R. – Thrift, N. (eds): International encyclopedia of human geography. Elsevier, Amsterdam (9. kötet), pp. 202-207.
134. NIJKAMP P. - VLUEGEL J. - MAGGI R. et.al. (1994): *Missing transport networks in Europe*. Aldershot: Ashgate. 203.p.
135. NYITRAI I. (1984): Az ifjúság helyzete az aprófalvakban; a KISZ lehetőségei és feladatai körükben. In: SÜKÖSD F. szerk.: Az aprófalvak közélete és ifjúsága. Kisz Baranya megyei Bizottsága, Pécs. pp. 40-48.
136. OECD (2001): Territorial Outlook. Paris, OECD. http://www.vwl.tuwien.ac.at/hanappi/AgeSo/SecReps/Territorial_Outlook_F.pdf
137. OLÁH I. - TÓTH T. (2016): Characteristic Of Townships In Hungary In: Takácsné György Katalin (szerk.) Innovációs kihívások és lehetőségek 2014-2020 között: XV. Nemzetközi Tudományos Napok. 1704 p. Gyöngyös: Károly Róbert Főiskola, 2016. pp. 1231-1236. (ISBN:978-963-9941-92-2)
138. OLÁH I.–URBÁNNÉ M. M. (2016): A kis- és aprófalvas térségek népességének változása hazánkban In: Takácsné György Katalin (szerk.) Innovációs kihívások és lehetőségek 2014-2020 között: XV. Nemzetközi Tudományos Napok. 1704 p. Gyöngyös: Károly Róbert Főiskola, 2016. pp. 1237-1243. (ISBN:978-963-9941-92-2)
139. Országos Területfejlesztési Konceptió (2005): Az Országgyűlés 97/2005.(XII.25.) OGY határozata az Országos Területfejlesztési Konceptióról. <http://www.vati.hu/static/otk/int/interaktiv.html>
140. PÉLI L. (2013): Növekedési pólusok főbb regionális gazdaságtani összefüggéseinek vizsgálata Magyarországon c. doktori értekezés. Szent István Egyetem Gödöllő. 2013. <http://www.doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=10884>
141. PERCZEL K. – GERLE GY. (1966): Regionális tervezés és a magyar településhálózat. Akadémiai Kiadó, Budapest. 445 p.
142. PERCZEL K. (1989): A magyarországi regionális tervezés történetéhez. Tér és Társadalom, 3. sz. pp.80-105.

143. PERUCCA G. (2013): The role of territorial capital in local economic growth: evidence from Italy. *European Planning Studies*, 4 (21) 502-521.p.
144. POGÁTSZA Z. (2009): Álomunió. Európai piac állam nélkül. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest.
145. PRINCZ GY. - TELEKI P. - CHOLNOKY J. (n.a.): Magyar föld, magyar faj. Magyar földrajz I-III. kötet, Budapest, Egyetemi nyomda
146. RECHNITZER J. - SMAHÓ M. (2011): Területi politika. Budapest. 456.p.
147. RECHNITZER J. (1998): A területi stratégiák. Dialógus Kiadó, Budapest-Pécs 348.p.
148. RECHNITZER J. (2010): Elit a területi folyamatokban – előszó egy kutatási programhoz. *Tér és Társadalom*, 2 1-3.p.
149. RECHNITZER J. (2015): Területi tőke szerepe a városfejlődésben – A Győr kód. MTA RKK, Pécs, kézirat (megjelenés alatt)
150. RICZ J. (2008): A fejlődés új paradigmája: elmélet és gyakorlat. Doktori értekezés, Debreceni Egyetem, Debrecen
151. RITTER K. – NAGY H. – TÓTH T. (2013): Hátrányos helyzetű vidéki térségek és helyi fejlesztési lehetőségeik egy észak-magyarországi példán keresztül, Lukovics M. – Savanya P.(szerk.) 2013:Új hangsúlyok a területi fejlődésben. JATEPress, Szeged, 224-242. o.
152. ROMER P. M. (1990): Endogenous technical change. *Journal of Political Economy*, (98) 1002-1037.p.
153. ROSEN, S. (1998): Emberi tőke. In: LENGYEL GY.–SZÁNTÓ Z. (Szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Aula Kiadó, Budapest, 71–100.
154. ROTA F. S. (2010): The territorial embedment of global industrial networks, Evidences from foreign multinational companies in Turin. *Proceedings of the Regional Studies Association (RSA), International Conference, Pécs*
155. RUSSO A. P.- SMITH I. - ATKINSON R.(et.al) (2012): The attractiveness of regions and cities for residents and visitors. Interim Ríport. http://www.espon.eu/main/Menu_Projects/Menu_AppliedResearch/attr eg.html
156. RUSSO, A. P., SERVILLO, L. (2011): Evidence-based Cohesion Policy: Territorial Dimensions. <http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Events/InternalSeminars/KracowNovember2011/Programme.pdf>
157. SÁGVÁRI B. (2007): A versenyképesség európai dimenziói. *Új Pedagógiai Szemle*, 57. évf. 1. p
158. SAJTOS L.–MITEV A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Alinea Kiadó, Budapest.
159. SAMUELSON P. A. - NORDHAUS W. D. (1990):Közgazdaságtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

160. SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. (2005): Közgazdaságtan. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó. 763.p.
161. SAMULESON P. A. – NORDHAUS W.D. (2003): Közgazdaságtan. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzlet Kiadó, Budapest.
162. SASVÁRI P.(2001): Veszteségtérkép kiértékelő szoftver. Miskolci Egyetem
163. SCHULTZ, T.W. (1998): Beruházás az emberi tőkébe. In: LENGYEL GY.–SZÁNTÓ Z. (Szerk.): Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Aula Kiadó, Budapest, 45–69
164. SIK E. (2006): Tőke-e a kapcsolati tőke, s ha igen, mennyiben nem? Szociológiai Szemle, 2, 72–95.
165. SIKOS T. T., KOVÁCS A. (2011): A kiskereskedelmi versenyképesség egy határ menti városban. Tér és Társadalom, 2 (25) 181-195.p.
166. SIKOS T. T. (1990): A lakossági infrastruktúra problematikája az aprófalvas térségekben. In: TÓTH J. szerk.: Tér-Idő-Társadalom. Huszonegy tanulmány Enyedi Györgynek. MTA RKK, Pécs. pp. 304-315.
167. SIKOS T. T. (2010): Fenntartható fogyasztás és növekedés határai. Komárom: Selye János Egyetem. 294.p.
168. SIKOS T. T. (2011): Selye János Egyetem: egy dinamikus fejlődő felsőoktatási központ a Felvidéken. *Európai Tükör*, 1 (16) 67-73.p.
169. BELUSZKY P.-KULCSÁR T.-NEMES NAGY J.-PIROS GY.-RECHNITZER J.-SIKOS T. T.-SIMON I. (1984): Matematikai és statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a területi kutatásokban. Földrajzi tanulmányok (19.). Akadémiai Kiadó, Budapest. ISBN 963-05-3442-8
170. STIMSON R. - STOUGH R. - NIJKAMP P. (2011): Endogenous regional development. 1-20.p. In.: STIMSON R. - STOUGH R. R. - NIJKAMP P. (eds.): *Endogenous regional development: perspectives, measurement and empirical investigation*. Massachusetts: Elgar, 337.p.
171. STORBERG, J. (2002): The Evolution of Capital Theory: A Critique of a Theory of Social Capital and Implication for HRD. *Human Resource Development Review*, 1, 468–498
172. SURINACH, J., MORENO, R. (2012): Introduction: Intangible assets and regional economic growth. *Regional Studies*, 1277-1281.p.
173. SUSÁNSZKI J. (1982): A racionalizálás módszertana. Műszaki könyvkiadó, Budapest.
174. SZALÓ P. (2010): A magyar és európai területfejlesztés jövője. In: BARTA GY.–BELUSZKY P.–FÖLDI ZS.–KOVÁCS K. (Szerk.): A területi kutatások csomópontjai. MTA RKK, Pécs, 473–489.
175. SZÉKELY GY. (2006): Az aprófalvak népességmegtartó képességének állapota, változásai, irányai, illetve javításának lehetőségei. ELTE–TÁTK, Budapest
176. SZENTES T. (2011): Fejlődés-gazdaságtan. Akadémiai Kiadó, Budapest.

177. SZÚCSNÉ K. A. - SZÚCS I. (2007): Településföldrajz. Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Debrecen.
178. TÉRPORT (n.a.): Településtípusok - A települések osztályozási szempontjai <http://www.terport.hu/telepulesek/telepulestipusok>
179. TÓTH B. I. (2010): Az immateriális és a területi tőke összefüggései. Tér és Társadalom, 1 65-81.p. http://publicatio.nyme.hu/294/1/1296_2588_1_PB_u.pdf
180. TÓTH B. I. (2013): A területi tőke szerepe a regionális és városfejlődésben – Esettanulmány a magyar középvárosok példáján. Doktori értekezés. Nyugat-magyarországi Egyetem. Sopron.
181. TÓTH J. (szerk.) (2002): Általános társadalomföldrajz I. Budapest–Pécs. Dialóg Campus Kiadó, 485 p.
182. TÓTH T. (2001): Területi tervezés és programozás. Egyetemi jegyzet, SZIE Gödöllő Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő, 2001.
183. TÓTH T. (2009): Területi tervezés és stratégia, intézmények szerepe és feladatai a tervezési folyamatban. 41-58.p. In.: TÓTH T. (szerk.): Terület- és projekttervezés. Budapest: Szaktudás Háza Kiadó. 190.p.
184. TÓTH T. (2016): Kistelepülések gazdaságfejlesztése, In: SIKOS T. T. – TINER T. szerk.: Tájak, régiók, települések térben és időben. Tanulmánykötet Beluszky Pál 80. születésnapjára. Dialógus Campus Kiadó, Budapest. ISBN 978-615-5680-27-4 pp.451-461.
185. TÓTH T.- CSEGÓDI T.- NAGYNÉ M. M. (2010): Járjunk a területfejlesztés sötétzöld útjain!: A klímavédelem, mint a településszövetségek kialakulásának energiahatékony motorja. Falu, Város, Régió, 2-3: 66-72.p.
186. TRÓN ZS. (2008): Elméletek és empiria a konvergencia és a tőketranszferek kapcsolatáról. In: PALÁNKAI T. (Szerk.): Három éve az ötven éves EU-ban. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 23–43.
187. VÁGI G. (1985): Az aprófalvak társadalmi szerkezetének változásai. In: SÜKÖSD F. szerk.: Az aprófalvak közélete és ifjúsága. Kisz Baranya megyei Bizottsága, Pécs. pp. 165-174.
188. VALENTINYI Á. (1995): Endogén növekedésméletek. *Közgazdasági Szemle*, 6 582-594.p.
189. VARJÚ V. (2013): Aprófalvak környezeti politikája. A FALU 28:(3) pp. 45-55. (2013)
190. VÁZQUEZ BARQUERO, A. (2002): Endogenous Development: Networking, Innovation Institutions and Cities. Routledge, New York–London.
191. VENERI, P. (2011): Territorial identity in Italian NUTS-3 regions. http://www.internet.it/aisre/minisito/CD2011/pendrive/Paper/paper_vert_AN_june_2011.pdf
192. ZONNEVELD, W.–WATERHOUT, B. (2010): Implications of territorial cohesion: an essay. <http://www.espon-interstrat.eu/admin/attachments/Zonneveld.pdf> (Letöltés időpontja: 2012. augusztus 20.)

Jogszabályok és szabványok, település honlapok:

193. OTK (2005): Az Országgyűlés 97/2005.(XII.25.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról <http://www.vati.hu/static/otk/int/interaktiv.html>
194. 1999. évi XLI. törvény a területszervezési eljárásról: <http://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=99900041.TV>
195. Mosonmagyaróvár Város Önkormányzata (2009): Határozatok tára 4. szám 2009 https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0ahUKEwj7pZ-309fPAhUJ1RQKHTdmD5oQFggjMAE&url=http%3A%2F%2Fmosonmagyarovar.hu%2Fwebsites%2Fwww.mosonmagyarovar.hu%2Ffiles%2FHivatalos_Ugyek%2FDokumentumtar%2FHatarozatok%2F2009_evi_hatarozatok%2Fhattar4.doc&usg=AFQjCNGHO7-dzb0DtD8LvLeTwLP75NcMWw&sig2=u_6teXs8-nyaSme-2ySXdA
196. Magyarlukafa település honlapja (2017): <http://www.magyarlukafa.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
197. Háromhuta település honlapja (2017): <http://www.haromhuta.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
198. Megyer település honlapja (2017) A mi kis falunk <http://megyer.hu/> / (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
199. Óbánya település honlapja (2017): <http://www.obanya.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
200. Pula település honlapja (2017): www.pula.hu/ (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
201. Öcs település honlapja (2017): <http://ocs.mediacenter5.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
202. Závod település honlapja (2017): <http://www.zavod.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
203. Lovas település honlapja (2017): <http://www.lovas.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
204. Velem település honlapja (2017): <http://www.velem.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
205. Mátraszentimre település honlapja (2017): <http://www.matraszentimre.hu/> Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
206. Aggtelek település honlapja (2017): <http://www.aggtelek.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
207. Demjén település honlapja (2017): www.demjen.hu/ (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
208. Fertőhomok település honlapja (2017): www.fertohomok.hu/ (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
209. Lipót település honlapja (2017): <http://www.lipot.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
210. Magyaregregy település honlapja (2017): <http://www.magyaregregy.hu> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)

211. Dunafalva település honlapja (2017): <http://www.dunafalva.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
212. Novai Plébánia (2011): http://www.novaiplebania.hu/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=44&Itemid=91 (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
213. Háromhuta település honlapja (2017): <http://www.haromhuta.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)
214. Borgáta település honlapja (2017): <http://borgata.gportal.hu/> (Letöltés időpontja: 2017.01.10.)

M2. TÖRPEFALVAK - 200 fő alatti települések faktorai (2007 és 2013)

Rotated Component Matrix^a

	Component					
	A	B	Társ.	Tur.	Vánd.	Kult.
Összes belföldi jövedelem 2007(Település)	,920	,098	-,028	,051	,075	,064
Összes adófizető darabszáma 2007(Település)	,914	,160	,195	,001	,073	,055
Személygépkocsik száma az év végén 2007(Település)	,867	,212	,156	,031	,060	,042
Település népessége 2007(Település)	,706	,364	,540	-,010	,154	-,009
Közüzem i vívívezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma 2007(Település)	,622	,608	,169	,082	,045	,096
Halálozások száma 2007(Település)	-,020	,768	,092	,003	,116	,047
Állandó népességből a 65-X éves nők száma 2007(Település)	,488	,720	,010	,077	-,020	-,070
Lakásállomány 2007(Település)	,563	,691	,240	,058	,016	,017
Állandó népességből a 65-X éves férfiak száma 2007(Település)	,522	,666	-,039	,078	-,013	-,047
Regisztrált munkanélküliek száma összesen 2007(Település)	-,010	,148	,810	-,018	,124	-,153
Állandó népességből a 0-17 éves korosztály	,392	,050	,802	-,070	,161	-,010
Élveszületések száma 2007(Település)	,107	,012	,668	-,128	,061	,154
Vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban 2007(Település)	,047	-,008	-,094	,867	-,003	,066
Falusi szállásadás vendéglátóinak száma 2007(Település)	,047	,013	-,189	,822	,016	,159
Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban 2007(Település)	,014	,113	,068	,666	-,076	-,179
Állandó odavándorlások száma 2007(Település)	,100	,144	,082	-,047	,828	-,059
Állandó elvándorlások száma 2007(Település)	,071	-,033	,186	-,016	,799	,033
Kulturális rendezvényeken részt vevők száma 2007(Település)	-,019	-,090	,218	,136	,038	,787
Közművelődési intézmények száma 2007(Település)	,135	,122	-,210	-,108	-,069	,758

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

Rotated Component Matrix^a

	Component				
	A	Társ.	Tur.	Vánd.	Kult.
Állandó népességből a 65-X éves nők száma 2013(Település)	,861	-,012	,032	,145	,011
Lakásállomány 2013(Település)	,814	,205	,003	,136	,044
Állandó népességből a 65-X éves férfiak száma 2013(Település)	,806	-,027	-,010	,166	,048
Személygépkocsik száma az üzemeltető lakhelye szerint 2013(Település)	,780	,339	,047	-,191	,037
Összes belföldi jövedelem 2013(Település)	,767	,326	,031	-,271	-,001
Összes adófizető darabszáma 2013(Település)	,740	,563	,002	-,105	-,007
Település népessége 2013(Település)	,703	,659	-,026	,153	,003
A közüzem i szennyvízgyűjtő-hálózatba (közcsatornahálózatba) bekapcsolt lakások száma 2013(Település)	,583	-,077	,158	,003	-,048
Halálozások száma 2013(Település)	,493	-,073	-,006	,399	-,149
Állandó népességből a 0-17 éves 2013	,206	,833	-,056	,178	-,041
Nyilvántartott álláskeresők száma összesen 2013(Település)	,040	,705	-,074	,206	-,040
Élveszületések száma 2013(Település)	,043	,648	-,122	,064	,017
Falusi szálláshelyek vendégéjszakáinak száma 2013(Település)	-,004	-,023	,845	-,045	,142
Falusi szálláshelyek vendéglátóinak száma 2013(Település)	,144	-,125	,808	-,020	,066
Falusi szálláshelyek külföldiek által eltöltött vendégéjszakáinak száma 2013(Település)	,030	-,079	,731	,087	-,048
Állandó odavándorlások száma 2013(Település)	,029	,314	,036	,783	-,010
Állandó elvándorlások száma 2013(Település)	,050	,444	,017	,587	,118
Közművelődési intézmények száma 2013(Település)	,061	-,081	-,083	,022	,845
Kulturális rendezvényeken résztvevők száma 2013(Település)	-,059	,051	,243	-,005	,741

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

M3. APRÓFALVAK - 200-499 fő közötti települések faktorai (2007 és 2013)

Rotated Component Matrix^a

	Component				
	A	B	Társ.	Tur.	Kult.
Állandó népességből a 65-X éves nők száma 2007(Település)	,888	,239	-,032	,034	-,007
Állandó népességből a 65-X éves férfiak száma 2007(Település)	,805	,295	-,070	,075	,060
Lakásállomány 2007(Település)	,772	,401	,216	,087	-,130
Halálozások száma 2007(Település)	,734	-,063	,093	-,071	,145
Közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma 2007(Település)	,704	,501	,051	,072	,016
Összes adófizető darabszáma 2007(Település)	,275	,914	,051	,029	,092
Összes belföldi jövedelem 2007(Település)	,197	,907	-,054	,034	,170
Személygépkocsik száma az év végén 2007(Település)	,278	,859	,070	,085	,136
Település népessége 2007(Település)	,501	,584	,569	,012	-,106
Állandó népességből a 0-17 éves korosztály	-,065	,192	,855	-,033	-,200
Éveszületések száma 2007(Település)	-,137	,139	,722	,019	-,040
Állandó elvándorlások száma 2007(Település)	,161	-,099	,663	-,076	,046
Regisztrált munkanélküliek száma összesen 2007(Település)	-,009	-,357	,662	,031	-,385
Állandó odavándorlások száma 2007(Település)	,193	,025	,615	-,004	,231
Vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban 2007(Település)	,035	,017	-,055	,868	,114
Falusi szállásadás vendéglátóinak száma 2007(Település)	,026	,023	-,067	,841	,099
Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban 2007(Település)	,021	,068	,047	,740	,010
Közművelődési intézmények száma 2007(Település)	,037	,221	-,073	-,014	,735
Kulturális rendezvényeken részt vevők száma 2007(Település)	,027	,019	,004	,254	,702

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

Rotated Component Matrix^a

	Component				
	A	Társ.	C	Tur.	Kult.
Összes belföldi jövedelem 2013(Település)	,874	-,018	,197	-,035	,164
Személygépkocsik száma az üzemeltető lakhelye szerint 2013(Település)	,858	-,030	,238	,000	,124
Összes adófizető darabszáma 2013(Település)	,851	,272	,258	-,063	,060
Település népessége 2013(Település)	,624	,586	,434	-,076	-,010
A közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatba (közcsatornahálózatba) bekapcsolt lakások száma 2013(Település)	,576	-,118	-,024	,170	,012
Állandó népességből a 0-17 évesek száma 2013(Település)	,169	,867	-,111	-,096	-,057
Éveszületések száma 2013(Település)	,099	,710	-,177	-,064	-,005
Állandó elvándorlások száma 2013(Település)	-,012	,650	,098	-,025	,047
Nyilvántartott álláskeresők száma összesen 2013(Település)	-,257	,624	,125	-,050	-,177
Állandó odavándorlások száma 2013(Település)	-,027	,531	,379	-,031	,145
Állandó népességből a 65-X éves nők száma 2013(Település)	,350	-,063	,842	,068	-,001
Állandó népességből a 65-X éves férfiak száma 2013(Település)	,389	-,101	,759	,011	,062
Halálozások száma 2013(Település)	-,045	,120	,725	,014	,023
Lakásállomány 2013(Település)	,521	,156	,673	,074	-,058
Falusi szálláshelyek vendégéjszakáinak száma 2013(Település)	,062	-,034	-,059	,923	,070
Falusi szálláshelyek vendéglátóinak száma 2013(Település)	,124	-,079	,001	,887	,035
Falusi szálláshelyek külföldiek által eltöltött vendégéjszakáinak száma 2013(Település)	-,066	-,078	,107	,574	-,009
Közművelődési intézmények száma 2013(Település)	,091	-,043	,033	-,146	,854
Kulturális rendezvényeken résztvevők száma 2013(Település)	,143	,011	,020	,295	,800

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

M4. KISFALVAK - 500-999 fő közötti települések faktorai (2007 és 2013)**Rotated Component Matrix^a**

	Component					
	A	B	C	Tur.	Vánd.	Kult.
Állandó népességből a 65-X éves nők száma 2007(Település)	,913	,145	-,077	,033	,092	,062
Lakásállomány 2007(Település)	,843	,265	,274	,023	-,020	,020
Állandó népességből a 65-X éves férfiak száma 2007(Település)	,836	,253	-,092	,069	,069	,062
Közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma 2007(Település)	,745	,420	,097	,023	-,047	,084
Település népessége 2007(Település)	,618	,439	,565	-,046	,173	,037
Halálozások száma 2007(Település)	,581	-,191	-,190	-,044	,501	,101
Összes belföldi jövedelem 2007(Település)	,222	,908	-,126	,015	,049	,087
Összes adófizető darabszáma 2007(Település)	,364	,881	-,028	-,009	,025	,105
Személygépkocsik száma az év végén 2007(Település)	,325	,789	,036	,071	,084	,170
Állandó népességből a 0-17 lakosok 2007(Település)	,023	-,003	,902	-,090	,164	-,076
Éveszületések száma 2007(Település)	-,058	-,016	,785	-,028	,081	,007
Regisztrált munkanélküliek száma összesen 2007(Település)	,136	-,535	,724	-,064	,023	-,117
Falusi szállásadás vendéglátóinak száma 2007(Település)	,052	,020	-,055	,869	-,079	,013
Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban 2007(Település)	-,013	,012	-,034	,826	,005	-,077
Vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban 2007(Település)	,038	,030	-,055	,815	,006	,077
Állandó odavándorlások száma 2007(Település)	,076	,095	,116	-,017	,870	-,049
Állandó elvándorlások száma 2007(Település)	,029	,088	,428	-,047	,643	-,036
Kulturális rendezvényeken részt vevők száma 2007(Település)	,098	,116	-,026	,051	-,039	,829
Közművelődési intézmények száma 2007(Település)	,058	,131	-,068	-,041	-,006	,820

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

Rotated Component Matrix^a

	Component					
	1	2	3	Tur.	Vánd.	Kult.
Összes belföldi jövedelem 2013(Település)	,915	,156	-,083	-,023	,021	,032
Összes adófizető darabszáma 2013(Település)	,835	,331	,201	-,038	-,023	,012
Személygépkocsik száma az üzemeltető lakhelye szerint 2013(Település)	,677	,130	-,042	,016	,052	,187
A közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatba (közcsatornahálózatba) bekapcsolt lakások száma 2013(Település)	,503	,213	-,137	,134	-,096	,003
Állandó népességből a 65-X éves nők száma 2013(Település)	,267	,894	-,079	,011	,070	,094
Lakásállomány 2013(Település)	,318	,801	,247	,005	-,025	,138
Állandó népességből a 65-X éves férfiak száma 2013(Település)	,329	,793	-,131	,053	,083	,146
Halálozások száma 2013(Település)	-,028	,571	-,096	-,002	,503	-,059
Állandó népességből a 0-17 évesek száma 2013(Település)	,038	-,088	,900	-,037	,119	-,103
Éveszületések száma 2013(Település)	-,015	-,112	,792	-,025	,085	,007
Nyilvántartott álláskeresők száma összesen 2013(Település)	-,422	,183	,707	-,066	-,006	-,114
Település népessége 2013(Település)	,506	,533	,619	-,036	,108	-,001
Falusi szálláshelyek vendégéjszakáinak száma 2013(Település)	,005	-,008	-,034	,922	-,002	,084
Falusi szálláshelyek vendéglátóinak száma 2013(Település)	,002	,027	-,045	,903	-,017	,068
Falusi szálláshelyek külföldiek által eltöltött vendégéjszakáinak száma 2013(Település)	,060	,021	-,029	,706	-,009	-,113
Állandó odavándorlások száma 2013(Település)	-,006	,097	,157	-,003	,894	-,036
Állandó elvándorlások száma 2013(Település)	,000	,031	,499	-,042	,544	,032
Közművelődési intézmények száma 2013(Település)	,151	,006	-,141	-,021	,069	,794
Kulturális rendezvényeken résztvevők száma 2013(Település)	,033	,209	,024	,034	-,113	,793

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

M5. TÖRPEFALVAK - 200 fő alatti települések száma az egyes klaszterekben (2007 és 2013)**Number of Cases in each Cluster 2007**

Cluster	1	31,000
	2	1
	3	36,000
	4	1
	5	249,000
Valid		318,000
Missing		0,000

Final Cluster Centers 2007

	Cluster				
	1	2	3	4	5
Társ.	,32105	1,41661	-,51850	3,59492	,01487
Tur.	-,19789	10,02886	1,82917	2,41851	-,28981
Vánd.	2,06907	-1,02347	,02985	1,11751	-,26229
Kult.	-,43482	-3,16931	,14976	11,98375	-,00292

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

Number of Cases in each Cluster 2013

Cluster	1	1,000
	2	216,000
	3	2,000
	4	13,000
	5	86,000
Valid		318,000
Missing		0,000

Final Cluster Centers 2013

	Cluster				
	1	2	3	4	5
Társ.	,76477	-,40559	,40703	-,58908	1,08938
Tur.	,93018	-,21628	8,13893	2,90284	-,09568
Vánd.	-,02792	-,31680	-,30389	-,04534	,80993
Kult.	10,51203	-,01887	2,28370	-,30733	-,08149

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

M6. TÖRPEFALVAK - 200 fő alatti települések klaszterek szerint (2007 és 2013)

Település név	Klaszterek 2013	Klaszterek 2007
Abaújalpár	2	5
Abaújlak	5	5
Almásháza	2	5
Almáskeresztúr	2	5
Alsógagy	2	1
Alsószenterzsébet	2	5
Alsótelekes	5	5
Apátvarasd	5	3
Arka	2	3
Babarcszőlős	5	5
Bácsszentgyörgy	5	5
Baglad	2	5
Bakonygyirót	2	5
Bakonykúti	2	1
Bakonyság	2	5
Balatonhenye	5	5
Balatonrendes	2	5
Baranyaszentgyörgy	5	5
Barlahida	2	5
Barnag	5	1
Becskeháza	2	5
Belsőárd	2	5
Besence	5	5
Bezeréd	2	5
Bodorfa	2	5
Bódvarákó	2	5
Bokor	2	5
Borgáta	4	3
Bosta	5	5
Bödeháza	2	5
Börzönce	2	5
Bükkmogyorósd	2	5
Bürüs	2	5
Cakóháza	2	5
Csapi	5	5
Csarnóta	5	5
Csebény	2	5
Csér	2	5
Cserhátszentiván	2	5
Csertalagos	2	5
Csonkamindszent	5	1
Csöde	2	3
Csurgónagymarton	5	1
Daraboshegy	2	5
Debercsény	2	5
Debréte	2	5

Dinnyeberki	2	5
Dobri	2	5
Dobronhegy	2	3
Döbörhegy	2	5
Döbröce	2	5
Döröske	2	3
Dötk	2	5
Drávagárdony	5	5
Drávakeresztúr	2	5
Drávapiski	5	1
Ebergőc	2	5
Edve	2	5
Égerszög	2	5
Erdősmárok	2	5
Felsőegerszeg	5	5
Felsőszenterzsébet	2	5
Felsőtold	4	3
Fenyőfő	4	1
Fiad	5	5
Filkeháza	2	5
Főnyed	2	5
Füzérkajata	5	5
Fűzvölgy	2	5
Gáborjánháza	2	5
Gadács	5	1
Gagyapáti	2	5
Galvács	2	5
Garáb	2	3
Garbolc	5	5
Gétye	2	5
Gomboszeg	2	3
Gosztola	2	5
Gömörszőlős	2	5
Grábóc	5	5
Gyalóka	2	5
Gyanógeregye	2	5
Gyöngyfa	5	5
Győröcske	2	1
Gyűrűs	2	5
Halastó	2	5
Harasztifalu	2	5
Háromhuta	4	2
Hegyesd	2	5
Hegyháthodász	2	5
Hegyhátsál	2	5
Hegyhátszentmárton	2	5
Hegyhátszentpéter	2	5
Hegymeg	2	1

Hernádbúd	5	5
Hernyék	2	5
Hetyefő	5	5
Horpács	2	5
Horváthertelend	2	5
Hosszúvíz	2	5
Hosszúölgy	5	1
Hosztót	2	5
Husztót	2	5
Iborfia	2	5
Iklanberény	2	5
Iliny	2	5
Imola	2	5
Irota	2	3
Ispánk	4	3
Ivánbattyán	2	5
Kallósd	2	5
Kálócfa	2	5
Kánó	2	5
Kány	2	5
Kányavár	5	5
Kaposgyarmat	4	3
Kára	2	5
Kaszó	5	5
Katádfa	5	5
Kékkút	2	1
Keléd	2	5
Kemeneskápolna	2	5
Keménfa	2	5
Kemse	2	5
Keresztéte	2	5
Kerkafalva	4	3
Kerkakutas	2	5
Kerkáskápolna	2	5
Kerkateskánd	5	5
Kétvölgy	2	3
Kisasszond	5	1
Kisberzseny	2	5
Kisbeszterce	5	5
Kisbudmér	5	5
Kiscsehi	2	3
Kiscsősz	2	5
Kisdér	2	5
Kisfüzes	2	5
Kishódos	5	5
Kisjakabfalva	5	5
Kispirit	2	5
Kistamási	5	5

Kistolmács	5	3
Kisvásárhely	2	5
Kisszidány	2	5
Kisszőlős	5	5
Komlódtótfalu	2	5
Komlósd	5	5
Kovácsszénája	2	3
Kozárd	4	3
Kozmadombja	2	5
Kupa	5	5
Kutasó	2	5
Külsősárd	2	5
Lápafő	5	5
Lasztonya	5	1
Lendvadedes	2	5
Lendvajakabfa	2	5
Libickozma	2	5
Ligetfalva	2	5
Litka	2	5
Lócs	2	3
Maglóca	2	5
Magyarföld	2	5
Magyarlukafa	1	4
Markóc	2	5
Maróc	2	5
Marócsa	5	1
Márokföld	2	5
Megyer	3	5
Mérges	2	5
Mesterháza	2	5
Meződ	2	5
Mogyoróska	2	3
Monoszló	2	5
Monyoród	5	1
Murga	2	5
Nagycsány	5	5
Nagyhódos	2	5
Nagyhuta	2	3
Nagykölked	5	5
Nagymizdó	2	5
Nagytilaj	5	5
Nagyvejke	2	5
Nemesborzova	2	5
Nemeskisfalud	5	1
Nemesládony	2	5
Nemesmedves	2	5
Nemesnép	2	5
Németbánya	2	3

Nyésta	2	5
Óbánya	3	3
Óbudavár	2	3
Okorág	5	5
Okorvölgy	2	5
Ólmod	4	3
Orbányosfa	2	5
Orfalu	2	5
Ormándlak	2	5
Oroszi	2	1
Ortaháza	2	5
Ózdfalu	5	5
Örvényes	2	5
Padár	2	5
Palé	5	5
Pálfiszeg	5	5
Pamlény	2	5
Pányok	2	5
Páprád	2	3
Patca	2	5
Pécsbagota	2	5
Pécsdevecser	2	5
Percse	2	5
Pereked	5	5
Péterhida	5	5
Pettend	5	5
Pinkamindszent	2	5
Pócsa	2	5
Porpác	2	5
Porrogszentpál	2	5
Potyond	2	5
Pördefölde	2	5
Puszaapáti	2	5
Pusztaberki	2	5
Pusztacsó	5	5
Puszaederics	2	5
Rábasebes	2	5
Rábaszentmiklós	2	5
Rábcakapi	2	5
Ramocsa	2	5
Rápolt	5	5
Regéc	2	3
Regenye	5	1
Répceszentgyörgy	2	5
Rinyakovácsi	5	1
Rinyaújnép	2	1
Salföld	2	3
Sárfimizdó	2	5

Sárok	5	5
Sénye	2	5
Sérsekszőlős	2	5
Siklósbodony	5	5
Sima	2	5
Somlóvecse	2	5
Somogybükkösd	2	5
Somogycsicsó	5	1
Somogydöröcske	5	5
Somogysimonyi	2	5
Szágy	5	5
Szakácsi	5	5
Szaknyér	2	5
Szárász	2	5
Szászfa	5	5
Szatta	2	3
Szellő	5	1
Szentborbás	5	5
Szentjakabfa	2	5
Szentkatalin	2	5
Szentkozmadombja	4	5
Szentmargitfalva	2	5
Szentpéterfölde	5	5
Szijártóháza	2	5
Szilvás	2	5
Szorosad	2	5
Szőke	5	5
Szőlősardó	2	3
Szörény	2	5
Szuhafő	2	5
Tagyon	2	5
Tarrós	2	5
Tengeri	2	5
Teresztenye	4	3
Tésa	2	5
Tikos	5	5
Tófű	2	5
Tornabarakony	2	5
Tornakápolna	2	3
Tótszentgyörgy	5	5
Udvar	2	5
Újsolt	5	1
Újszalonta	2	1
Vadosfa	2	5
Vágáshuta	4	3
Valkonya	2	5
Vállus	2	5
Várad	5	5

Varásló	2	5
Varbóc	2	3
Varga	2	1
Várkesző	2	5
Várong	5	5
Vásárosfalu	2	5
Váznok	5	5
Vejeti	5	1
Vékény	5	5
Vekerd	5	5
Velemér	4	3
Velény	5	1
Vének	5	1
Vid	5	1
Vindornyafok	2	5
Vindornyalak	2	5
Vízló	2	5
Vöckönd	5	5
Vöröstó	2	5
Zalaigrice	2	5
Zalaköveskút	2	5
Zalameggyes	2	5
Zalamerenye	2	5
Zalasárszeg	5	5
Zalaszegvár	5	5
Zalaszentmárton	2	5
Zalaszombatfa	2	5
Zalaújlak	2	3
Zebecke	2	1
Zsebeháza	2	5
Zsennye	2	5
Zsujta	5	5

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

M7. APRÓFALVAK - 200-499 fő közötti települések száma az egyes klaszterekben (2007 és 2013)

Number of Cases in each Cluster 2007

Cluster	1	172,000
	2	179,000
	3	307,000
	4	4,000
	5	3,000
Valid		665,000
Missing		0,000

Final Cluster Centers 2007

	Cluster				
	1	2	3	4	5
Társ.	1,31763	-,49823	-,44914	-,08495	,25902
Tur.	-,09642	,19624	-,18797	1,43481	11,14202
Kult.	-,16128	-,94324	,56159	6,07017	-,03649

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

Number of Cases in each Cluster 2013

Cluster	1	403,000
	2	28,000
	3	1,000
	4	1,000
	5	232,000
Valid		665,000
Missing		0,000

Final Cluster Centers 2013

	Cluster				
	1	2	3	4	5
Társ.	-,59022	-,48820	1,12926	-,43962	1,08121
Tur.	-,22505	3,18411	10,58505	12,42179	-,09254
Kult.	,04973	-,35593	8,21340	-1,34364	-,07304

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

M8. APRÓFALVAK - 200-499 fő közötti települések klaszterek szerint (2007 és 2013)

Település név	Klaszterek 2013	Klaszterek 2007
Abaújvár	1	1
Abod	1	2
Acsalag	1	2
Adorjánháza	5	1
Adorjás	1	3
Aka	1	3
Alibánfa	5	1
Almamellék	5	1
Alsóbogát	5	2
Alsódobsza	1	1
Alsómocsolád	1	3
Alsórajk	1	3
Alsóregmec	1	2
Alsószölnök	1	3
Alsószuha	5	1
Alsótold	1	3
Andrásfa	1	3
Apátistvánfalva	1	3
Aranyosgadány	5	1
Árpás	1	2
Aszófő	1	3
Áta	1	3
Bácsszőlős	5	1
Bakháza	1	2
Bakóca	1	3
Bakonya	1	2
Bakonykoppány	1	3
Bakonypéterd	1	3
Bakonypölöske	1	3
Bakonyszentiván	1	3
Bakonyszücs	2	1
Baktüttös	5	3
Balajt	5	1
Balatoncsicsó	1	3
Balatonszepezd	1	3
Balatonudvari	1	3
Baranyahídvég	1	3
Baranyajenő	5	1
Bátaapáti	5	1
Bátor	1	3
Batyk	5	1
Bazsi	5	3
Béb	1	3
Bedegkér	5	1
Bedő	1	3
Békás	1	3

Bélavár	5	3
Belecska	1	2
Belvárdgyula	5	1
Benk	5	2
Bér	5	1
Beret	5	2
Bezedek	1	2
Bikács	5	1
Bisse	1	3
Bocska	5	1
Boda	5	1
Bodmér	1	2
Bodolyabér	1	3
Bodonhely	1	3
Bodrog	5	1
Bódvalenke	5	1
Bogádmindszent	5	1
Bogdása	5	3
Bókaháza	1	3
Boldogasszonyfa	5	1
Bolhás	5	2
Boncodfölde	5	3
Bonyhádvarasd	1	3
Bonnya	1	2
Borjád	5	1
Borsodgeszt	1	2
Borszörcsök	5	1
Botykapeterd	5	1
Bozzai	1	3
Bozsok	2	2
Böde	1	3
Bögöt	1	3
Bögöte	1	2
Bucsuta	1	3
Bugacpusztaháza	1	2
Bükkszentmárton	1	3
Büssü	5	1
Büttös	1	2
Cák	2	3
Chernelházadamonya	1	3
Cún	5	3
Csabaszabadi	5	1
Csáfordjánosfa	1	3
Csákány	1	2
Csánig	1	2
Császló	5	1
Csataszög	5	1
Csatka	1	3

Csehbánya	1	3
Csehi	1	3
Csehimindszent	1	3
Csém	5	3
Csempeszkopács	1	3
Csép	5	3
Cserdi	5	1
Cserénfa	1	3
Cserépváralja	2	2
Cserháthaláp	5	3
Csertő	5	1
Csesztve	5	2
Csibrák	1	2
Csipkerek	1	2
Csitár	5	1
Csoma	5	1
Csombárd	1	2
Csonkahegyhát	1	3
Csömend	1	2
Csönge	1	3
Csörnyeföld	5	1
Dabrony	1	1
Damak	1	2
Dámóc	5	1
Dénesfa	1	2
Detek	1	2
Diósberény	1	3
Dozmat	1	3
Döbrönte	2	3
Dörgicse	1	3
Dövény	5	2
Drágszél	1	2
Drávacsehi	1	2
Drávacsepely	1	3
Drávaiványi	1	3
Drávapalkonya	1	2
Drávaszerdahely	1	3
Drávasztára	1	1
Drávatamási	5	1
Dubicsány	1	2
Duka	1	3
Dunaremete	1	3
Dunaszentmiklós	5	2
Dúzs	1	2
Ecseny	1	2
Edde	1	2
Egeralja	1	3
Egeraracsa	5	3

Egervölgy	1	2
Egyházasharaszti	5	1
Egyházashetye	1	3
Ellend	1	3
Endrőc	5	1
Erdősmecske	5	1
Erzsébet	1	3
Esztergályhorváti	5	1
Fáj	5	1
Fancsal	5	1
Farkasgyepű	1	3
Fazekasboda	1	3
Fedémes	1	3
Fehértó	5	1
Feked	1	3
Felsőberecki	1	2
Felsőcsatár	5	1
Felsőjánosfa	1	3
Felsőkelecsény	5	2
Felsőmarác	1	3
Felsőmocsolád	5	2
Felsőregmec	5	1
Fertőboz	1	3
Folyás	5	1
Fonó	1	3
Fony	5	2
Fulókércs	5	1
Fülesd	5	1
Fülpösdaróc	5	1
Füzérkumlós	5	1
Füzérradvány	5	1
Gadány	1	1
Gadna	5	1
Gagybátor	1	2
Gagyvendégi	1	2
Gálosfa	1	3
Ganna	2	3
Garadna	5	2
Garé	1	3
Gasztony	1	3
Gecse	1	2
Gelsesziget	1	3
Gerényes	5	1
Gibárt	1	2
Gic	1	1
Gige	5	1
Gilvánfa	5	1
Gór	1	2

Gordisa	5	2
Görcsönydoboka	1	3
Gósfá	5	3
Gyepükaján	1	3
Gyóró	1	2
Gyöngyösmellék	5	1
Gyugy	1	2
Gyügye	1	2
Hács	5	2
Hagyárosbörönd	1	3
Hajmás	5	3
Halogy	1	3
Hásságy	1	3
Hegyhátszentjakab	2	2
Hegymagas	1	3
Hegyszentmárton	5	1
Hejce	2	2
Hejőkürt	5	2
Hencse	5	1
Heresznye	5	3
Hermánszeg	2	2
Hernádcéce	1	2
Hernádkércs	5	2
Hernádpetri	5	1
Hernádszentandrás	5	1
Hetefejércse	1	2
Hidegkút	1	1
Hidegség	1	3
Hirics	5	1
Hollád	1	2
Hollókő	2	5
Homokkomárom	1	3
Horvátlövő	1	3
Hottó	1	3
Hövej	1	3
Hunyadfalva	5	2
Ibafa	1	3
Iklódbördőce	1	3
Illocska	1	2
Ipacsfa	1	3
Ipolydamásd	5	3
Ipolytölgyes	1	3
Iszkáz	1	3
Ivád	5	1
Ivándárda	1	2
Jágónak	1	2
Jászivány	5	3
Jósvafő	2	2

Kacorlak	1	3
Kacsóta	1	2
Kákics	1	3
Kám	1	3
Kamond	5	1
Kánya	1	1
Kapolcs	1	5
Kaposkeresztúr	5	1
Káptalantóti	5	2
Karakó	1	3
Karakószörcsök	1	3
Kárász	2	1
Kásád	5	3
Kastélyosdombó	1	1
Katafa	1	3
Kátoly	1	3
Kávás	1	3
Kazsok	5	1
Kéked	1	2
Kelevíz	5	1
Kemenespálfa	5	1
Kemenesszentmárton	1	3
Kemestaródfa	1	3
Kenéz	1	3
Kercaszomor	1	3
Kerecseny	1	3
Kerkabarabás	1	3
Kerkaszentkirály	1	3
Kérsemjén	5	2
Kertészsziget	1	1
Keszőhidegkút	1	3
Kilimán	1	3
Kisapáti	1	3
Kisasszonyfa	1	2
Kisbabot	1	2
Kisbágyon	1	3
Kisbajom	5	1
Kisbárkány	1	3
Kisbodak	1	3
Kisbucsa	1	3
Kiscsécs	5	1
Kisdobsza	1	3
Kisgyalán	1	3
Kishajmás	5	3
Kisherend	1	3
Kishuta	2	2
Kiskassa	1	3
Kiskinizs	1	2

Kiskutas	2	4
Kislippó	1	2
Kismányok	5	3
Kisnamény	5	1
Kispáli	1	3
Kisrákos	1	3
Kissikátor	1	2
Kissomlyó	1	3
Kistapolca	1	2
Kistormás	5	2
Kistótfalu	1	3
Kisunyom	5	2
Kisvaszar	5	1
Kisvejke	5	1
Kisszékely	2	3
Kisszentmárton	1	1
Komjáti	1	2
Komlóska	2	2
Koppányszántó	5	1
Korlát	5	2
Kórós	1	1
Kovácsbida	5	3
Köblény	1	3
Köcsk	1	3
Kőszegdoroszló	2	3
Kőszegpaty	1	3
Kővágótöttös	5	3
Kővegy	5	1
Köveskál	1	2
Kup	5	1
Lácacséke	5	1
Ládbesenyő	1	2
Lakhegy	1	3
Lapáncsa	1	2
Léh	5	1
Lénárddaróc	1	2
Lesencefalu	1	3
Lickóvadamos	1	3
Liget	5	1
Liptód	2	3
Lispezentadorján	1	3
Liszó	5	3
Lókút	5	3
Lórév	1	3
Lothárd	1	2
Lovas	1	5
Lovászhetény	1	2
Lúzsok	5	1

Magosliget	5	1
Magyardombegyház	1	2
Magyarkeresztúr	1	2
Magyarmecske	5	1
Magyarnádalja	1	3
Magyarsarlós	1	2
Magyarszecsőd	1	2
Magyarszentmiklós	1	3
Magyarszombatfa	2	3
Magyartelek	1	2
Mánd	1	3
Maráza	1	3
Marcalgergelyi	1	1
Márfa	1	2
Márkháza	1	2
Márokpapi	5	2
Martonfa	1	2
Matty	5	2
Mátyus	5	2
Mecsekpölöske	5	2
Megyehíd	1	3
Mekényes	1	2
Mencshely	1	3
Merenye	1	3
Mesteri	2	2
Meszés	1	2
Meszlen	1	3
Mezőhék	5	3
Mihályfa	1	2
Mikekarácsonyfa	5	3
Miklósi	1	3
Mikosszéplak	5	3
Milejszeg	5	3
Mindszentkál	1	2
Misefa	1	3
Miszla	1	3
Molnászecsőd	5	1
Monaj	5	2
Mónosbél	1	3
Mőcsény	1	3
Mucsfa	1	2
Murarátka	1	3
Nagybakónak	1	2
Nagybudmér	1	3
Nagycepely	5	2
Nagydém	5	1
Nagygeresd	1	3
Nagyhajmás	5	1

Nagykeresztúr	1	2
Nagykinizs	5	1
Nagykutas	5	3
Nagypáli	5	3
Nagypall	1	1
Nagypirit	1	3
Nagyrákos	2	2
Nagyszékely	5	1
Nagytótfalu	5	1
Nagytőke	5	2
Nagyváty	1	3
Négyes	1	2
Nemescsó	1	3
Nemeshany	5	1
Nemeshetés	1	3
Nemeske	1	3
Nemeskér	1	3
Nemeskeresztúr	1	3
Nemeskocs	1	3
Nemeskolta	1	3
Nemespátró	1	3
Nemesrádó	1	3
Nemesrempehollós	1	3
Nemessándorháza	1	3
Nemesvita	1	2
Nemesszentandrás	1	3
Nóráp	1	3
Nyalka	5	3
Nyim	1	2
Nyíri	5	1
Nyomár	1	2
Nyőgér	1	3
Nyugotszenterzsébet	5	3
Ócsárd	5	1
Ófalu	1	2
Olaszfa	1	1
Olcsvaapáti	5	2
Old	5	1
Oltárc	5	3
Ordas	5	1
Oroszló	1	2
Oszlár	5	1
Ozmánbük	1	3
Öcs	1	4
Ömböly	5	1
Órimagyarósd	1	3
Örménykút	1	2
Ósagárd	1	2

Pácsony	1	3
Páli	1	3
Palkonya	1	3
Pálmajor	5	1
Pamuk	5	1
Pankasz	5	1
Pápadereske	1	2
Pápasalamon	5	3
Pápoc	1	3
Pásztori	1	3
Pat	1	3
Patalom	1	3
Patapoklosi	5	1
Patosfa	5	2
Pénzesgyőr	1	3
Pere	5	1
Perőcsény	1	3
Pethőhenye	5	1
Petőmihályfa	1	3
Petrikeresztúr	1	3
Petrivente	1	1
Pinnye	1	3
Piskó	5	1
Polány	1	2
Pornóapáti	1	3
Porrog	1	3
Porrogszentkirály	5	3
Pórszombat	1	3
Porva	5	1
Pósfa	1	3
Potony	1	3
Pölöskefő	1	3
Pötréte	1	3
Pula	1	4
Pusztacsalád	1	3
Pusztafalu	1	2
Pusztamiske	5	1
Pusztatölggy	5	1
Pusztaradvány	5	1
Pusztaszemes	1	2
Rábatöttös	1	3
Rádfalva	1	3
Rádóckölked	1	3
Rakacaszend	5	1
Raposka	1	3
Rátót	1	3
Répceszemere	1	3
Répcervis	1	3

Resznek	5	3
Rigyác	5	1
Rinyaszentkirály	5	1
Rinyaújlak	5	3
Románd	1	3
Romonya	5	1
Rózsafa	5	2
Röjtökmuzsaj	1	3
Rönök	5	1
Sajógalgóc	5	1
Sajókápolna	5	1
Sajólászlófalva	5	1
Sajómercse	1	2
Sajósenye	1	1
Sajtoskál	2	3
Salköveskút	5	1
Sámsönháza	1	3
Sand	1	2
Sárazsadány	1	2
Sáska	1	3
Sikátor	1	2
Siklósnagyfalu	5	1
Simonfa	5	3
Sobor	1	3
Sóly	5	3
Somlójenő	5	3
Somodor	5	1
Somogyacsa	1	3
Somogyaracs	5	1
Somogyegres	1	3
Somogyhárságy	1	1
Somogyhatvan	5	1
Somogytúr	5	2
Somogyviszló	1	2
Sopronnémeti	1	3
Sorkikápolna	1	3
Sóstófalva	5	1
Sumony	5	1
Szabadi	1	2
Szabolcs	5	1
Szakadát	1	2
Szakony	1	3
Szakonyfalu	1	3
Szalfő	4	2
Szalapa	1	3
Szalatnak	1	2
Szamosbecs	5	1
Szamoskér	5	1

Szamosatárfalva	5	1
Szamosújlak	1	2
Szaporca	1	3
Szárazd	1	3
Szarvasgede	1	2
Szarvaskend	1	3
Szarvaskő	2	3
Szava	5	1
Szebény	5	1
Szécsénke	1	3
Szécsényfelfalu	5	1
Szécsisziget	1	3
Szegerdő	1	2
Szegi	1	2
Szegilong	1	2
Szemely	5	1
Szemenye	1	3
Szemere	5	1
Szenta	5	1
Szentantalfa	5	1
Szentbalázs	1	3
Szentbékállá	1	3
Szentszécs	5	1
Szente	1	3
Szentege	5	1
Szentgyörgyvár	1	3
Szentgyörgyvölgy	1	3
Szentimrefalva	1	3
Szentistvánbaksa	5	2
Szentliszló	1	3
Szenyér	5	1
Szergény	1	3
Szilágy	5	2
Szilaspogony	5	1
Szilvásszentmárton	1	2
Szinpetri	1	2
Szőc	5	3
Szőce	1	2
Szőkéd	5	1
Szőkedencs	1	2
Szúcs	5	1
Szulimán	1	3
Szűr	1	3
Tákos	1	3
Tarjánpuszta	1	3
Tarnaszentmária	1	2
Tárnokréti	1	3
Táska	5	1

Tékes	1	1
Teklafalu	5	1
Teleki	1	2
Terény	1	3
Terpes	1	3
Téseny	5	1
Tiszababolna	2	2
Tiszacsécse	1	2
Tiszadorogma	2	2
Tiszainoka	5	1
Tiszatardos	1	2
Tiszavalk	2	3
Tivadar	1	2
Tokorcs	5	3
Told	5	1
Tomor	1	2
Tompaládony	1	3
Tormafölde	1	3
Tormás	5	2
Tormásliget	1	3
Tornaszentandrás	1	2
Tornaszentjakab	2	2
Torvaj	1	2
Tótújfalu	1	3
Tömörd	1	3
Törökkoppány	1	1
Trizs	1	2
Túrony	1	3
Újbarok	1	1
Újireg	1	3
Újlőrincfalva	1	3
Újtelek	1	2
Újvárfalva	5	2
Ukk	1	3
Und	1	3
Uppony	2	2
Uszka	5	1
Uzsa	1	3
Váckisújfalu	1	3
Vámoscsalád	1	3
Várbalog	1	2
Varsád	5	1
Vasalja	1	3
Vásárosmiske	1	3
Vasasszonyfa	1	3
Vasegerszeg	1	3
Vashosszúfalva	1	2
Vaskeresztes	1	3

Vaspör	1	2
Vászoly	1	3
Vasszentmihály	1	3
Vasszilvagy	5	3
Velem	3	2
Veszprémfajszt	1	3
Veszprémgalsa	1	1
Vigántpetend	1	2
Villánykövesd	1	2
Vilyvitány	1	2
Vinár	1	3
Vindornyaszóllós	1	2
Visnye	5	3
Visz	1	3
Viszák	1	3
Völcsej	1	3
Vörs	1	2
Zádor	5	1
Zádorfalva	5	1
Zajk	1	3
Zajta	5	1
Zala	1	2
Zalaboldogfa	5	3
Zalaerdőd	1	3
Zalagyömörő	1	3
Zalaháshágy	1	3
Zalaistvánd	1	3
Zalaszentgyörgy	5	3
Zalaszentjakab	5	1
Zalaszentlőrinc	1	3
Zaláta	1	3
Zalavég	1	3
Zalkod	1	2
Zaránk	5	3
Závod	1	4
Zengővárkony	5	3
Zics	5	2
Ziliz	5	1
Zók	1	3
Zsarolyán	5	1
Zselickisfalud	1	2
Zselickislak	1	3
Zselicszentpál	5	3

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

M9. KISFALVAK - 500-999 fő közötti települések száma az egyes klaszterekben (2007 és 2013)

Number of Cases in each Cluster 2007

Cluster	1	1,000
	2	16,000
	3	113,000
	4	113,000
	5	386,000
Valid		629,000
Missing		0,000

Final Cluster Centers 2007

	Cluster				
	1	2	3	4	5
Tur.	16,33338	3,76110	-,01729	-,11783	-,15866
Vánd.	,43443	-,02224	-,13911	1,54693	-,41234
Kult.	-1,88773	,12552	1,48468	-,17612	-,38339

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

Number of Cases in each Cluster 2013

Cluster	1	1,000
	2	256,000
	3	6,000
	4	119,000
	5	247,000
Valid		629,000
Missing		0,000

Final Cluster Centers 2013

	Cluster				
	1	2	3	4	5
Tur.	,17569	-,08485	8,67943	-,05670	-,09629
Vánd.	-2,08215	-,42414	-,09374	1,51476	-,27948
Kult.	11,40665	-,73680	-,28568	,00460	,72218

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

M10. KISFALVAK - 500-999 fő közötti települések klaszterek szerint (2007 és 2013)

Település név	Klaszterek 2013	Klaszterek 2007
Abaliget	2	4
Abaújkér	2	5
Ábrahámhegy	5	4
Acsád	4	4
Ácsteszer	5	5
Adásztevel	2	4
Aggtelek	3	3
Agyagosszergény	4	5
Alacska	2	5
Aldebrő	5	3
Almáskamarás	2	5
Alsóberecki	5	4
Alsónána	2	5
Alsónemesapáti	4	5
Alsónyék	5	3
Alsópetény	2	5
Alsószentiván	2	5
Alsóújlak	2	5
Ambrózfalva	2	5
Árpádhalom	5	5
Ártánd	5	3
Attala	5	4
Babarc	2	5
Bábonymegyer	2	5
Badacsonytördemic	5	4
Bajánsenye	5	3
Bakonyjákó	2	5
Bakonyszentkirály	5	5
Bakonytamási	2	5
Baksa	4	3
Baktakék	4	5
Balatonakali	5	3
Balatonmáriafürdő	4	4
Balatonószöd	5	5
Balatonszőlős	5	5
Balatonújlak	2	5
Balsa	5	3
Bálványos	2	3
Bánd	5	5
Bánk	5	5
Bánokszentgyörgy	4	4
Bár	5	4
Barabás	2	5
Barbacs	5	5
Bársonyos	4	4
Baté	4	4

Bátorliget	5	4
Bázakerettye	5	3
Becske	4	5
Becsvölgye	5	3
Bekölce	5	5
Beleg	2	5
Belezna	4	5
Bérbaltavár	5	5
Beregdaróc	5	5
Beregsurány	2	3
Berkenye	5	3
Berkesd	5	4
Berkesz	2	5
Bernecebaráti	5	3
Besenyőd	2	5
Bikal	5	5
Birján	2	5
Boba	2	5
Bodony	5	5
Bodrogkisfalud	5	4
Bogyoszló	4	3
Bojt	5	3
Boldogkőújfalú	2	5
Bolhó	2	4
Borsfa	5	3
Borsodbóta	2	5
Borsodivánka	4	4
Borzavár	2	5
Botpalád	2	5
Bő	2	2
Bőszénfa	2	3
Bucsu	2	5
Búcsúszentlászló	4	4
Bükkszék	4	2
Cégénydányád	2	5
Cirák	2	5
Csaholc	4	5
Csajág	5	5
Csányoszló	4	3
Csapod	5	3
Csaroda	2	3
Csatár	5	3
Csécse	2	5
Csegöld	2	3
Csengersima	2	5
Csengerújfalú	2	5
Csénye	4	5
Cserhátsurány	2	5

Cserkút	4	2
Csernely	2	3
Csesznek	5	3
Cseszreg	4	3
Csikéria	2	4
Csikóstóttós	4	3
Csincse	2	5
Csobád	2	5
Csobaj	4	5
Csokvaomány	2	4
Csögle	5	5
Csömödér	4	4
Csörötnek	5	5
Csővár	2	5
Dabronc	5	5
Dág	2	5
Dáka	4	3
Darvas	2	5
Demjén	3	2
Dencsháza	2	5
Dióskál	5	3
Diósvizló	4	3
Doba	2	5
Dóc	5	5
Dombiratos	2	5
Dör	4	5
Drávafok	5	4
Drávaszabolcs	2	5
Dunafalva	1	5
Dunaszentbenedek	5	3
Dunaszentpál	4	5
Dunatétlen	2	5
Egerbocs	5	5
Egerfarmos	5	3
Egerlövő	2	5
Egyed	2	5
Egyházasdengeleg	5	5
Egyházásfalva	5	5
Egyházasgerge	2	5
Egyházashollós	2	5
Egyházaskesző	4	3
Egyházaskozár	2	5
Eperjes	2	5
Eplény	2	5
Epöl	5	4
Erdőhorváti	2	5
Erdőkövesd	4	4
Erdőkürt	5	3

Erdőtarcsa	5	5
Erk	4	4
Érsekhalma	5	5
Értény	4	4
Eszteregnye	4	5
Ete	2	5
Fácánkert	5	3
Feketeerdő	2	5
Felpéc	2	5
Felsődobsza	2	4
Felsőnána	5	5
Felsőpáhok	2	3
Felsőpetény	2	5
Felsőrajk	5	5
Felsőszölnök	5	5
Felsőtelekes	2	5
Felsővadász	2	5
Ferencszállás	2	4
Fertőendréd	2	5
Fertőhomok	3	2
Fityeház	2	5
Füle	5	4
Fülöpháza	4	4
Fürged	4	5
Gáborján	2	5
Gacsály	2	4
Galgaguta	2	5
Gamás	2	5
Gánt	4	4
Garabonc	5	4
Géberjén	5	3
Gelej	2	5
Gelénes	2	5
Gemzse	4	4
Gerde	4	4
Geresdlak	5	5
Gersekarát	5	3
Geszt	2	4
Girincs	4	4
Gógánfa	5	4
Golop	5	5
Göncruszka	2	5
Gulács	2	4
Gyód	2	4
Győrasszonyfa	2	5
Györe	5	5
Györgyarló	2	5
Győrsövényház	2	5

Győrvár	5	3
Gyulakeszi	5	3
Hangács	2	5
Hantos	4	3
Harc	5	3
Harkakötöny	5	5
Háromfa	2	2
Hárskút	5	5
Hegyfalu	4	4
Hejőszalonta	2	4
Helesfa	5	4
Hercegkút	5	3
Herencsény	5	5
Hét	2	5
Hevesaranyos	5	5
Hevesvezekény	5	5
Hidvégardó	2	5
Himod	2	5
Homokbödöge	2	5
Homorúd	2	5
Hont	5	5
Horvátzsidány	5	3
Hosszúpereszteg	5	3
Hugyag	2	5
Hunya	4	4
Iharos	5	5
Imrehegy	5	5
Ipolyszög	2	5
Ipolyvece	5	5
Istvándi	2	5
Isztimér	5	5
Ivánc	4	4
Izmény	5	3
Jákfa	2	5
Jákfalva	2	5
Jákó	2	5
Jánd	2	5
Jásd	2	5
Jászágó	5	3
Jéke	2	4
Jobaháza	4	4
Kács	2	5
Kálmánca	4	4
Kapoly	2	5
Kospol	4	4
Kaposújlak	4	4
Káptalanfa	5	5
Karancsberény	2	5

Kardos	2	5
Kardoskút	5	4
Karmacs	2	5
Károlyháza	2	4
Karos	4	5
Káva	5	4
Kelemér	2	3
Kemendollár	5	5
Kemenesmagasi	2	5
Kemenesmihályfa	5	5
Kemenessömjén	5	5
Kemenesszentpéter	5	5
Kémes	5	3
Kenyeri	2	5
Kereki	2	5
Kérékteleki	5	5
Kerta	5	5
Keszeg	5	5
Kétpó	5	5
Kétújfalu	4	4
Kéty	5	3
Királd	2	5
Királyhegyes	5	4
Kisbajcs	4	5
Kisdombegyház	2	4
Kisdorog	5	3
Kisfalud	2	5
Kisharsány	5	5
Kishartyán	5	5
Kisigmánd	5	5
Kiskorpád	2	4
Kisnémedi	5	3
Kisoroszi	2	4
Kispalád	2	5
Kisszekeres	5	5
Klárafalva	2	4
Kokad	2	4
Kolontár	5	4
Kondó	2	5
Kondorfa	5	3
Kóspallag	2	3
Kovácsvágás	5	3
Kökény	5	4
Kőkút	4	4
Kömörő	2	5
Kömpöc	5	4
Körösnyárharsány	5	5
Kőröstetétlen	2	4

Körösújfalú	2	5
Körösszakál	2	5
Kőszegszerdahely	2	5
Kötcse	2	5
Kővágóörs	5	3
Krasznokvajda	2	5
Kunbaracs	5	4
Kuncsorba	5	5
Kunpeszér	5	5
Kustánszeg	5	3
Külsővat	4	4
Küngös	5	3
Lad	2	5
Lak	2	5
Lakócsa	4	4
Lázi	5	5
Lengyel	5	3
Lipót	3	2
Lippó	5	3
Litke	5	5
Lónya	4	5
Lövőpetri	2	5
Lucfalva	2	5
Ludas	5	5
Magyaratád	2	3
Magyaregregy	3	2
Magyaregres	2	5
Magyargéc	2	5
Magyargencs	5	5
Magyarhertelend	4	2
Magyarlak	5	3
Magyarszerdahely	5	5
Malomsok	5	5
Mályinka	2	5
Mánfa	4	3
Marcaltó	4	5
Máriaalom	2	5
Máriakéménd	4	3
Márianosztra	2	5
Mátételke	2	5
Mátraballa	5	3
Mátramindszent	5	5
Mátraszentimre	3	1
Mátyásdomb	5	5
Mecsér	4	5
Medina	2	4
Meggyeskovácsi	4	5
Méhtelek	4	5

Mersevát	5	3
Mesterszállás	5	3
Mezőörs	2	4
Mezőpeterd	2	5
Mezősas	4	5
Miháld	2	3
Mihálygerge	5	5
Mihályháza	2	5
Mike	2	4
Mikebuda	5	5
Mikófalva	4	2
Mikóháza	5	3
Milota	2	5
Mindszentgodisa	5	5
Mogyorósbánya	2	3
Molnári	5	5
Mórág	5	5
Móricgát	5	3
Mórichida	5	5
Muhi	2	5
Muraszemenye	4	5
Nábrád	2	5
Nadap	4	4
Nágocs	4	5
Nagyacsád	5	5
Nagyalásony	2	5
Nagyar	2	5
Nagybajcs	2	5
Nagybarca	2	4
Nagybárkány	4	5
Nagybörzsöny	5	2
Nagycsécs	4	4
Nagydotsza	4	5
Nagyér	2	5
Nagygyimót	2	5
Nagykapornak	2	4
Nagykorpád	2	5
Nagykökényes	5	5
Nagylak	4	3
Nagylengyel	5	3
Nagynyárád	5	3
Nagypeterd	5	5
Nagyrada	5	5
Nagyrév	4	5
Nagyrozvagy	5	5
Nagyszekeres	2	3
Nagyszokoly	2	5
Nagytálya	4	5

Nagytevel	5	5
Nagyút	5	5
Nagyveleg	4	5
Nak	4	5
Nekézseny	2	5
Nemesapáti	5	5
Nemesbőd	5	5
Nemesbük	2	5
Nemesdéd	5	5
Nemesgörzsöny	5	4
Nemesvid	4	4
Nemti	4	5
Nick	5	5
Nikla	4	4
Nógrádkövesd	2	4
Nógrádmarcal	2	5
Nógrádsáp	2	5
Nógrádsipek	2	5
Nógrádszakál	2	5
Nova	5	2
Nyírders	4	5
Nyírkékó	2	5
Nyírkércs	2	5
Nyírlövő	2	5
Nyírparasznya	4	4
Nyírpilis	4	3
Óbarok	4	5
Óhíd	5	5
Olasz	2	5
Olcsva	2	5
Orci	4	5
Ordacsehi	2	2
Osl	2	5
Ostffyasszonyfa	5	5
Oszkó	4	4
Oztopán	5	4
Ölbő	5	5
Öregcsertő	5	4
Őrtilos	2	5
Öttömös	5	4
Ötvöskónyi	5	5
Pakod	5	3
Pálosvörösmart	5	5
Panyola	2	5
Pápakovácsi	4	4
Papos	2	5
Pári	4	5
Patak	2	5

Patvarc	2	5
Pátyod	2	5
Pecöl	2	5
Pécsely	4	5
Pécsudvard	4	4
Penyige	5	5
Perenye	2	5
Peresznye	4	4
Perkupa	2	5
Piliny	2	5
Pogányszentpéter	5	5
Pókaszepetk	5	3
Pölöske	2	3
Pörböly	5	3
Pusztakovácsi	4	4
Pusztamagyaród	5	5
Pusztaszentlászló	5	5
Püski	5	3
Püspökmolnári	5	5
Püspökszilágy	5	5
Rábacsécsény	2	5
Rábagyarmat	2	5
Rábakecöl	2	5
Rábaszentandrás	2	5
Rábaszentmihály	2	5
Radostyán	2	5
Ragály	2	5
Rakaca	2	5
Rákóczibánya	2	5
Rásonysápberencs	2	4
Remeteszőlős	4	4
Rétalap	2	5
Révleányvár	5	5
Rozsály	5	3
Rudolftelep	5	3
Sajóivánka	2	5
Sajónémeti	2	5
Sajópálfala	2	5
Sajópüspöki	2	5
Sajóvelezd	2	3
Salomvár	5	5
Sántos	5	5
Sáregres	5	5
Sárhida	5	5
Sárkeszi	5	3
Sárpilis	4	4
Sátorhely	5	3
Sávoly	2	5

Selyeb	2	4
Semjénháza	5	5
Simaság	5	5
Siójut	2	5
Sitke	5	3
Som	5	5
Somlósólyos	5	5
Somogyapáti	2	5
Somogyaszaló	4	5
Somogybabod	5	5
Somogyfajsz	4	5
Somogygeszti	4	5
Somogymeggyes	2	5
Somogysámson	2	5
Somogyszentpál	4	5
Somogyszil	5	4
Somogyvámos	4	3
Somogyzsitfa	2	5
Sonkád	4	5
Sopronhorpács	5	3
Sorkifalud	5	5
Sormás	5	4
Sorokpolány	5	5
Sóshartyán	4	5
Sótony	5	5
Söpte	4	4
Söréd	5	5
Surd	5	5
Sümegecsehi	5	3
Sümegeprága	5	3
Szabadhídvég	5	4
Szabadszentkirály	5	5
Szabás	2	5
Szajk	5	5
Szajla	5	3
Szakáld	2	5
Szálka	5	2
Szamosangyalos	2	5
Szamossályi	2	5
Szanda	5	5
Szántód	4	3
Szápár	2	5
Szár föld	4	5
Szátok	2	4
Székelyszabar	5	3
Szeleste	5	5
Szena	5	5
Szentdomonkos	4	5

Szentgáloskér	4	5
Szentlászló	4	3
Szerecseny	2	5
Szigliget	5	3
Szilsárkány	5	5
Szin	2	5
Szólád	5	3
Szögliget	2	5
Szuha	2	5
Szulok	2	5
Takácsi	5	3
Taktabáj	5	5
Taliándörög	5	2
Tanakajd	5	3
Táp	2	5
Tapsony	2	5
Tápszentmiklós	2	4
Tarhos	5	5
Tarnabod	4	4
Tarnaszentmiklós	4	4
Telekes	2	5
Telkibánya	5	5
Terem	4	5
Tereske	2	5
Tés	5	5
Tiszaadony	2	5
Tiszacsermely	4	4
Tiszagyulaháza	5	5
Tiszaigar	5	5
Tizakóród	2	5
Tizaladány	2	5
Tizamogyorós	2	5
Tiszarád	4	4
Tiszaszalka	2	5
Tiszavid	2	5
Tisztaberek	2	5
Tófalú	4	5
Tófej	5	5
Tolmács	5	4
Tomajmonostora	5	3
Tornanádaska	2	4
Tornyiszentmiklós	5	3
Tótszentmárton	5	5
Töttös	5	5
Túristvándi	2	3
Túrricse	2	5
Tüskevár	5	3
Újcsanáros	2	4

Újdombrád	2	5
Újiráz	2	5
Újrónafő	2	5
Újtikos	5	5
Úny	5	4
Ura	2	3
Uraiújfalú	2	5
Vácegres	4	4
Vadna	4	4
Vág	2	5
Vajta	5	5
Vámosatya	2	5
Vámosoroszi	2	5
Vámosújfalú	2	5
Vanyola	2	5
Váralja	5	3
Váraszó	5	5
Várgesztes	5	5
Vasboldogasszony	5	3
Vassurány	2	5
Vát	2	5
Vatta	4	5
Vécs	5	4
Vereb	5	5
Versend	2	5
Vértesboglár	5	3
Vérteskethely	2	5
Vértestolna	5	5
Vése	4	5
Veszvény	5	5
Vezseny	5	5
Vilonya	5	4
Viss	2	4
Vízvár	2	5
Vizsoly	5	3
Vokány	4	3
Vönöck	2	5
Zabar	5	5
Zákányfalú	2	5
Zalabaksa	4	5
Zalabér	4	4
Zalacséb	5	3
Zalaszabar	2	3
Zalaszántó	5	2
Zalaszentbalázs	5	5
Zalaszentlászló	4	4
Zalatárnok	5	5
Zalavár	5	5

Zemplénagárd	5	5
Zichyújfalu	2	5
Zimány	4	5
Zubogy	2	5
Zsana	5	3
Zsira	4	3
Zsurk	2	5

Forrás: KSH TeIR adatai alapján, IBM SPSS Statistics 22 program segítségével, Saját számítás, 2017.

M11. A törpefalvak, aprófalvak és kislefalvak területi tőkéjének méréséhez átalakított regionális veszteségtérkép

TELEPÜLÉS POTENCIÁL VESZTESÉGTÉRKÉPE

Törpefalvak, aprófalvak és kislefalvak esetében

Az aprófalvakra átalakított veszteségtérkép módszere az 1000 fő alatti települések területi tőkéjének feltárására és egységes mérésére szolgál. A kitöltés fókuszcsoportban javasolt, melyet a helyi kulcsemberek alkotnak és egy belső szakértői tervező moderál. A funkciótartományok vagy azok egyes elemei igény szerint elhagyhatóak, illetve kibővíthetőek. A funkciótartományok által tartalmazott veszteségtüneteket azok mértékétől függően 0 és 10 között kell értékelní. A 0 a „nem jellemző” míg a 10 a „nagyon jellemző; égető probléma” jelentést tartalommal bír. A kitöltött veszteségtérkép kiértékelését követően lehetőség nyílik a súlypontok kijelölésére, melyekkel a gyökérproblémák és az ok-okozati viszonyok feltárásán túl a javaslat tétel alapját képezik.

Település név:

Kód:

FUNKCIÓTARTOMÁNYOK

- I. TERMÉSZETI ADOTTSÁGOK
- II. DEMOGRÁFIAI VISZONYOK
- III. FOGLALKOZTATOTTSÁG HELYZETE
- IV. EGÉSZSÉGÜGYI HELYZET
- V. OKTATÁSI HELYZET
- VI. KULTÚRA, REKREÁCIÓ
- VII. LAKÁSVISZONYOK
- VIII. TŐKEVONZÓ KÉPESSÉG
- IX. GAZDASÁG HELYZETE
- X. MŰSZAKI INFRASTRUKTÚRA
- XI. KÖRNYEZETVÉDELLEM
- XII. TÉRSÉGMENEDZSELÉS

I. TERMÉSZETI ADOTTSÁGOK

	10	8	6	4	2	0
1. Kedvezőtlen domborzati viszonyok						
2. Szélsőséges időjárás						
3. Alacsony termőképességű föld						
4. Természeti látványosságok hiánya						
5. Alacsony értékű erdők						
6. Természeti értékek védelmének hiánya						
7. Környezetromboló beavatkozások						
8. Ásványi kincsek rabló kimerítése						
9. Energiaforrások pazarló kiaknázása						
10. Megújuló energia termelésének kis mértéke						

II. DEMOGRÁFIAI VISZONYOK

	10	8	6	4	2	0
1. Alacsony népsűrűség						
2. Magas életkor						
3. Természetes fogyás						
4. Nagyarányú elvándorlás						
5. Kedvezőtlen elemek közötti arány						
6. Társadalmi szélsőségek						
7. Torz korfa szerkezet						
8. Nemzetiségi problémák						
9. Alacsony születéskor várható átlagos élettartam						
10. Magas arányú csecsemőhalandóság						
11. Gazdaságilag aktív népesség csökkenése						
12. Etnikai torzulások						

III. FOGLALKOZTATOTTSÁG HELYZETE

	10	8	6	4	2	0
1. Munkanélküliek magas aránya						
2. Pályakezdő munkanélküliek magas aránya						
3. Nagyarányú szakképzett munkanélküli						
4. Kvalifikált munkanélküliek elvándorlása						
5. Munkahelyek számának csökkenése						
6. Munkahelyek kereslet és kínálat szerkezeti egyensúlyának hiánya						
7. Csökkenő reálkereset						
8. Átképzés, továbbképzés hiánya						
9. Munkahelyek, lakóhelyek közötti nagy távolság						
10. Alacsonyan kvalifikált munkaerő iránti igény						

IV. EGÉSZSÉGÜGY HELYZETE

	10	8	6	4	2	0
1. Lakosság romló egészségi állapota						
2. Alacsony színvonalú alapellátás						
3. Szakrendelő intézetektől való nagy távolság						
4. Ellátást végzők szakmai hiányosságai						
5. Hiányos gyógyszerelési ellátás						
6. Távoli mentőállomás						
7. Nehezen elérhető orvosi ügyelet						
8. Egészségtelen környezeti hatások						
9. Egészségromboló életmód						
10. Szociális ellátás hiányosságai						

V. OKTATÁSI HELYZET

	10	8	6	4	2	0
--	----	---	---	---	---	---

1. Óvodai ellátás hiánya
2. Alacsony színvonalú óvodai ellátás
3. Nagy létszámú óvodai csoportok
4. Óvónők képzettségi hiányosságai
5. Alapfokú oktatási intézmény hiánya
6. Alacsony színvonalú alapoktatás
7. Szakképzetlen tanárok
8. Hiányos, elavult tárgyi környezet
9. Távoli középiskolák
10. Középiskolai képzés szűk szak-választéka
11. Kollégiumi férőhely hiány
12. Távoli felsőoktatási intézmények
13. Elavult oktatási infrastruktúra
14. Oktatás magas költségei

VI. KULTÚRA, REKREÁCIÓ

	10	8	6	4	2	0
--	----	---	---	---	---	---

1. Kulturális szolgáltatások iránti alacsony igény
2. Kulturális intézmények hiánya
3. Alacsony színvonalú kulturális szolgáltatások
4. Szűk választékú kulturális szolgáltatások
5. Hiányos könyvtári ellátás
6. Sport és rekreációs intézmények hiánya
7. Versenysport feltételeinek hiánya
8. Reklám- és PR hiánya
9. Szervező intézmények alacsony szakmai színvonala
10. Igényes klubok hiánya
11. Értékes/egyedi hagyományok ápolásának hiánya

VII. LAKÁSVISZONYOK

	10	8	6	4	2	0
--	----	---	---	---	---	---

1. Lakáshiány
2. Alacsony komfortfokozatú lakások magas aránya
3. Rossz állapotú lakások magas aránya
4. Kiszolgáló, szolgáltató infrastruktúra hiánya
5. Nyomortelepek
6. Bérlakások alacsony aránya
7. Beépíthető telkek hiánya
8. Elavult, nem alkalmazkodó rendezési tervek
9. Helytelen telepítés miatti környezeti ártalmak
10. Zöldterületek alacsony aránya
11. Irreális kommunális szolgáltatási díjak
12. Kommunális szemétszállítás hiánya
13. Kihasztnátlan magánkertek

VIII. TŐKEVONZÓ KÉPESSÉG

	10	8	6	4	2	0
--	----	---	---	---	---	---

1. Kedvezőtlen geopolitikai helyzet
2. Kedvező természeti adottságok hiánya
3. Alulképzett munkaerő
4. Fejletlen közlekedési infrastruktúra
5. Természeti kincsek hiánya
6. Energiaforrások hiánya
7. Korszerűtlen infrastrukturális feltételek
8. Magas helyi adó
9. Felvevőképes piac hiánya
10. Beszállítói hálózat fejletlensége
11. Vállalkozás támogatási rendszer hiánya
12. Rossz térségfejlesztési koncepciók

IX. GAZDASÁG HELYZETE

	10	8	6	4	2	0
--	----	---	---	---	---	---

1. Monokulturális gazdasági szerkezet
2. Alacsony hozzáadott érték termelés
3. Alacsony innovációs potenciál
4. Monopolhelyzetű cégek dominanciája
5. Alacsonyan kvalifikált munkaerő
6. Fejletlen műszaki infrastruktúra
7. Nagymértékű környezetterhelés
8. Korszerűtlen technológiák alkalmazása
9. Tartósan veszteséges meghatározó cégek
10. Kis számú kis- és középvállalkozás
11. Vállalkozástámogatás hiánya
12. Üzleti infrastruktúra hiánya
13. Elsorvadó mezőgazdaság

X. MŰSZAKI INFRASTRUKTÚRA

	10	8	6	4	2	0
--	----	---	---	---	---	---

1. Rossz megközelíthetőség
2. Fejletlen közúti hálózat
3. Alacsony színvonalú tömegközlekedés
4. Kerékpárutak hiánya
5. Kisarányú járda hálózat
6. Hiányos vezetékes ivóvíz ellátottság
7. Gázellátás hiánya
8. Távközlési szolgáltatások hiánya
9. Csapadékelvezetés hiányosságai
10. Vezetékes szennyvízelvezetés és tisztítási hiánya

XI. KÖRNYEZETVÉDELEM

	10	8	6	4	2	0
--	----	---	---	---	---	---

1. Nagymértékű széndioxid emisszió
2. Nagymértékű szállópor emisszió
3. Nagymértékű kéndioxid emisszió
4. Nagymértékű allergén anyagok
5. Egészségügyi határérték fölötti zajterhelés
6. Szennyvízkezelés hiányosságai
7. Szilárd hulladékkezelés hiányosságai
8. Veszélyes hulladékok szabálytalan elhelyezése
9. Környezetterhelő mezőgazdasági tevékenység
10. Erdős területek csökkenése
11. Rekultiváció elmulasztása
12. Tájrendezési kötelezettség be nem tartása
13. Zöldterületi védősávok hiánya

XII. TÉRSÉGMENEDZSELÉS

	10	8	6	4	2	0
1. Térségfejlesztési stratégia hiánya						
2. Torzító politikai hatások						
3. Rövidtávú érdekek érvényesülése						
4. Területfejlesztési intézmények hiánya						
5. Területfejlesztési szakemberek hiánya						
6. Kommunikáció, PR hiánya						
7. Alulfinanszírozottság						
8. Térségfejlesztési pályázatkészítés hiányosságai						
9. Térségfejlesztési szervezetek koordinátlansága						
10. Hierarchikus szintek összhangjának hiánya						
11. Információ hiány						
12. Túlzott bürokrácia						
13. Decentralizáció hiánya						

XIII. EGYÉB

	10	8	6	4	2	0
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Dr. Tóth Tamásnak, türelméért, támogatásáért, és szakmai iránymutatásáért. Köszönöm, hogy átsegített a nehézségeken és bizalmat árasztott felém.

Köszönöm szüleimnek és családomnak, hogy lehetővé tették számomra a tanulmányaim folytatását, hogy végtelen szeretettel és megértéssel fordultak felém minden pillanatban. Köszönöm támogatásukat és biztatásukat.

Hálámat fejezem ki vezetőimnek és kollégáimnak, hogy minden eszközzel segítették munkámat. Hol ötletekkel, munkával, hol pedig kedves szóval és együttérzéssel. Példamutatásukkal ösztönöztek és biztattak.

Köszönöm barátaimnak, hogy türelemmel végigkísértek az úton és segítő jobbot nyújtottak minden pillanatban.

Végül pedig szeretném Berki Tamás – Dész László (Tartozom, 1984) szavaival zárni a köszönetnyilvánítást:

„Tartozom mindenkinek egy dallal,
Annak is, aki nem hallgat meg sosem.
Annak is, aki ha akar sem hallhat,
Annak is, aki együtt él velem.

Tartozom mindenkinek egy dallal,
Annak is, akiről semmit nem tudok,
Annak is, aki mindig másra hallgat,
Annak is, akinek csak én dúdlok.

Adósa senkinek nem leszek,
ha voltam ígérem, megadom,
Viszont ezzel a dallal magamnak tartozom. „